

ایران از قرارداد ۱۹۱۹ تا کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹ به روایت اسناد

نویسنده: موسی حقانی

سقوط رژیم تزاری در روسیه در سال (۱۹۱۷م) باعث شد ایران اندکی از فشار ناشی از رقابت روس و انگلیس خلاص شود. در بین ایرانیان بودند کسانی که گمان می‌کردند، با کم شدن شر روسیه، رقیب دیرینه آن دولت، یعنی انگلستان نیز دست از سر ایران بر خواهد داشت. مگر این‌طور نبود که انگلیسیها همیشه خود را مدافع استقلال و تمامیت ارضی ایران معرفی می‌کردند و مدعی بودند که حضور آنان برای جلوگیری از بلعیده شدن کشور توسط روسیه تزاری است؟! تلاش جزیره‌نشینان در جهت برقراری تحت‌الحمایگی و عدم پذیرفتن هیأت اعزامی از سوی ایران به جامعه ملل به واسطه اعمال نفوذ انگلستان و مخالفت صریح آن کشور باعث شد که توهم «واگذاری ایران به خود» رنگ ببازد. بریتانیا که ایران را محل تلاقی منافع اروپایی و هندی خود می‌دانست، پس از جنگ جهانی اول، مصمم‌تر از پیش و بدون مزاحمت رقیبی که مجبور باشد سهمی به آن بدهد - آنچنان که در ۱۹۰۷ و ۱۹۱۵ رخ داد - تصمیم گرفت برای همیشه به مسئله ایران خاتمه داده و سلطه خود را بر سراسر کشور گسترش دهد. حضور انگلستان در بین‌النهرین در همسایگی کشور ما و ویژگی خیره‌کننده منابع نفتی ایران، اهمیت آن را در نزد انگلیسیها دوچندان کرده بود. کمیته ایران که در ۱۲۹۶ش / ۱۹۱۷م به توصیه لرد کرزن تشکیل شده بود وظیفه داشت سیاست آتی بریتانیا را در ایران ترسیم نماید. یکسال بعد - ۱۲۹۷ش / ۱۹۱۸م کمیته شرق به ریاست لوید جرج و با عضویت لرد کرزن، لرد بالفور وزیر خارجه، رابرت سیسیل (معاون بالفور)، ادوین مونتگو (وزیر مشاور در امور هند)، سرهتری ویلسون رئیس ستاد کل امپراتوری، ژنرال اسمایس و صاحب‌منصبان وزارت خارجه، وزارت جنگ و وزارت هند آغاز به کار کرد. این کمیته

وظیفه داشت مسائل ایران، قفقاز، افغانستان، ترکستان و سرزمینهای عربی شرق سوئز را مورد بررسی قرار دهد. اختلاف دیدگاه لرد کرزن با دیگر اعضای کمیته نظیر مونتگو که معتقد بودند کنترل سیاست ایران به هند منتقل شود، موقتاً با تحکیم موقعیت کرزن کاهش یافت و «لرد امپریالیست، سیاست مستعمره‌سازی ایران را پی‌گرفت. وی به وزیر مختار انگلیس در تهران دستور داد که خط‌مشی او می‌بایستی حفظ دائمی نفوذ بریتانیا در ایران باشد».

در ۱۹ و ۳۰ دسامبر ۱۹۱۸ کمیته شرق به بررسی موضوع ایران پرداخت و لرد کرزن با قاطعیت لزوم مداخله مستقیم و گسترده در ایران را مورد تأکید قرار داد. حکومت هند بریتانیا در مقابل، طرفدار سیاست دخالت محدود در ایران بود، کمیته شرق با تصویب نقطه‌نظرات کرزن دست وی را برای پیشبرد سیاستهایش در ایران باز گذاشت. در ژانویه ۱۹۱۹/ بهمن ۱۲۹۸ کرزن ضمن ریاست بر کمیته شرق، مسئولیت وزارت خارجه را نیز عهده‌دار و دست او برای پیگیری نظراتش بازتر شد. برای پیش بردن طرح کرزن مقرر شد «به آن دسته از ایرانیانی که فکر می‌کنند ارزشش را دارند رشوه بدهند». اصرار مارلینگ مبنی بر عدم پرداخت حقوق ایران از محل فروش نفت توسط شرکت نفت انگلیس و ایران، باعث بروز بحران سیاسی - مالی در ایران شد، این همه به منظور روی کار آوردن دولتی طرفدار سیاست انگلستان در ایران صورت می‌گرفت. در ۱۲۹۷ ش. ۱۹۱۹/م دولت و ثوق‌الدوله با حمایت انگلیسیها بر سرکار آمد. سرپرستی کاکس سفیر جدید انگلیس در ایران وظیفه داشت قراردادی مطابق نظرات کرزن با دولت ایران منعقد نماید که بر اساس آن بریتانیا سلطه بلامنازعه‌ای در ایران پیدا کند. به همین منظور علیرغم حاکمیت مطلق انگلیسیها در امور نظامی و مالی ایران طراحی و برای فریب افکار عمومی، ماده‌ای با مضمون حفظ تمامیت و استقلال ایران! نیز در قرارداد پیش‌بینی شده بود. تمام تلاش و ثوق‌الدوله و همراهان وی برای تصویب قرارداد اعم از حبس و قتل و شکنجه مخالفان و نیز ارباب و تطمیع احمدشاه بی‌نتیجه ماند. آخرین شاه قاجار نخواست ننگ تسلیم کامل کشور خود به بیگانگان را در کارنامه خود ثبت نماید، لذا از تأیید قرارداد ۱۹۱۹ خودداری نمود. با عقیم ماندن طرح کرزن، وی در متقاعد کردن مخالفان خود در وزارت جنگ، وزارت امور هندوستان و نایب‌السلطنه هند برای ادامه نقشه‌های امپریالیستی در ایران دچار مشکلات جدی شد. مخالفان طرحهای کرزن در امور شرق و ایران نظیر لرد بالفور، ادوین مونتگ (وزیر امور هندوستان)، لرد ری‌دینگ (نایب‌السلطنه و فرمانفرمای هندوستان)، سرهربرت ساموئل (نخستین کمیسر عالی فلسطین) و جرج چرچیل (وزیر جنگ) که به نحو آشکاری در ارتباط با کانونهای صهیونیستی قرار داشتند و نقشه خاورمیانه جدید را مطابق منافع این کانونها طراحی

می‌کردند، سعی کردند، طرح پرهزینه کرزن را با توجه به واقعیت‌های اقتصادی انگلستان پس از جنگ با شکست مواجه نمایند، لذا به شکل فعالی به مخالفت با قرارداد ۱۹۱۹ پرداختند، عوامل داخلی وابسته به این طیف نظیر برخی اعضای لژ بیداری، اعضای مدارس آلیانس اسرائیلیت، اردشیرجی و ... نیز در زمره مخالفان قرارداد قرار گرفتند. سفارت آمریکا و فرانسه نیز برای تأمین منافع خود به مبارزه با قرارداد پرداختند. علاوه بر این جریان‌های مشکوک، نیروهای مردمی نیز با هدایت آیت‌الله مدرس به مخالفت شدید با قرارداد پرداختند. و از آنجا که آنان فاقد پشتیبانی بیگانگان بودند بیشترین آسیب هم به این جریان وارد شد. مشیرالدوله پس از وثوق‌الدوله مسئولیت تشکیل کابینه را پذیرفت. انگلیسیها انتظار داشتند، رئیس‌الوزرا قرارداد را به تصویب مجلس برساند. به همین جهت کابینه وی را مورد حمایت سیاسی و مالی قرار دادند. عدم تحقق خواسته آنان و مقاومت رئیس‌الوزرا در خصوص سپردن کنترل دیویزیون قزاق به انگلیسیها باعث شد مشیرالدوله استعفا داده و فتح‌... خان اکبر با حمایت انگلیسیها بر مسند رئیس‌الوزرای تکیه زند. وی اطمینان نورمن سفیر انگلستان را برای اجرای برنامه‌های مورد نظر آن دولت جلب کرده بود. اخراج استاروسلسکی و به دست گرفتن کنترل کامل دیویزیون قزاق از جمله اقداماتی بود که آبرونساید و نورمن در همین دوره پیگیری می‌کردند. در چنین شرایطی، رضاخان که از ۱۹۱۷ وارد حلقه توطئه‌گری اردشیرجی شده بود به عنوان عاملی مهم در کنترل نیروهای قزاق به نفع انگلیسیها و نهایتاً صورت دادن کودتای مورد نظر کانونهای صهیونیستی مسلط بر سیاست منطقه‌ای انگلستان چهره نمود. دستور چرچیل به آبرونساید مبنی بر لزوم خروج نیروهای انگلیسی از ایران تا اواسط اسفند ۱۲۹۹، آخرین امیدهای لرد کرزن برای اجرای مفاد قرارداد ۱۹۱۹ را بریاد داد. دولت انگلستان دیگر نمی‌توانست هزینه‌های هنگفت ناشی از حضور نیروهای خود در ایران، بین‌النهرین، فلسطین و مصر را تحمل کند. آنان در پی به کار بستن روشی در منطقه بودند که با کمترین هزینه سلطه خود را تأمین نمایند. در چنین شرایطی بود که تدارک انجام کودتای نظامی در ایران با سرعت پیگیری شد. کمیته آهن با صحنه‌گردانی سیدضیاءالدین طباطبایی وظیفه داشت هماهنگی لازم را بین بانک شاهنشاهی، سفارت انگلستان، نیروهای نظامی و انتظامی و قوای قزاق مستقر در منطقه آق‌بابای قزوین ایجاد نماید. مستر هاوارد و سرهنگ اسمایس از اجزای سفارت انگلستان و اردشیرجی مسئول شبکه جاسوسی انگلستان در ایران نیز جزئیات امور را زیر نظر داشتند، تعیین حاکم نظامی تهران و تهیه لیستی از افرادی که می‌بایست در روز کودتا دستگیر شوند آخرین اقدامات این افراد بود که قبل از سوم اسفند ۱۲۹۹ صورت گرفت. صبح روز وقوع کودتا مردم پایتخت که شبی پر سروصدا را پشت سر گذاشته

بودند با دیدن نیروهای قزاق در سطح شهر و مشاهده دستگیریهای گسترده دریافتند که آشوبهای ماههای قبل از کودتا به چه نتیجه‌ای منجر شده است. اسنادی که در این مجموعه ارائه می‌شود مربوط به وقایع مربوط به قرارداد ۱۹۱۹م و کودتای ۱۲۹۹ شمسی می‌باشد که از لحاظ موضوعی شامل این عناوین است:

۱. سه سند اول مربوط به قرارداد ۱۹۱۹ است که توسط آقای عطا آیتی در اختیار مؤسسه گذاشته شده است.
۲. اسناد چهارم تا بیست و چهارم مربوط به قوای قزاق و تحولات قزاقخانه تا وقوع کودتای ۱۲۹۹ می‌باشد.
۳. اسناد بیست و پنجم الی آخر نیز تحولات ایران پس از کودتای ۱۲۹۹ را دربرمی‌گیرد.

امید است که انتشار این اسناد راهگشای تحقیقات مربوط به این دوره حساس از تاریخ ایران گردد.

۱۱

صورت استفتاء از علمای تهران درخصوص قرارداد ۱۹۱۹

حضور مبارک آقایان حجج اسلام ادام‌الله ظللهم

قراردادی بین دولت علیه ایران و دولت اجنبیه انگلیس که آقای رییس‌الوزرا ضمیمه بیانیه خودشان در سیزدهم ذی‌قعدة ۱۳۳۷ انتشار داده‌اند با احکام مقدسه اسلام و مصالح مملکت ایران و عامه مخالفت دارد یا ندارد [۹] مسئله محل اختلاف و مسلمین در تکلیف خود تحیر دارند استدعا داریم حکم مسئله را بیان فرمایید تا تکلیف مسلمانها معلوم شود.

حاشیه اول: بسم‌الله‌الرحمن‌الرحیم قرارداد مسئول غنه و عمل به آن مخالف شرع مقدس اسلام و برضد مصالح و استقلال مملکت ایران است فی شهر صفر ۱۳۳۸ سیدحسن المدرس

حاشیه دوم: بسم‌الله‌الرحمن‌الرحیم قرارداد مزبور متافی شریعت مطهره و مخالف نص کلام‌الله مجید است. حرره محمدحسین

حاشیه سوم: بسم‌الله‌الرحمن‌الرحیم قرارداد مسطور مخالف قواعد شرع مقدس اسلام و نص کلام‌الملک‌المنان است. حرره‌الاحقر علی النجم‌آبادی

حاشیه چهارم: بسم‌الله‌الرحمن‌الرحیم شک نیست که قرارداد مسطور با قواعد شریفه شریعت طاهره اسلام مخالف و عمل به آن هم مخالف شارع مقدس و برخلاف

نص قرآن مجید است. الاحقر محمد بهبهانی عفی عنه
 حاشیه پنجم: بسم الله الرحمن الرحيم شکی نیست که این قرارداد مخالف ضرورت
 احکام اسلام است. الاسلام یعلی و لایعلی علیه. الاحقر محمدباقر نجم آبادی
 حاشیه ششم: بسم الله الرحمن الرحيم و به تعالی نستعین قرارداد مسئول عنه مخالف
 شرع مقدس اسلام و اساس استقلال مملکت اسلامی را هدم می نماید. حرره الاحقر
 یحیی الخویبی عفی عنه

[۲]

نامه محمدباقر تنگستانی مدیر جریده جنوب و پاشاخان قزوینی به سفارت فرانسه
 در ایران در خصوص برخورد حکومت نظامی با مخالفان قرارداد ۱۹۱۹ و تقاضای
 انعکاس اخبار وضعیت ایران در مطبوعات و جامعه ملل

۱۳ صفر ۱۳۳۸

مقام محترم سفارت دولت فخیمه جمهوری فرانسه دامه شوکته

خاطر مبارک را به شرح راپورت ذیل مستحضر می داریم به اینکه چون روزنامه تان^۱
 و تول اروپ که شرحی در موضوع قرارداد فیما بین ایران و انگلیس درج نموده بود که
 حقیقتاً عین عقیده عموم آزادی خواهان ایران است، به واسطه اینکه حکومت نظامی در
 تهران حکمفرما است و تمام مطابع و روزنامه جات در تحت سانسور است، انتشار
 روزنامه تان و تول اروپ غیرممکن بود. ناچار این جانبان خود را حاضر نموده با مطبعه
 شخصی ترجمه دو روزنامه مزبور را به طبع رسانیده که در تهران و سایر ولایات ایران
 منتشر نماییم که بدانند ملت آزادی خواه فرانسه با ناله های جانگداز ملت ایران هم اقرار
 هستند. در حین طبع اوراق مزبور بدبختانه و متأسفانه از طرف اداره نظمییه ده دوازده نفر
 مفتش و آژان مسلح به منزل اینجانبان در کمال وحشیگری ورود نموده که عیال اینجانب
 با داشتن بار حمل فعلاً بستری است، کلیه اوراق طبع شده به انضمام مطبعه و لوازمات
 مطبعه و نوشته جات و اسناد شخصی را تماماً، با خود اینجانبان، به نظمییه بردند. در
 همان ساعت اول به حبس نمره یک انفرادی محبوس کردند، با تمام تزییقاتی که در
 حبس فراهم آوردند؛ پس از شش شبانه روز در حبس به واسطه رطوبت اطاق و کثافت،
 دست اینجانب هم صدمه خورد که فعلاً ملاحظه می فرمایید. به قید الزام که بعد از این
 در سیاست مداخله نماییم، مرخص شدیم و فعلاً مطبعه و اوراق چاپ شده با اسناد و

1. emps et nouvelle (عصر و جدید)

کابینه حسن وثوق (وثوق الدوله) موسوم به کابینه قرارداد از چپ به راست: احمد بدر، فیروز میرزا فیروز (نصرت الدوله)، قاسم خان والی، فتح‌الله خان اکبر، اکبر میرزا مسمود (صاغر الدوله)، رضاقلی خان نیرالملک، حسن وثوق، محمود خان کاشی غفاری، حسن مشار | ۱۹۵۲-۱۹۱۹

نوشتجات شخصی در نظمیۀ توقف و مسترد نداشته‌اند.
 لذا مستدعی از مقام محترم جمهوری فرانسه خواهانیم که عین این راپورت را به
 سمع روزنامه تان و تول اروپ و مجمع اتفاق ملل برسانند که این است وضعیات
 مشروطه ایران که در چه فشار است.
 این است که تشکرات قلبی خود را که مملو از احساسات است به روزنامه تان و تول
 اروپ که زبان ملت آزادی‌خواه فرانسه است بیش از پیش تقدیم می‌نمایم زیاده،
 احترامات فائقه را تجدید می‌نمایم.
 مدیر جریده جنوب محمدباقر تنگستانی و پاشاخان قزوینی

[۳]

نامه تعدادی از شخصیت‌های سیاسی به سفارت فرانسه در تشریح مسائل مربوط به قرارداد ۱۹۱۹ و مداخلات انگلستان در ایران

سفارت محترم دولت فرانسه دامت شوکته^۲
 از تلگراف وزیر خارجه اتازونی مستفاد می‌شود که تعجب فرموده‌اند از آن که از
 مرکز صدایی بلند نشده در صورتی که اگر می‌دانستند از روزی که انگلیسیها وثوق‌الدوله
 را پهلوان میدان سیاست خود قرار داده‌اند جمیع طرق مشاوره و القانات عقاید یکدیگر
 مسدود گردیده، یعنی از آن روز تاکنون شهر تهران نظامی، پلیس مخفی و آشکار
 مراقب‌خانه‌ها و اشخاص ذیحس وطن‌پرست و تمام نوشتجات و مراسلات و تلگرافات
 در تحت سانسور سخت، کشتن و حبس و بستن و تبعید رجال اول دولت. مع‌ذالک چه
 جای تعجب است و چگونه ممکن می‌بود که از مرکز صدای آه و ناله بلند شود. به هر
 تقدیر دولت اتازونی نظر به آن بیانات آسمانی پرزیدانت ویلسون اگر بخواهد حقیقت
 مطلب را بفهمد درب سفارتخانه‌اش را به روی مردم باز نماید یا آن که برای فهمیدن رأی
 عامه قرار را به هلی پیست بگذارند آن وقت معلوم خواهد شد انگلیس در چه خیال
 است. اجمالاً می‌نویسیم که وثوق‌الدوله وجه من‌الوجوه حق امضاء عهدنامه اعم از اینکه

۲. در جریان مبارزه با قرارداد ۱۹۱۹ گروهها و طیفهای گوناگونی درگیر بودند که هر یک با انگیزه‌ای خاص وارد
 معرکه شده بودند. سفارت فرانسه و آمریکا نیز دو کانون مخالفت با قرارداد محسوب می‌شدند. طبیعی است
 که دولتهای بیگانه نه از سر خیرخواهی بلکه در پی منافع خود به مخالفت با قرارداد پرداختند. مخالفت
 گسترده نیروهای داخلی و بین‌المللی و اختلاف آراء در هیئت حاکمه انگلستان باعث شد که اجرای قرارداد
 با شکست مواجه شود.

مضر یا مفید به حال مملکت باشد ندارد. و اگر پشت‌گرمی به اختیارات تامه که مدعی است از طرف شاه به ایشان داده شده است این کارها را می‌کند، اعلیحضرت شاه نمی‌تواند اختیاراتی را که خودشان ندارند به دیگری بدهند. چه قانون اساسی اختیار ایشان را معین نموده است و ایشان به حفظ آن قانون قسم خورده‌اند. مطلب اساسی دیگر آنکه وزیر مختار انگلیس در (۱۴ ذی‌حجه ۱۳۳۷) خطاب به وثوق‌الدوله احتمالاً متذکر استقلال ایران شده و آن را تضمین می‌نماید. عجباً وزیر مشارالیه ملتفت نشده‌اند که استقلالی را که دیگری تضمین کند، آن را استقلال نگویند بلکه تزلزل نامند یا خود استقلال را منحصر به دولت ایران می‌داند نه ملت و مملکت و نیز اگر مشارالیه ایران را مستقل می‌داند از ده سال به این طرف گاهی به توسط روسها و گاهی مشترکاً و در این اواخر منفرداً چرا در جزء و کل امور مداخله می‌نمایند. کدام از رئیس‌الوزراها، کدام یک از اعضای کابینه‌ها، کدام حکام از درجه اول و دوم و سوم، القرض کدام کارکنی و جزئی در این مملکت اتفاق افتاده بدون اجازه آن سفارت بوده این است معنی استقلال. شاهد برای اثبات این مطالب بهتر از خود وزیرمختار محترم دولت اتازونی و سایر سفر اقمین تهران نداریم.

[۴]

نامه حکومت حضرت عبدالعظیم (ع) به وزارت داخله درخصوص
اقدامات خلاف شرع صاحب‌منصبان قزاقخانه

۲۸ رجب مطابق ۲۹ حمل ۱۳۳۸

وزارت جلیله داخله
تاج - شیر ایستاده - شمشیر
ایالت جلیله طهران
حکومت زاویه مقدسه

نمره ۳۸۵

مقام منبع وزارت جلیله داخله دامت شوکته

اهالی زاویه مقدسه مدتی است کراً شکایت می‌نمایند که در ایام و لیالی زیارتی حضرات آقایان و صاحب‌منصبان اداره قزاقخانه و اداره ژاندارمری پرده از روی معاصی خود برداشته‌اند که به هیچ‌وجه نمی‌شود تصور نمود و از قوه تحمل خارج است و اداره ژاندارمری زاویه مقدسه هم به ملاحظات عدیده نمی‌تواند جلوگیری نماید در واقع زاویه مقدسه محل عیش و عشرت و هرگونه خلاف شرع نخواهد بود اکثر برای طلب

حاجت و دعا می‌آیند لازم دانست راپورتاً به مقام منبع عرض نماید تا آنکه با یک نظر ملاطفت به این حال، فکری از برای جلوگیری آنها بشود چون این مکان مقدس شعاعراً اسلامی است پس باید محترم بماند.

| ۷۴۱-۷۰ |

[۵]

نامه هرمن کامرون نورمان سفیر انگلستان^۳ به رئیس الوزرا
درباره قوای قزاق

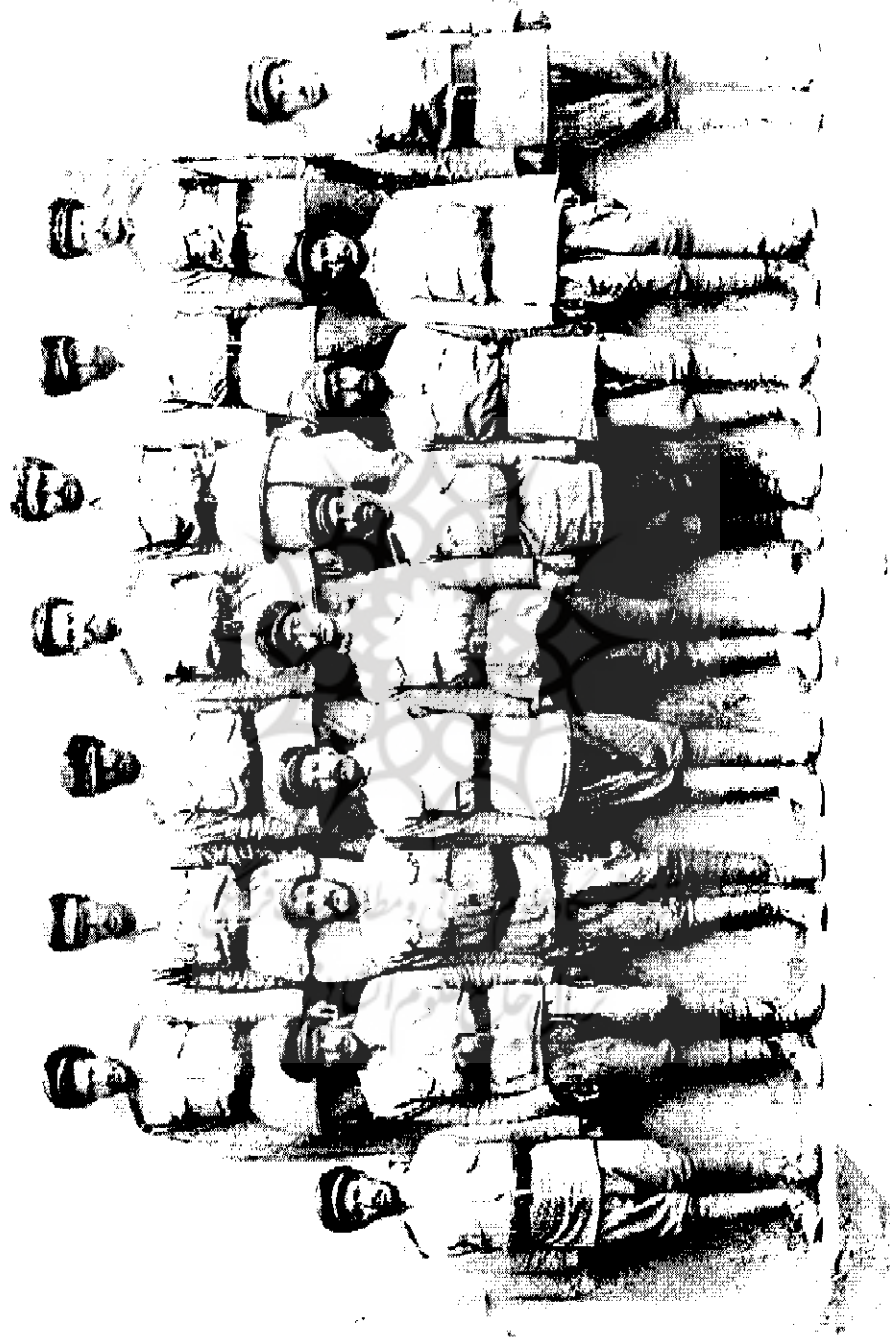
۱۹۲۰/اوت/۲۹

حضرت اشرف، مطابق گزارش دریافتی از جانب کلنل «هانتس»، کلنل «استاروسلسکی» گویا از دولت ایران درخواست نموده که به وی اجازه داده شود تا واحدهای از بین رفته را در جبهه توسط قزاقهای استرآباد جایگزین نماید. دولت ایران ظاهراً برای این کار به جای قزاقها تعدادی سرباز و هزار نفر بختیاری پیشنهاد کرده است. کلنل استاروسلسکی با این اعتقاد که این نیروها بی‌ارزش بوده و بختیارها نیز تاحدی خطرناک می‌باشند گویا استعفای خود را داده است. نگارنده بر این اعتقاد است که علت مخالفت با انتقال قزاقهای استرآباد حضور بلشویکها در گنبد قابوس است. چون در شرایط فعلی خطر اصلی در گیلان است آیا بهتر نخواهد بود که قزاقهای استرآباد را به گیلان اعزام و در استرآباد آنها را توسط سربازها جایگزین کرده. گویا کلنل استاروسلسکی دولت ایران را متهم کرده که او را از منابع مالی مورد نیاز محروم کرده است حال آنکه این اتهام کاملاً بی‌اساس می‌باشد.^۴

| ۱۱۱۰۸-ن |

۳. هرمن کامرون نورمان (Herman Cameron Norman)، ۱۹۵۵-۱۸۷۲، فرستاده ویژه و وزیر مختار و سرکسول انگلستان در ایران از اول فوریه ۱۹۲۰ تا فوریه ۱۹۲۲. وی به شش زبان خارجی مسلط بود. تحصیلات خود را در مدرسه ایتن و کالج ترینیتی کمبریج به انجام رساند و در ۱۸۹۴ به وزارت خارجه انگلیس پیوست. وی در طول مدت تصدی سفارت انگلیس در ایران رویه‌ای برخلاف خواسته و اهداف لرد کرزن وزیر خارجه انگلستان پیشه کرد. لذا مورد بی‌مهری کرزن واقع و در ۱۹۲۲ بازنشسته شد. لویی، رابینو. دیپلماتها و کنسولهای ایران و انگلیس. ترجمه غلامحسین میرزا صالح، تهران، نشر تاریخ ایران، ۱۳۶۳، ص ۱۱۳.

۴. این سند و اسناد بعدی حاکی از دخالت گسترده سفارت انگلستان در امور داخلی ایران، بویژه امور مربوط به قزاقخانه می‌باشد. نقش آفرینی قوای قزاق در کودتای ۱۲۹۹ آشکارکننده دلایل اصلی تلاش انگلستان در قبضه کردن امور قزاقخانه قبل از وقوع کودتا می‌باشد.

جسمی از نیروهای قزاق قبل از کودتای ۱۲۹۹ | ۳۲-۶-۱

زمان خان بهنام | ۱۷۸۴-۱۱

[۶]

نامه هرمن کامرون نورمان به رئیس الوزرا در خصوص تلفات

قوای قزاق در جبهه انزلی

قلهک - ۵ سپتامبر ۱۹۲۰

رئیس الوزرای عزیز،

مطابق خواسته حضرت اشرف که پنجشنبه گذشته مطرح کرده بودند، به قزوین تلگرافی مخابره کردم تا از جزئیات تلفاتی که دیویزیون قزاق به هنگام پیشروی به سمت انزلی متحمل شده با خبر شوم.

در پاسخ به من اطلاع داده شد که یک افسر روس ناپدید شده و ۸ افسر ایرانی و ۲۰۰ نفر دیگر کشته و زخمی شده اند. همچنین گزارش شده که تعداد ۵۰ نفر از عده کم شده است. متأسفانه این گزارش بین کشته شدگان و زخمی ها تمایزی قائل نشده است به طوری

که جز اندکی از آن نمی توان استفاده کرد. با این وجود، زمان خان^۵ (aman Khan) که از قزوین بازگشته به عنصری از این سفارت اطمینان داده که فقط ۷ نفر قزاق کشته شده است. جناب رئیس الوزرا مراتب احترام صمیمانه مرا بپذیرید.
نورمن
[۱۱۱۱۶-ن]

[V]

نامه هرمن کامرون نورمان سفیر انگلستان به رئیس الوزرا درخصوص لزوم
تسلیم کردن هواپیمای روسی به قوای انگلستان

قلهک

۲ اکتبر ۱۹۲۰

رئیس الوزرای عزیز،

جنابعالی بی شک مطلع هستید که یک هواپیمای دشمن پس از فرود اجباری در سمنان از سوی قزاقها نگه داشته شد.

از آنجا که ایران خلبانی ندارد که بتواند از این هواپیما استفاده کند، از اینرو به من پیشنهاد شده که این هواپیما به خلبانان ما تحویل داده شود که پس از تعمیر علیه بلشویکها مورد استفاده قرار گیرد. امیدوارم که دولت ایران ترتیب انجام این کار را بدهد. این مسئله بسیار فوری است و به دلیل بدی آب و هوا، ورود قزاقها و احتمالاً چپاول و غارت مردم محلی، شاید این هواپیما متحمل آسیبهای جدی گردد. جناب رئیس الوزرا، مراتب احترامات فائقه مرا بپذیرا باشید.

نورمن

[۱۱۰۹۴-ن]

۵. زمان خان [بهنام] از اجزای ژاندارمری و از وابستگان به سیاستهای انگلستان بود. عین السلطنه درباره او می نویسد: زمان خان رئیس تأمینات نظمی هم که حالا معاون داخله شده جزو کارکنها بود. حتی از من هم متصل راپرت الموت و تنکابون را می گرفت. خودش به همان لباس صاحب منصب ژاندارم بود. مثل مسعود [کیهان] و کاظم [اسباح] گاهی هم لباس نظام انگلیس می پوشید. آنی از دوندگی میان قزاق و اردوی انگلیس و فونسلگری انگلیس آرام نداشت. چیزی نگذشت که صاحب منصب و تابین و قزاق را به کلی با خیالات خود همراه کرد. روزنامه خاطرات عین السلطنه، به کوشش مسعود سالور، ایرج افشار، تهران، اساطیر، ۱۳۷۸، ج ۸، ص ۵۹۰۴.

رضاخان (نایب) به اتفاق جمعی از افسران روسی و ایرانی فزافخانه ۱. میرپنج حسین خزاعی ۲. سرتیپ عبدالله خان طهماسبی ۳. سلطان سیف‌الله شهاب ۴. رضاخان [۱۸۰۵-۱۱]

[۸]

نامه هرمن کامرون نورمان به رئیس الوزرا درخصوص لزوم تسلیم کردن هواییمای روس به قوای انگلستان

قلهک - ۵ اکتبر ۱۹۲۰

رئیس الوزرای عزیزم،

به من اطمینان داده شده که پروژه اعزام خلبانان ایرانی به همراه هواییمای گرفته شده از بلشویکها برای بمباران شورشیان منطقه قره‌داغ به هیچ‌وجه عملی نیست. اولاً، این هواییمای از نوع دیده‌بانی است که اصلاً مناسب پرتاب بمب نمی‌باشد و از

سرهنگ رضاخان در میان جمعی از افسران ایرانی و روسی تزارخانه | ۵۷۱-۱۲۲۴

طرفی هم قادر به انجام پرواز بلندمدت نیست. از این رو برای انجام تعمیرات باید با کامیون به قزوین حمل گردد. ضمناً تعمیر این هواپیما در محلی که الآن وجود دارد ممکن نیست. و بالاخره اینکه اگر خلبانان ایران و الزاماً کم تجربه به اجرای عملیات مورد نظر تن در دهند، نتایج آن ضرورتاً مرگبار خواهد بود.

از این رو مصرانه از حضرت اشرف استدعا دارم که این هواپیما را به مقامات نظامی ما تحویل دهند تا آن را تحت آزمایشات فنی قرار دهند، خصوصاً اینکه این هواپیما به موتوری از نوع غیر معمول مجهز شده است.

اگر موضوع بمباران کردن شورشیان است، می توانم از ژنرال آیرونساید بخواهم که یکی از هواپیماهای بزرگی که اخیراً به قزوین رسیده و مخصوص این نوع مأموریتها است برای این منظور اختصاص دهد.

مراتب احترامات فائقه مرا بپذیرید.

نورمن

۱۱۰۹۶-ن

[۹]

نامه هرمن کامرون نورمان به فتح الله خان اکبر رئیس الوزرا دایر بر تقاضای ملاقات با وی به اتفاق آیرونساید و گفت و گو درباره قوای قزاق و عدم کمک مالی به استاروسلسکی

تهران

۲۴ اکتبر ۱۹۲۰

رئیس الوزاری عزیز،

از حضرت اشرف بسیار سپاسگزار خواهم شد چنانچه در صورت امکان نیم ساعتی از امروز بعد از ظهر را به من و ژنرال آیرونساید که فردا به قزوین خواهد رفت اختصاص

۶. سر ادmond آیرونساید (۱۹۵۹-۱۸۸۰م) جوان ترین سرلشکر ارتش بریتانیا در زمان خود بود. وی تبحر خاصی در عقب کشیدن قوای انگلستان از مناطق حساس داشت. نظارت بر عقب نشینی نیروهای انگلیسی از آرخانگلسک در اکتبر ۱۹۱۸، عقب نشینی سربازان انگلیسی و یونانی از ترکیه در ژوئیه - اوت ۱۹۲۰ و نهایتاً نظارت بر عقب نشینی قوای انگلیسی از ایران و فرماندهی نیروهای شمال ایران (نور پرفورس) مأموریتهای عمده وی در خلال سالهای ۱۹۱۸-۱۹۲۱م می باشد. وی علاوه بر فراهم کردن زمینه های عقب نشینی قوای انگلیسی از ایران وظیفه داشت با کمک دستگاه جاسوسی انگلیس در ایران که تحت نظر اردشیر جی فعالیت می کرد تغییرات لازم را در قوای قزاق به منظور انجام کودتای ۱۲۹۹ به عمل آورد. حذف استاروسلسکی به کمک اعضای کمیته آهن از فرماندهی قوای قزاق گام مهمی بود که در جهت تحقق کودتای ۱۲۹۹ با هدایت وی برداشته شد. برای اطلاع بیشتر درباره وی رجوع شود به خاطرات سری آیرونساید، تهران، مؤسسه پژوهش و مطالعات فرهنگی، ۱۳۷۳.

پالکونیک استاروسلسکی آخرین فرمانده روسی قزاقخانه

دهند. موضوع مورد بحث دیویزیون قزاق است که در جریان وقایع اخیر عمیقاً تغییر پیدا کرده است. از حضرت اشرف تقاضا دارم عجلتاً دیگر وجهی به کلنل استاروسلسکی نپردازید.

جناب رئیس الوزرا مراتب احترام فائقه را بپذیرید.

نورمن
[۱۱۰۹۹-ن]

[۱۰]

رونوشت حکم انتصاب قاسم خان والی (سردار همایون) به ریاست قوای قزاق

شیر و خورشید

ریاست وزرا

یادداشت

نمره ۷۵۶۱

۷ عقرب ۱۲۹۹

جناب مستطاب اجل اکرم آقای سردار همایون دام اقباله^۷
 حسب الامر مبارک اعلیحضرت اقدس شهریارى ارواحنا فداه جنابعالی به ریاست
 اداره قراقخانه انتخاب شده‌اید به طوری که به وزارت جنگ دستور داده شده اداره
 مزبوره را به جنابعالی تحویل خواهند داد که به فوریت مشغول انجام وظایف مقرر
 بشوید.

| ۳۳۷۳۴ - ن |

[۱۱]

رونوشت حکم رئیس الوزرا مبنی بر حضور استاروسلسکی در کمیسیون مربوط به
 واگذاری قوای قزاق به قاسم خان والی سردار همایون

امهر: آرشیو کابینه ریاست وزرا نمره ۵

شیر و خورشید

ریاست وزرا

نمره ۷۵۶۰

۷ عقرب ۹۹

جناب آقای استاروسلسکی^۸ امیرتومان دام اقباله، چون حسب الامر الاقدس الاعلی

۷. قاسم خان والی ملقب به سردار همایون، در سال ۱۲۷۱ شمسی متولد شد. پدرش علی خان والی فرزند
 قاسم خان والی بود. وی برای تحصیل عازم فرانسه شد و پس از بازگشت به استخدام دولت درآمد. در
 ۱۲۹۱ شمسی به ریاست کلی شهربانی و درجه سرداری رسید و سردار همایون لقب گرفت. وی به ترتیب به
 حکومت تهران، ریاست بریگاد مرکزی، کفالت وزارت جنگ، ریاست تفتیش قشون و حکومت اراک رسید.
 در ۱۲۹۹ به ریاست دیویزیون قزاق منصوب گردید و پس از کودتا نیز با درجه سرلشگری داخل نظام نوین
 ارتش شد و به عضویت شورای نظام انتخاب گردید. سردار همایون در سن ۵۹ سالگی در ارومیه در گذشت
 عین السلطنه در خصوص سردار همایون در خاطرات خود می‌نویسد: «در این بین به حاکم گفتند سردار
 همایون رئیس قزاقخانه آمد و بلافاصله وارد طالار شده نزد حاکم نشست. این آدم پسر علی خان و علی
 خان پسر قاسم خان والی است. خیلی چاقی است. شکم گنده دارد. تپه علی خان در دریند مال اینهاست...
 گفت دیشب نصف شب حرکت کردم و ورود را منزل جنرال نمودم. از آنجا بر حسب وظیفه خدمت شما منزل
 نداشت از استاروسلسکی هم می‌ترسید... گفت جنرال وعده داده استاروسلسکی را ملاقات می‌کنم و بعد شما
 را خواهم دید.» روزنامه خاطرات عین السلطنه، ص ۵۷۳۲ / محمدتقی بهار. تاریخ مختصر احزاب سیاسی، تهران،
 امیرکبیر، ۱۳۶۳، ج ۱، ص ۸۱.

۸. سرهنگ استاروسلسکی در ۱۹۱۷ به همراه کلنل کلرژه به ایران آمد، کلرژه که خود به تازه‌گی از سوی

ارواخنا فداه باید اداره قزاقخانه تحویل جناب اجل آقای سردار همایون دام اقباله بشود کمیسیون در وزارت جنگ برای این کار معین شده است لازم است جنابعالی هم در آن کمیسیون حضور بهم رسانیده و با اطلاع و تعلیمات کمیسیون اداره قزاقخانه را به آقای سردار همایون تحویل بدهید.

[۳۳۷۳۵ - ن]

[۱۲]

نامه اسماعیل فرزانه رئیس کابینه هیأت وزرا به استاروسلسکی مبنی بر تأمین جانی و مالی وی و خانواده او در خاک ایران و لزوم خروج او از کشور^۹

شیر و خورشید

ریاست وزرا

طهران به تاریخ لیله ۸ عقرب [۱۲۹۹]

→ حکومت کرنسکی به فرماندهی قوای قزاق در ایران منصوب شده بود استاروسلسکی بیکار را به عنوان معاون خود برگزید. استاروسلسکی خیلی زود با کانونهای توطئه‌گر قزاقخانه آشنا شد و طی کودتایی به همراه سرهنگ رضاخان، کلرزه را در ۱۹۱۸ خلع و خود به فرماندهی قوای قزاق رسید. مخالفت وی با قرارداد ۱۹۱۹ به انگلیسیها فهماند که برای قبضه کردن قوای قزاق باید از سر او راحت شوند. تلاش ونوق‌الدوله برای سرنگونی وی کارگر نیفتاد و مسئله برکناری استاروسلسکی از رأس قوای قزاق به یک اختلاف‌نظر جدی بین احمدشاه و کابینه مشیرالدوله با سفارت انگلستان تبدیل شد. با زوی کار آمدن کابینه محفل فتح‌الله خان اکبر، زمینه برای برکناری او مهیا شد و قاسم خان والی به فرماندهی قوای قزاق منصوب گردید. فرماندهی که به قول آبرونساید تمایل داشت تمامی امور را بنابر میل انگلیسیها سر و سامان دهد. آبرونساید همچنین درباره استاروسلسکی می‌نویسد: «بسیار قوی بنیه بود. احتمالاً بین ۵۵ تا ۶۰ سال داشت. بسوزن نظامی ارتش سیاه‌نظام روس به تن داشت... ریش کوتاه و صاف داشت. فردی بود پر جنب‌وجوش با چشمانی درخشان... خیلی صادق بود. کاملاً سیاست دولت انگلیس را که خلاص شدن از شر عناصر روسی در ایران بود، درک کرده و دریافت کرده بود که مأموریت اجرای این سیاست به من واگذار شده است... سپس استاروسلسکی باگونه‌های خود را کند و روی زمین انداخت.»

۹. خروج استاروسلسکی از ایران به قصد بغداد خیلی زود انجام پذیرفت و تحویل گرفتن قزاقخانه نیز از او بدون رسیدگی به حسابهای نامبرده انجام گرفت. عین‌السلطنه سائور در این باره می‌نویسد: «استاروسلسکی هم قبلاً [برای] وداع آقابابا رفته بود. اداره را هم سرسری تحویل داد و با خانواده خودش با اتومبیل انگلیسی بغداد رفت که اروپا برود. همین قدر که زود رفت راضی شدند. دیگر به حساب یک ماه او و یک شاهی از همه این بولها نرسیدند. سردار همایون را در اداره خواسته بود نرسید رفت. به عوض آنجا رفت خانه آبرونساید که مرا استاروسلسکی خواسته چه کنم. جنرال خندیده بود و گفته بود چه ضرر داشت می‌رفتید. گفته بود دیگر نرفتم احتیاط کردم. گفته بود چه احتیاطی داشت. بعد یک نفر صاحب‌منصب همراه می‌کند می‌روند آنچه معلوم شد نه حسابی داد، نه اداره‌ای تحویل. خاطرات سری آبرونساید صص ۲۲۷-۲۲۸. روزنامه خاطرات عین‌السلطنه، ج ۷، ص ۵۷۳۶.

جناب جلالتماب اجل آقای استاروسلسکی امیرتومان دام اقباله برحسب امر اعلیحضرت اقدس همایونی ارواحنا فداه به جنابعالی اطلاع و اطمینان داده می شود که در مدت مسافرت جنابعالی و خانواده خودتان مادامی که در خاک ایران هستید ابداً سوء قصدی به احترامات و شئون نظامی جنابعالی نخواهد شد و جاناً و مالاً در کمال اطمینان محفوظ خواهید بود ولی باید امشب ليله نهم عقرب قبل از ساعت دوازده به جانب قزوین حرکت فرمایید. از طرف سفارت انگلیس نیز چنین مراسله رسمی به شما اطمینان می دهد که از طرف کارگزاران آن دولت که ابداً سوء قصدی به احترامات جنابعالی نخواهد شد.

[امضاء: | اسماعیل فرزانه

[۳۳۷۳۶-ن]

[۱۳]

تلگراف قاسم خان والی (سردار همایون) به فتح الله خان اکبر رئیس الوزرا در خصوص اقدامات انجام شده برای تحویل گرفتن قوای قزاق و لزوم دستگیری دو صاحب منصب روسی قزاق

شیر و خورشید
ریاست وزرا
ورقه تلگرافی

۱۳۳ تاریخ

[حاشیه: ۹ عقرب ۹۹ نمره ۹۹۶]

مقام رفیع ریاست وزرا عظام دامت عظمته یکشنبه ساعت ده صبح وارد فوراً با جنرال ملاقات و مذاکره نمودند که عده مکفی در جلو و عقب قزاقها تهیه شده که در صورت تهرود اقدامات لازم به عمل آید با سردار استاروسلسکی که ساعتی قبل از بنده وارد شده بنا بود ساعت یازده ملاقات و ترتیب تحویل اداره را حضوراً و یا کتباً در قریه آقابابا که اکثر عده آنجاست بدهند حال که ساعت شش دوشنبه است خبری نرسیده. در بین راه مشهود گردید عده [ای] از صاحب منصبان و نفرات قزاق طهران معاودت می کردند و همه روزه این ترتیب ادامه دارد. به اداره ژاندارمری دستور داد که پستهای بین راه مانع از عبور آنها بوده و به قزوین عودت داشته از قرار اطلاعی که الان به طور غیرمستقیم از طرف رئیس نظمیه رسیده امروز دو نفر از صاحب منصبان روس برای قزاقها نطق کرده اند چون حقوق قزاقخانه عقب افتاده مادامی که داده نشده است باید به رئیس دیگر مطیع شد به جنرال هم مراتب

جمعی از فرماندهان و افسران ایرانی و روسی فزاقخانه | ۱-۶۵۲

را اطلاع داد در صورتی که با فدوی هم عقیده باشند از نظمیہ دستورالعمل داده شود که آنها را گرفته توقیف نمایند نتیجه به عرض حضور خواهد رسید. ۹ برج عقرب. نمره ۱ فدوی قاسم [۲۱ - ۱۸۱۲ار]

[۱۴]

تلگراف قاسم خان والی (سردار همایون) به فتح الله خان اکبر و تقاضای حواله نمودن یکصد هزار تومان از بانک شاهی جهت پرداخت حقوق قوای قزاق
اشیروخورشید |

اداره تلگرافی دولت علیه ایران

نمره کتاب ۲ سنه [۹] ۱۲۹

مقام رفیع ریاست الوزرا عظام دامت عظمتہ الان که ساعت ۵ بعد از ظهر است برای تحویل گرفتن و بازدید دفتر قزاقخانه و سرکشی عده حاضره به قریه آقابابا حرکت است به قزوین مراجعت خواهد شد چون مبلغی از بابت حقوق قزاق عقب افتاده محتمل است در این موقع اثرات خوشی نداشته و عده حاضری پر اکنده شوند مقتضی است اقلأ مبلغ یکصد هزار تومان فوراً به بانک شاهی حواله مرحمت شود که به رسم علی الحساب از بابت حقوق عقب افتاده آنها تأدیه شود که تا صورت محاسبات کل به حضور انور تقدیم گردد عرض فوق با تصدیق و نظریه جناب اجل آقای جنرال آبرون ساید پیشنهاد و مستدعی تسریع امر در حدود آن است. ۹ عقرب. نمره ۵. فدوی قاسم مهر: [تلگرافخانه]

[مهر:] ورود به کابینه ریاست وزرا به تاریخ ۱۲ عقرب ۷۷۷۱/۹۹

[حاشیه:] این تلگراف را شب با خودتان بیاورید تا جواب داده شود.

[۲۳۸۳۵-ن]

[۱۵]

گزارش قاسم خان والی (سردار همایون) به فتح الله خان اکبر رئیس الوزرا
در خصوص وضعیت قوای قزاق

۱۰ برج عقرب

نمره ۱۰

مقام منبع ریاست وزرا عظام دامت عظمته

به طوری که معروض افتاد سردار استاروسلسکی با تمام صاحب‌منصبان روس دوشنبه نهم برج جاری تخلیه ید و دفتر را به صاحب‌منصبان ایرانی که متصدی قسمت‌های قزاقخانه بودند تسلیم نمود و قبلاً نیز به موجب مراسله غیررسمی به فدوی اطلاع داده بود محض اینکه مراجع حضرت اشرف اعظم را هرچه زودتر به صاحب‌منصبان برسانم شب گذشته به قریه آقابابا رفته از همه نوازش و دلجویی در کمال مهربانی کرده ساعت ده و نیم شب مراجعت نموده اگرچه جمعی از صاحب‌منصبان ارشد قبلاً از این پیش‌آمد دلخوش نبوده و نیستند، چون امر و تصمیم دولت به احسن وجه جریان یافته حاضر خدمت شده و تشکراتی به عمل آوردند. از آنجایی که با اغلب صاحب‌منصبان سابقه خوشی بود، از انتخاب فدوی به این مأموریت مسرور و خوشوقت بودند ولی از ناراحتی محل و نبودن آذوقه بی‌اندازه ناراحت و دل‌تنگ هستند و امروز ساعت نه برای بازدید اردوی یوزباشی چایی رفته صاحب‌منصبان و افراد قزاق آنجا را هم به مراجع حضرت اشرف امیدوار نموده پس از تجدیدنظر به اردوی آقابابا در ساعت به شهر مراجعت کرده به اقتضای وظیفه لازم دانست راپرت عملیات خود و حالت روحیه اردو را به عرض برساند.

(۱) به واسطه بعضی پیش‌آمدها و نرسیدن حقوق منظم و نبودن آذوقه و ناراحتی محل و عدم مساعدت هوا افراد صاحب‌منصبان و قزاقها خسته و افسرده به کلی از کار بازمانده‌اند و علاوه تغییر رژیم نیز در بعضی‌ها اثراتی کرده است که در عموم تزلزلی حاصل شده مسلم است که ادامه این حال نتیجه خوبی درین موقع نخواهد کرد، عقیده فدوی این است اولاً به طوری که در لایحه نمره ۹ عرض شد اقل یک چند هزار تومان به رسم علی‌الحساب با تعیین ریاست کل از بابت حقوق عقب‌افتاده در اسرع ساعات کارسازی شود، ثانیاً محل راحتی در حوالی شهر برای سکونت اردو تهیه شود که لااقل یک ماه استراحت کرده و رفع خستگی نمایند تا در موقع ضرورت بتوان از وجود آنها استفاده کرده، ثالثاً در رساندن علیق و آذوقه به طوری که در معروضه نمره ۸ استدعا شده اقدامات عاجلی به عمل آید والا از آدم خسته و شکم‌گرسنه توقع خدمت نمی‌توان کرد اگر توجه مخصوص فوری در انجام مستدعیات نشود تصور می‌رود که رشته انتظام اردو به کلی گسیخته و باقی مانده وجود عاطل و مهملی خواهند شد.

(۲) درباب سوار چریک عقیده و نظریات فدوی و جناب اجل جنرال آیرون‌سایت

[ید] فرمانده کل همان است که در لایحه نمره ۷ توضیح شده اگر برای پرداخت حقوق عقب افتاده و مرخصی آنها تصمیم قطعی و فوری صادر شود مقرون به صلاح دولت خواهد بود.

در خاتمه جسارت می‌ورزد دیروز چهار ساعت بعد از ظهر که جناب اجل آبرون‌سایت [ید] و جنرال دیکسن با سرهنگ اسمیت رابط که بازدید فوری آمده بودند مایل شدند امروز به تماشای اردوی قزاق بیایند امروز ساعت یازده در موقعی که فدوی مشغول دیدن سان بوم وارد شده از جلو صف عبور کرده باعث تمجید و توصیف شده بود صاحب‌منصبهای ارشد قزاقخانه را به خدمت خواسته با یک زبان خوش محبت‌آمیزی اظهار داشتند سه سال است که دولت انگلیس تمام مخارج قزاقخانه را داده و در مقابل آن عوض اینکه استفاده از این مخارجات و زحمات ببرد با زبانهای تنقید‌آمیز مورد تعرض که در حقیقت بدگویی بوده است تلقی نموده است حالا که ریاست دیویزیون به یک صاحب‌منصب نجیب با اطلاع محترمی تسلیم شده است باید که تمکین، حاضر اجراء بر نظریات او شده و در کمال امیدواری مشغول انجام خدمت شوید. البته نسبت به شماها هم کمال محبت و مساعدت از طرف ایشان خواهد شد بعد از ایراد این نطق ایشان حرکت کرده فدوی نیز بلافاصله حرکت و به شهر مراجعت نموده به عرض این راپرت جسارت ورزیده، تجاسر است که سه و چهار روز دیگر برای تکمیل نواقصی اردو به انتظار وصول مخارج اردو در قزوین توقف و منتظر امر مطاع مبارک است.

در عریضه دستخط کتبی فی نمره ۷۶۴۶ درباب رساندن آذوقه پنج روزه اردو زیارت شد ولی استحضاراً جسارت می‌نماید مقتضی است امرنامه صادر شود که اقلأ آذوقه یک ماهه از قبیل آرد و جو و گاه داده شود که از توجهات حضرت اشرف اعظم راحت باشیم.

[امضاء:] فدوی قاسم

[۴۳ و ۳۳۸۴۲-ن]

[۱۶]

نامه قاسم خان والی (سردارهمايون) به فتح‌الله خان اکبر رئیس الوزرا مبنی بر اظهار ناراحتی از تبدیل حکم فرماندهی وی بر قوای قزاق به کفالت

قربان وجود مبارکت شوم

امروز روز چهارم است که فدوی به موجب دستخط مطاع نمره ۷۵۶۲ به سمت ریاست دیویزیون وارد قزوین شد موافق راپورتهایی که عرض شد به انجام خدمات مرجوعه اشتغال دارد دو روز قبل که برای بازدید اردو رفته بود جناب آقای جنرال آبرون سایت |ساید| هم که در آنجا بودند در جلو صف فدوی را به سمت ریاست دیویزیون معرفی نمودند الان تمام اهالی و صاحب منصبان و نمایندگان خارجه فدوی را به این سمت شناخته اند متأسفانه شب گذشته دو فقره دستخط تلگرافی ذیل نمره ۹۹۶ رمز و نمره ۷۶۷۵ کشف زیارت و فدوی را به عنوان کفالت مخاطب فرموده اند اگرچه فدوی مدتی در حد نوکری دولت علیه افتخار داشته و فرقی در مراتب و مقام آن نمی گذارد اما بعد از احراز یک مقام عالی تنزل درجه تصور می رود اسباب سرافکنندگی فدوی خیلی سخت و ناگوار است که با وجود آن همه مراجع حضرت اشرف اعظم و طی مراحل خدمتگزاری به این کم مرحمتی مورد واقع شوم. مراتب غیر قابل عرض کتبی را خدمت حضرت مستطاب اجل آقای امیر نظام عرض کرده البته به عرض حضور مبارک خواهد رسید امر امر مبارک است.

فدوی قاسم

[۳۳۷۳۱ - ن]

[۱۷]

تلگراف قاسم خان والی (سردار همایون) به احمدشاه قاجار مبنی بر تقاضای

صدور دستخط محبت آمیزی خطاب به قوای قزاق

شیر و خورشید

اداره تلگرافی دولت علیه ایران ۱۲ عقرب سنه [۱۲۹۹]

توسط ریاست وزرا عظام خاکپای مقدس اعلی حضرت اقدس همایونی ارواحنا فداه حسب الامر اعلی دفاتر دیویزیون قزاق را تحویل گرفته و به ملاحظه مقتضیات وقت هر یک از قسمتها را در یکی از دهات اطراف شهر قزوین متوقف داشت که چند روزی استراحت نموده نواقص خود را از هر قبیل خاصه از حیث ملبوس تکمیل نمایند. حالت روحیه صاحب منصب و افراد بسیار خوب و با وجود صدمات و زحمات وارده الحق قابل تمجید می باشد به عقیده غلام اگر دستخط جهان مطاع مرحمت آمیزی شرف صدور یابد اثرات فوق العاده خواهد بخشید امیدوارم عمایرب با توجهات ذات اقدس ملوکانه

دیویزیون رشید اعلیحضرت اقدس شهریاری ارواحنا فداه شروع به پیشرفت نموده و فتوحات عمده را نایل گردند. غلام بی‌مقدار قاسم

[۳۳۷۴۴۴-ن]

[۱۸]

تلگراف یاور مسعود خان^{۱۰} [کیهان] به فتح‌الله خان اکبر (رئیس الوزرا) در خصوص مذاکرات به عمل آمده با استاروسلسکی در زمینه تحویل گرفتن قوای قزاق

۱۴ - عقرب - ۱۲۹۹

تاج - شیر ابستاده - شمشیر

ریاست وزرا

ورقه تلگرافی

استخراج رمز از قزوین

مقام منبع حضرت اشرف آقای رئیس الوزرا دامت عظمته

تلگراف ۹ عقرب زیارت پس از تبریکات چاکرانه به آنمقام مقدس عرض می‌شود

۱۰. مازور مسعود خان کیهان فرزند عبدالمطلب خان مستشارالوزاره در ۱۲۷۲ شمسی در تهران متولد شد. تحصیلات دوره متوسطه خود را در فرانسه به پایان رساند و در دانشکده سن سیر پذیرفته شد. پس از بازگشت به ایران در فوج سرباز شیراز و سپس هنگ سوم ژاندارمری فارس مشغول کار شد و ریاست نظمیته فارس را نیز عهده‌دار شد. در جنگ جهانی اول به همراه سایر اجزای ژاندارمری به جنگ با قوای انگلیس رفت و پس از شکست خوردن از آنها به همراه عده‌ای دیگر از افسران به عثمانی پناهنده شد. در ۱۹۱۹ به ایران بازگشت و به همکاری با کلنل اسمایس انگلیسی برگزیده شد. وی در مدت حضور در عثمانی نیز اقداماتی در طرفداری از انگلیسیها داشت. وی نیز مانند سیاح به عضویت کمیته انگلیسی آهن درآمد. کمیته‌ای که در آن دوره مرکز سیاست انگلیس در ایران تلقی می‌شد. کیهان به شدت مورد اعتماد اسمایس بود و در برکناری استاروسلسکی وی نیز در کنار اسمایس و آبرونساید قرار داشت. ایجاد هماهنگی بین سید ضیاء و رضاخان عمدتاً توسط وی انجام می‌گرفت. مضافاً اینکه استفاده از امکانات ژاندارمری و خستی کردن مخالفت‌های احتمالی کودتاگران را نیز وی عهده‌دار بوده با موفقیت کودتاوی به سمت وزیر جنگ کابینه سیدضیاء منصوب شد. عمر وزارت جنگ کیهان از عمر کابینه ۹۰ روزه سیدضیاء نیز کوتاه‌تر بود. زیاده‌طلبیهای رضاخان باعث شد در اردیبهشت ۱۳۰۰ کیهان استعفا دهد و رضاخان به جای وی به وزارت جنگ برسد. وزیر معزول نیز سمت مشاوره رئیس‌الوزرا را یافت. با سقوط کابینه سیاه، کیهان نیز به همراه سیدضیاء از ایران خارج شد. سه سال بعد در ۱۳۰۳ به ایران بازگشت و ترجیح داد به جای امور نظامی به تدریس بپردازد. لذا به تدریس زبان فرانسه مشغول شد. در ۱۳۰۷ جهت تحصیل تاریخ و جغرافیا به فرانسه رفت. در ۱۳۱۴ به ایران بازگشت و به تدریس جغرافیا در دانشگاه تهران مشغول شد و تالیفاتی نیز در این زمینه از خود بر جای گذاشت. او در ۱۳۲۹ وزیر فرهنگ شد در ۱۳۴۵ در تهران درگذشت. محمدتقی بهار. پیشین، صص ۹۳، ۹۷، ۱۷۱، ۱۷۲؛ حسین مکی. تاریخ بیست ساله ایران، تهران، نشر ناشر، ۱۳۶۱، ج ۱، صص ۱۶۲، ۲۱۵، ۲۲۲، ۳۵۱۲۲۳، ۳۵۲، ۳۶۴؛ مهدیقلی هدایت، خاطرات و خطرات، تهران، زوار، ۱۳۴۴، صص ۲۶۲؛ یحیی دولت‌آبادی، حیات یحیی، تهران، فردوسی و عطار، ج ۴، صص ۱۵۱.

محمودخان کیهان | ۱۷۸۴-۱۱

دیروز هیئت اتاماژور انگلیس مذاکراتی با استاروسلسکی داشتند و نتیجه این شد که سردار همایون و کلنل اسمایس که مستخدم دولت علیه ایران است و فدوی و سلطان کاظم خان که برحسب حکم دولت در تحت اوامر ایشان هستیم حرکت نموده به آقابابا برای تحویل قزاق بعد از مراجعت مفصل راپورت عرض خواهم کرد این چند روزه اتفاق مهمی در قزوین رخ نداده انگلیسها در نزدیکی امامزاده هاشم و بالشویکها در رحمت آباد هستند. یاور مسعود

| ۱۸۱۲-۱۹ |

[۱۹]

تلگراف موفق الدوله حاکم قزوین به فتح الله خان اکبر (رئیس الوزرا) درخصوص عزیمت

قوای انگلیس از منجیل به رودبار و وضعیت مهاجرین

شیر و خورشید

ریاست وزرا

نمره

تاریخ

ورقه تلگرافی

[حاشیه: نمره ۱۲۴۹ لیلۀ ۱۹ جدی ۹۹]

[حاشیه: استخراج تلگراف قزوین

مقام منیع ریاست‌الوزرا عظام دامت عظمته؛ به موجب راپرتی که رسیده است اردوی انگلیسها به طرف منجیل از رودبار آمده به عقب‌نشینی مشغول می‌باشند خان باباخان نائب‌الحکومه مشغول و مهاجرین بیچاره در مراجعت خواهند بود اگر همین‌طور عقب‌نشینی بشود لابد دستورالعملی برای جلوگیری از حضرات به اردوی قزاق که متفق هستند داده خواهد شد خوب است چاکر را از ترتیب مستحضر فرمائید. ۱۷ جدی نمره ۶۰۵۰. موفق‌الدوله حکومت قزوین

[حاشیه: جواب داده شده است ضبط شود.

[۸- ۱۸۱۲ار]

[۲۰]

تلگراف محمد نخجوان (امیر موثق) به فتح‌الله خان اکبر (رئیس‌الوزرا) مبنی بر

تقاضای کمک مالی جهت قوای قزاق مستقر در قزوین

شیر و خورشید

اداره تلگرافی دولت علیه ایران

نمره کتاب ۴۶

سند ۱۲۹

[۶دلو ۱۲۹۹]

مقام منیع ریاست وزرا عظام دامت عظمته قبل از زیارت دستخط تلگرافی حضرت مستطاب اشرف حسب‌الامر و دستور ریاست محترم دیویزیون پنجاه تیر گلوله توپ شنیدر کوهستانی به اداره ژاندارمری قزوین تحویل داده شده که سریعاً به طهران حمل کنند و ضمناً خاطر مقدس را مستحضر می‌دارد که به واسطه فقدان وجه اردوی قزاق فوق‌العاده در زحمت و مضیقه است مستدعی است امری مقرر شود سریعاً دولت هزار تومان حواله مرحمت فرمایند که بتوان امورات عمده را مرتب نموده. نمره ۱۵۷۸. فدوی

محمد امیرموتقی،

امهر: | مورخ ۲۱ دلو ۹۹ نمره ۱۱۴۴۷

| حاشیه: | ضبط شود

[۱۱-۷۵۳]

[۲۱]

نامه قاسم خان والی (سردار همایون) به فتح الله خان اکبر رئیس الوزرا

مبنی بر لزوم ارسال حقوق قوای قزاق

تاج - شیر ایستاده - شمشیر

رئیس دیویزیون

اعلیحضرت قویشوکت اقدس همایون شاهنشاهی

۱۱ دلو ۱۳۳۹

نمره ۱۲۳۹

طهران

مقام مقدس ریاست جلیله وزرا دامت عظمته

سواد تلگراف آقای امیرموتقی را لفاً تقدیم و در مقابل توجهات کامله و مساعدتهای جامعه حضرت اشرف نسبت به دیویزیون قزاق و این بنده و افراد صاحب منصبان کل و جزو اداره صمیمانه تشکرات خود را با نهایت احترام و با بهترین احساسات خویش به حضور مبارک تقدیم نموده و راپرتاً به عرض می‌رساند حقوق برج عقرب و قوس عده مختلفه مقیم طهران و صاحبان حقوق تقاعدی و مستمری کاملاً تأدیه شده و می‌شود ولی امیرموتقی به علت قلت وجه و مصارف گزاف از وجوهات مأخوذه فقط توانسته است حقوق برج عقرب را به افراد اردوی قزوین بپردازد ضمناً خاطر مبارک را متذکر می‌دارد علاوه از مطالبات قبل از ورود بنده فعلاً حقوق قوس و جدی افراد اردو باقی پنجاه هزار تومان وجهی که این دو روزه فرستاده شده همین قدر بتوان روزی سه قران فوق‌العاده افراد را پرداخت تا وجه کل برسد و حقوق دو برجه پرداخته شود نظر به مراتب فوق چنانچه در این دو روزه حواله وجه کلی صادر نگردد با داشتن طلبهای سابق افراد قطعاً به زحمت و مشکلاتی با وضعیات امروزه تلاقی خواهد نمود بنابراین از مقام مقدس تقاضا می‌نمایم امر و مقرر فرمایید در عرض امروز و فردا حواله مبلغ دیگری صادر و مرحمت شود.

[حاشیه:] از این صد هزار تومان مقتضی نبود بیش از پنجاه هزار تومان برای قزوین تخصیص داده شود در هر حال این چند روزه فکر پولی خواهم کرد که برای قزوین فرستاده شود.

[۳۳۹۱۸-ن]

[۲۲]

گزارش مربوط به اقدامات محمدخان امیرتومان^{۱۱} و سایر صاحب‌منصبان قزاقخانه در بین نیروهای قزاق و ارتباط آنها با جریان‌ات سیاسی قبل از کودتا

سواد راپورت واصله راجع به اقدامات محمدخان امیرتومان و سایر صاحب‌منصبان خارج از صف مورخه جمعه ۱۵ برج دلو ۱۲۹۹

حسب‌الامر از روز شنبه نهم برج دلو در تعقیب تحقیقات اوقات گذشته شروع به اقدامات نموده خلاصه تحقیقات مطابق شرح ذیل است آقای محمدخان امیرتومان و اعتضادخاقان و عباسقلی خان افخم و علی‌خان پسر محمدخان امیرتومان و حسینقلی خان با چند نفر دیگر که هنوز به خوبی نتوانستم آنها را بشناسم روز جمعه هجدهم جمادی‌الاول که هشتم برج دلو بود در منزل محمدخان امیرتومان مجلس داشته و مذاکرات آنها مربوط به امورات اداری بود بهانه حضرات این است که چون تقاضاهای ما انجام نشد نه اضافه حقوق به ما دادند و نه ریاست قسمتها را به ما واگذار کردند باید به هر وسیله ایست به محمدصادق خان سردار مخصوص^{۱۲} تکلیف نمایم که

۱۱. محمدخان امیرتومان معروف به سردار عظیم از اجزای قزاقخانه و فرمانده آتریاد تبریز بود و رضاخان زیر دست او کار می‌کرد. دختر وی به همسری احمد امیراحمدی درآمد. محمدخان امیرتومان پس از کودتا به درجه سرلشکری ارتقاء یافته و به فرمانداری زنجان و خمسه و سپس یزد تعیین می‌شود و مدتی بعد به علت کهنوت سن کناره‌گیری می‌نماید. فرزند وی علی‌خان نیز از امراء قزاقخانه بود که در آستانه کودتای ۱۲۹۹ درجه سرهنگی داشت. رضاخان وی را به درجه سرتیپی ارتقاء داد و معاون ژاندارمری نمود. وی مدتی نیز کفیل ژاندارمری بود. پس از کنترل قوای قزاق مستقر در قزوین توسط ژنرال آبرونساید، قزاقهای مستقر در تهران که نسبت به آینده خود احساس نگرانی می‌کردند دست به تحرکاتی در داخل قزاقخانه زدند از جمله این تحرکات، اقدامات محمدخان امیرتومان و فرزندش علی‌خان سرهنگ بود که به همراهی شاهزاده اعتضاد خاقان، عباسقلی خان افخم، حسینقلی خان و چند تن دیگر سعی داشتند قزاقخانه را تحت کنترل خود درآورند. استغاثی کرونین. ارتش و حکومت پهلوی، ترجمه غلامرضا علی‌بابایی، تهران، خجسته، ۱۳۷۷، ص ۱۵/ باقر عاقلی. رضاشاه و قشون متحدالشکل، تهران، نامک، ۱۳۷۷، صص ۹۵ و ۱۳۰.
۱۲. محمدصادق خان سیسیان قزاقی معروف به سردار مخصوص از افسران قزاقخانه بود. وی عضو

او و بستگانش با ما متحد شوند و بعد شورای عالی تشکیل داده یک نفر رئیس انتخاب نماییم که مقاصد ما را انجام دهد و انگشتر دست خودمان باشد و نگذاریم وزارت مالیه و وزارت جنگ به امورات داخلی قزاقخانه مداخله نمایند و در حقیقت رشته امور در دست هیئت متخبه و شورا و کلیه عزل و نصب افراد صاحبمنصبان کل و جز و ارتقاء رتبه آنان در دست همین هیئت باشد و رئیس اداره برطبق پیشنهاد شورای عالی اداره قزاق مأمور صدور حکم و امضا و مهر احکام باشد و نتواند آرای هیئت را تردید نماید و چنانچه برخلاف رفتار نماید البته به وسیله همین شورا می توان فوری او را منفصل و رئیس دیگر انتخاب نمود. دو روز بعد جلسه در منزل اعتضادخاقان تشکیل شد در آنجا چند نفر وارد شدند و معلوم بود از دستجات مختلفه شهری و از حزبی هستند که نیت و اقدامات آنها مخالف با مقتضیات امروزه و منافی با صلاح و مشی دولت است در اینجا نیز مذاکرات مربوط به زمینه های جلسات قبل و اصرار می داشته که شاید بتوانند سردار مخصوص و اعوان ایشان را به خود جلب و داخل در اتحاد نمایند از قرار معلوم دو شب قبل که در خانه محمدخان امیرتومان مجلس بود آقای سردار مخصوص بر حسب دعوت به آنجا رفته و پس از مذاکرات چون از اظهارات و خیالات آنها جز بوی انقلاب و رایحه هرج و مرج نشنیدند به مقام نصیحت برآمدند و در مقابل جوابهایی خارج از رویه و دیسپلین و تهدیدآمیز شنیدند و بالاخره قرار بر این شد که همه آقایان بیابند خدمت رئیس دیویزیون و آقای سردار مخصوص با رعایت ترتیب اداری برای انجام مقصود آنها اقدامات نماید و البته خاطر حضرت اجل عالی از این قضیه آگاه است ولی پس از این قضایا به قراری که دیروز کشف شد چون سردار مخصوص با نیت آنها همراه نشد، بر ضد او و کسانش اقداماتی شروع نمودند و خیالشان سوء قصدی نسبت به سردار مخصوص و بعضی از بستگان دولت است. هرآینه امر به اقدامات جدی برای جلوگیری تمایلات آنها نشود بیم آن می رود که شروع به عملیات نمایند و حرکات آنها وسیله انقلاب شهر را به همین زودی فراهم دارد و نیز اطلاعاً به عرض می رساند علی خان پسر آقای امیرتومان و حسینی خان به منزل آقایان طباطبایی و مدرس و بعضی از وکلا آمدورفت دارند و سروسری هم بین آنها و پاره اشخاص انقلاب جو هست تعطیل معلمین مدرسه قزاقخانه هم تحریک آنها است قطعاً چنانچه سردار مخصوص را اغفال می کردند و وضعیات قزاقخانه فوق العاده تاریک می شد اطلاعاً عرض شد. نمره ۱۲۰

[۳۳۷۶۷/۲ - ن]

→ «کمسیون مطالعات نظام» منشکل از افسران انگلیسی و ایرانی بود که در پی انعقاد قرارداد ۱۹۱۴ تشکیل شد و همچنین مدنی نیز معاون وزارت جنگ بود. همان، صص ۷۶ و ۹۵.

گزارش درباره اقدامات محمدخان امیرتومان در بین نیروهای قزاق و ارتباط آنها با گروه‌های سیاسی قبل از کودتای ۱۲۹۹

دیویزیون قزاق به تاریخ ۱۶ برج دلو پیچی نیل ۱۳۳۹

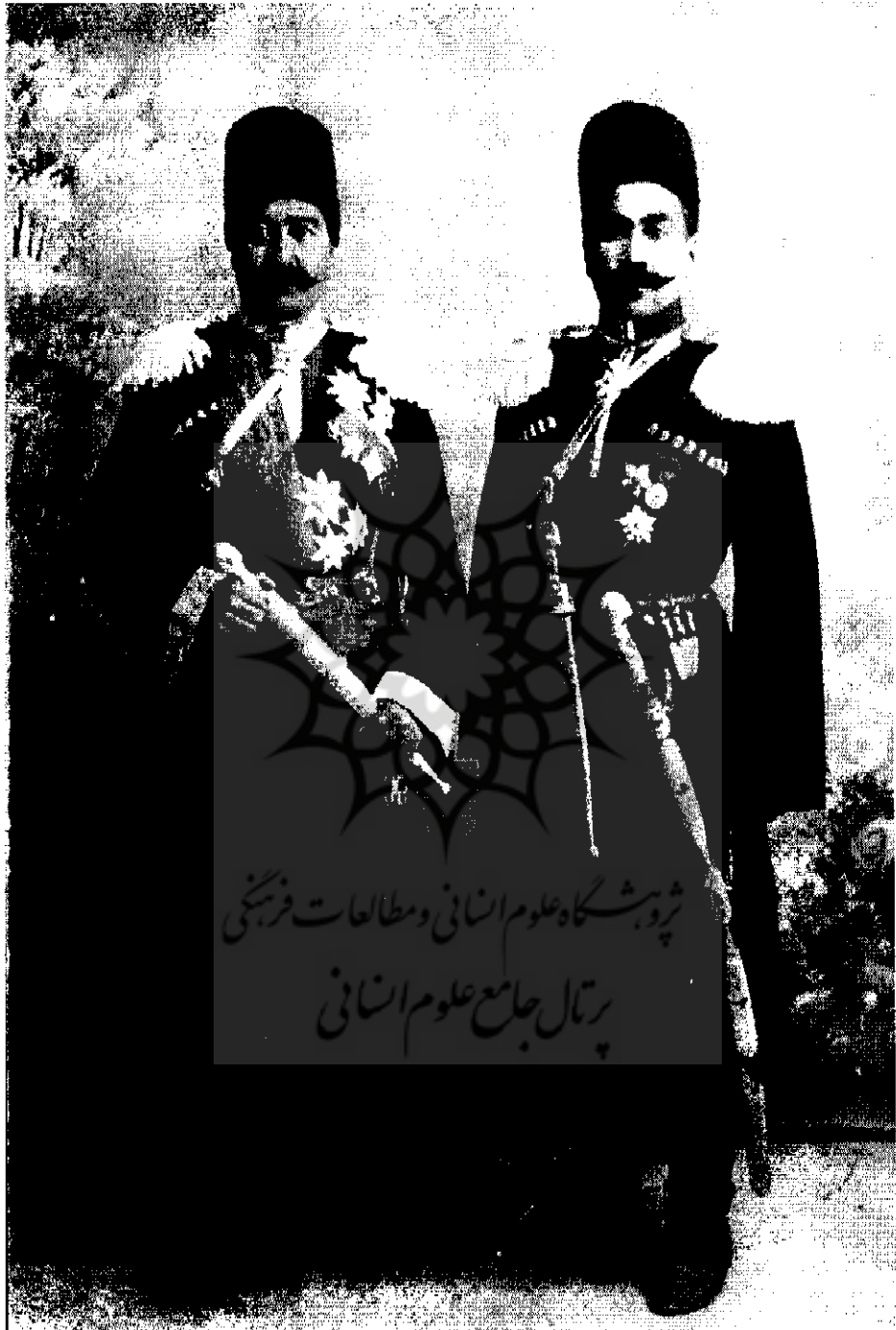
اعلیحضرت قویشوکت اقدس همایون شاهنشاهی

مقام مقدس ریاست جلیله وزرا عظام دامت عظمته

در تعقیب عرایض شفاهی لیله جمعه پانزدهم برج دلو سواد راپرت واصله را لفاً تقدیم می‌نماید و برای مزید اطلاع خاطر حضرت اشرف جمله ذیل را که تحقیق و بیان واقع است به عرض می‌رساند.

آقای محمدخان امیرتومان با فقدان مراتب نظامی و کبر سن و عاجز بودن دو چشم و نداشتن سواد فارسی می‌خواهد زمام امور یک قسمت عمده قزاق را در دست گرفته و حقوق گزافی درباره خود و پسر خویش برقرار نماید و با اینکه چندی قبل قسمت قزاق اصفهان به مشارالیه برگذار و حکم ریاست ایشان صادر شده بود - متأسفانه به علت تلقین و ترغیب شاهزاده اعتضاد خاقان^{۱۳} و علیخان پسر خود و بعضی از صاحب‌منصبان جاهل و جوان بی تجربه قانع و متقاعد نمی‌شود - عده‌ای را دور و بر خود جمع نموده با نهایت جدیت برای وقوع اختلافات داخلی اقدام می‌نماید و در اشتغال ناپره انقلاب شب و روز می‌کوشد از قرار معلوم بعضی از اشخاص حزبی که مشی و نیت آنها تعقیب مسلک متجددین است دامن‌زن این شعله مخفی هستند و از همین نقطه نظر سه نفر مفتش از نظمیّه خواسته شد تا این اشخاص را بشناسند و مراتب را به مقام مقدس راپرت نماید - اخیراً مفهوم شد که چون آقای محمدصادق خان سردار مخصوص و کسان ایشان که کاملاً ساکت و جز اطاعت امر دولت نظری ندارند با آنها یکی و متحد نشدند در تحت تهدید آنها واقع شده به وسیله مکاتیب بی‌امضاء پستی و پیغامات، ایشان و کسان ایشان را تهدید به قتل می‌نمایند چنانچه مواجهاً علیخان پسر محمدخان امیرتومان داخل در

۱۳. عبدالله خان اعتضاد خاقان فرزند کامران میرزا نایب‌السلطنه از اجزای قزاقخانه بود. در ۱۳۳۶ قمری از سوی احمدشاه نشان شبروخورشید درجه ۱ به وی اعطاء شد. ابوالقاسم خان کحالزاده مدعی است که ملاقات وی با رضاخان میرپنج با وساطت اعتضاد خاقان و فرخ‌الدوله صورت گرفته است. عین‌السلطنه سالور در ذیل وقایع دوازدهم جمادی‌الثانی ۱۳۳۹ قمری درخصوص اعتضاد خاقان می‌نویسد: «اعتضاد خاقان پسر امیرکبیر چند نیک به سردار همایون زده به حکم شاه، قروین توقیف است». براساس این سند اعتضاد خاقان درصدد دست‌بندی و ایجاد تغییراتی در قزاقخانه بوده است. / استاد مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر. سند شماره ۶۲۰۴ دیده‌ها و شنیده‌ها، خاطرات میرزا ابوالقاسم خان کحالزاده. به کوشش مرتضی کامران، [تهران]، نشر فرهنگ، ۱۳۶۳، ص ۲۹۹. روزنامه خاطرات عین‌السلطنه سالور. ج ۷، ص ۵۷۷۸.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

از راست: سر تیپ محمودخان امیر اقتدار، محمدصادق خان سیسیان قزوینی (سردار مخصوص)

بعضی از مذاکرات تهدیدآمیز شد - آنچه در این مدت فرستادم و آنها را به سکوت و آرامش دعوت نمودم و حاضر شدم که تقاضاهای مشروع آنها را برطبق وظیفه خدمتگزاری به آن مقام مقدس پیشنهاد نموده انجام آن را درخواست نمایم معذالک حاضر و راضی نشدند و تصور نموده که اقدامات مسالمت‌آمیز بنده از روی جبن یا سستی بوده است لذا نظر به مسئولیت خود و برقرار داشتن نظم و دیسپلین و حفظ دیویزیون قزاق و سد باب سرایت اقدامات آنها به دیگران استدعا و پیشنهاد می‌نماید به فوریت امر و اجازه فرمایید تا حضرات صاحب‌منصبان ذیل الاسامی [۱]:

محمدخان امیرتومان، عباسقلی خان سالارافخم میربنجه، علیخان نایب سرهنگ، تقی خان سرهنگ، حسینقلی خان، نایب سرهنگ شاهزاده اعتضادخاقان یاور، رحیم آقا سلطان، توقیف و تبعید شوند.

در خاتمه خاطر مقدس را متذکر می‌دارد یک قسمت از اقدامات شاهزاده اعتضادخاقان مربوط است به اینکه رئیس ارکان حرب دیویزیون قزاق شود چندی قبل پس از برانگیختن وسایل و وسایط وجهی به عنوان تقدیمی آورده بود چون با تویخ و ملامت رد نمودم به این اقدامات تشبث می‌جوید که شاید به وسیله دسته‌بندی و اقدامات خارج از رویه نظام به مقصود خود موفق گردد.

ظهر پاکت

شرف حضور مبارک بندگان حضرت مستطاب اجل اشرف آقای سپهداراعظم رئیس‌الوزرا دامت عظمته‌العالی مشرف گردد.

یکساعت قبل از ظهر شنبه ۱۶ برج دلو ۹۹ یکساعت و نیم از ظهر گذشته به کابینه ریاست وزرا رسیده [۳۳۷۶۶-ن]

[۲۴]

نامه از کابینه ریاست وزرا به امیرنظام وزیر جنگ مبنی بر لزوم جلوگیری از حرکت قوای قزاق به سوی تهران

تاریخ ۲ حوت ۱۳۳۹

تاج - شیر ایستاده - شمشیر

ریاست وزرا نامه

نمره ۱۱۷۲۲

خدمت جناب مستطاب اجل امجد اکرم آقای امیرنظام وزیر جنگ دامه اقباله

رضاخان سرهنگ فرمانده هنگ همدان در جمع افراد هنگ | ۱۷۸۶-۱

نظر به اینکه عده قزاق بدون امر و اجازه دولت خودسرانه از قزوین حرکت کرده و به طرف طهران آمده‌اند و رفتار آنها در عرض راه به‌طور طغیان و شرارت و تعرض به عابرین است دولت غدقن می‌نماید به فوریت از آنها جلوگیری شود و این است که به موجب این شرح به جناب مستطاب‌العالی اختیارات تامه داده می‌شود که به فوریت در مقام تهیه و جمع‌آوری قوای کافی از بریگاد مرکزی و قزاق مرکز و غیره آمده تجهیزات لازم به فوریت و قوای لازم برای جلوگیری از آمدن قزاق مزبور بفرستید. برای این کار هم همه نوع اختیار دارید که هرگونه تغییر و تبدیل لازم می‌دانید در قزاق و بریگاد بدهید به اداره ژاندارمری هم نوشته شد که تجهیزات لازم از قوه ژاندارم فراهم و در تحت تعلیمات وزارت جنگ قوای خود برای جلوگیری حاضر نمایند.

[۳۲۰۵۲ - ن]

[۲۵]

نامه فتح‌الله‌خان اکبر^{۱۴} (رئیس‌الوزرای سابق) به سیدضیاء‌الدین طباطبایی
رئیس‌الوزرای کودتا مبنی بر تقاضای وقت ملاقات

امهر چایی: سپهدار اعظم

هو

قربانت شوم؛ پس از تقدیم عرض ارادت با کمال شمعف و مسرت خاطر در این موقع که مسئولیت مملکت را عهده‌دار شده‌اید تهریکات صمیمانه خود را تقدیم و موفقیت حضرت مستطاب عالی را در سعادت این مملکت از خداوند جل شانه خواهانم. مهر ریاست‌وزرایی را هم توسط آقای میرزاعلی‌خان ارسال داشته خواهش دارم که در عرض این دو روزه موقعی را برای شرفیابی تعیین فرموده که چند دقیقه‌ای تشرف

۱۴. فتح‌الله‌خان اکبر (سردار منصور - سپهدار اعظم) - حدود ۱۲۷۲ق در رشت به دنیا آمد. در ۱۳۰۷ قمری بیگلربیگی رشت شد. در دوره مظفری سردار منصور و پس از خلع محمدعلیشاه سپهدار اعظم لقب گرفت و به سپهدار رشتی مشهور شد. سپهدار در دوره بیگلربیگی‌گری رشت از محل اجاره گمرکات خراسان، گیلان و مازندران اندوخته کلانی به دست آورد. وی از اعضای «مجمع آدمیت»، «جامع آدمیت» و لژ بیداری ایران بود. خانواده اکبر معروف به آل‌امشه پس از مشروطیت موقعیت و نفوذ قابل توجهی در گیلان و وقایع تاریخ معاصر ایران به دست آوردند. از اعضای متنفذ این خاندان علاوه بر سردار منصور می‌توان از میرزا کریم خان رشتی، عبدالحسین خان معز‌السلطان و صادق خان محتشم‌الملک نیز نام برد. فتح‌الله‌خان اکبر رئیس آخرین دولت قبل از کودتای ۱۲۹۹ در ایران می‌باشد که به کابینه محلل معروف گردیده است.

حاصل کرده بعد از عرض تبریک حضوری مختصر مطلبی که در نظر است به عرض
برسانند. ایام مستدام

فتح الله خان اکبر رئیس الوزرای قبل از کودتای ۱۲۹۹ | ۴-۲۸۷م |

[امضاء: فتح الله]

[حاشیه: ضبط شود جواب عرض این است.]

[۲/۵۴۵۳۰-ن]

۱۰ برج عقرب

نامه‌ای از سفارت بلژیک به سید ضیاءالدین طباطبایی درخصوص نصرت‌الدوله فیروز^{۱۵} و قوام‌الدوله دو تن از زندانیان کودتا

سفارت بلژیک

تهران - فوریه ۱۹۲۱

مطلع شدم که اعلیحضرت همایونی جنابعالی را به سمت رئیس‌الوزرا با تفویض اختیارات نامحدود منصوب کرده است. دوستانه‌ترین و صمیمانه‌ترین تبریکات مرا بپذیرید.

از سه سال قبل بود که من همواره توانمندی برجسته شما را تحسین کرده‌ام و همواره به ذکاوت و وطن‌پرستی شما اعتقاد بسیار دارم.

۱۵. فیروزمیرزا نصرت‌الدوله فرزند عبدالحسین میرزا فرمانفرما و عزت‌السلطنه در ۱۲۶۴ شمسی متولد شد. تحصیلات ابتدایی خود را تا دیپلم در بیروت به هنگام اقامت اجباری فرمانفرما در خارج از ایران گذراند. پس از بازگشت به ایران به همراه پدرش که به حکومت کرمان منصوب شده بود راهی آن خطه شد. در این دوره و دوره‌های که فرمانفرما در فارس حکم می‌راند ارتباط تنگاتنگی بین فرمانفرما و انگلیسیها برقرار شد. در ازای خدمات فرمانفرما به منافع انگلستان، آنان نیز متقابلاً حمایت از وی را عهده‌دار شدند. پس از استبداد صغیر نصرت‌الدوله جهت ادامه تحصیل در رشته حقوق به پاریس رفت. در ۱۳۳۰ قمری به ایران بازگشت و به معاونت وزارت عدلیه رسید و سپس در کابینه وثوق‌الدوله به سمت وزارت عدلیه ارتقاء یافت. در کابینه دوم وثوق‌الدوله موسوم به کابینه قرارداد ابتدا وزیر عدلیه و سپس وزیر خارجه شد. در همین سمت به همراهی اکبرمیرزا صارم‌الدوله و شخص رئیس‌الوزرا - میرزا حسن خان وثوق‌الدوله - مذاکرات منجر به قرارداد ۱۹۱۹ را پی گرفت که در صورت تصویب منجر به تحت‌الحمایگی ایران می‌شد. با شکست قرارداد ۱۹۱۹ و در آستانه کودتای ۱۲۹۹ وی که مدتها در انگلستان و اروپا به سر می‌یود با مأموریت انجام کودتا روانه ایران گردید، اما چند روز پس از ورود با کودتای سیدضیاء و رضاخان مواجه شد و به جمع زندانیان سیاسی کودتا پیوست. این امر وی را که سودای حکومت در سر داشت بسیار سرخورده کرد. لذا ابتدا طی نامه‌ای از زندان تقاضا کرد که حامیان انگلیسی‌اش به تعهدات خود عمل کرده و وی را از زندان خلاص سازند. طعم تلخ زندان برای نصرت‌الدوله چیزی نبود که به سادگی به فراموشی سپرده شود. لذا پس از آزادی از زندان به انتقاد از سیاست انگلستان پرداخت، این امر هرچند کوتاه بود و با عذرخواهی فرمانفرما و نصرت‌الدوله خاتمه یافت. اما موقعیت خاندان فرمانفرما را با مخاطرات زیادی در دوره قدرت‌گیری رضاخان مواجه کرد. نصرت‌الدوله با رسیدن رضاخان به رئیس‌الوزرایی به خدمت او درآمد و با کمک داور و سمورناتش به پیشبرد اهداف وی کمک فراوانی کرد. وی در ۱۳۰۸ از کار برکنار و در ۱۳۰۹ به اتهام اختلاس محاکمه و مجرم شناخته شد. در ۱۳۱۵ مجدداً توقیف و در ۱۳۱۶ در زندان سمنان به قتل رسید: نعمت‌الله قاضی شکیب. علل سقوط حکومت رضا شاه، تهران، انار، ۱۳۷۲، صص ۸۱-۸۴. ابوالفضل قاسمی. الیگارش‌ی یا خاندانهای حکومتگر ایران، تهران، زر، ۱۳۵۲، ج ۱، صص ۵۰، ۶۰-۶۲، علی‌خانزاده. خاطرات سیاسی رجال ایران، تهران، خانزاده، ۱۳۷۱، ج ۱، صص ۱۲۷-۱۲۸، ۱۳۴، مکی، پیشین، ج ۵، صص ۹۱-۹۷.

فیروز میرزا فیروز (نصرت‌الدوله) | ۱۷۹-۱۱

ما اغلب از ایران و از آنچه که می‌توانیم برای این کشور انجام دهیم صحبت کرده‌ایم. من به حُسن نیت جنابعالی واقفم و مثل یک دوست از آنها باخبرم و برای موفقیت شما آرزو می‌کنم. من به روح عدالتخواهی حضرتعالی واقفم و به همین خاطر است که برای شاهزاده نصرت‌الدوله پادرمیانی می‌کنم. وی [نصرت‌الدوله] از سوی پادشاه بلژیک عالی‌ترین درجه نشان بلژیک، نشان لژیون را دریافت داشته است.

معتقدم که هرگونه تهمت و ناحقی با شایستگی و لیاقتی که از وی سراغ دارم ناسازگار است. همچنین امیدوارم که حضرتعالی از روی دوستی ملاحظه مشیرالدوله را که به خاطر لیاقتها و درستکاری مورد اِکرام من نیز هست، بکنید. همچنین در این راستا آرزو دارم قوام‌الدوله پدر خانم مترجم من که ارادت خاصی به او دارم را نیز مورد لطف

خود قرار دهید.

مجدداً مراتب تبریکات صمیمانه مرا بپذیرید و برای جنابعالی و سعادت ایران که بسیار دوستش دارم آرزوی موفقیت دارم.
در این راه، برای کمک به شما از هیچ کوششی فروگذار نخواهم بود.
مراتب احترامات فائقه مرا بپذیرید.

ریموند^{۱۶}

گیرنده:

حضرت اشرف - سید ضیاءالدین رئیس الوزرا

[۲۷]

**جوابیه سید ضیاءالدین طباطبایی به نامه وزیر مختار سفارت بلژیک
در باره وساطت وی درباره نصرت الدوله فیروز و قوام الدوله**

تهران، ۲۵ فوریه ۱۹۲۱

جناب،

کابینه رئیس الوزرا
از طرف جناب رئیس الوزرا مأمورم تا مراتب تشکر صمیمانه وی را بابت ابراز احساسات که عمیقاً حضرت اشرف را تحت تأثیر قرار داده خدمتتان ابراز دارم.
حضرت اشرف، با توجه به پادرمیانی جنابعالی در خصوص شخصیت‌های برجسته زندانی شده افتخار دارد به اطلاع جنابعالی برساند که مسئولیت سنگین حاضر و وضعیت عمومی کشور ایجاب می‌کند که عدالت مسیر خود را دنبال کند.
حضرت اشرف به جنابعالی اطمینان خواهد داد که قضاوتی صحیح و بی‌نقص در مورد سرنوشت زندانیان مورد بحث صورت خواهد گرفت.
خواهشمند است مراتب احترامات عمیق و صمیمانه مرا بپذیرید.

خدمتگزار بسیار متواضع شما

رئیس کابینه

به: وزیر مختار بلژیک در تهران

۱۶. ریموند سفیر بلژیک در ایران از مخالفین گسترش نفوذ انگلیس در ایران بود. وی و همسرش روابط خوبی با نصرت الدوله و محمدحسین فیروز رئیس بریگاد مرکزی داشتند. اعضای سفارت انگلستان به نحو آشکاری سعی داشتند ریموند در جریان وقایع مربوط به کودتا قرار نگیرد. بخشی از این اقدامات در خاطرات ژرژ دوکرو که توسط آقای عطا آینی ترجمه شده ذکر گردیده است.

[۲۸]

نامه هیئت نمایندگان ارامنه تهران به سید ضیاءالدین طباطبایی و
تقاضای آزادی میرزا یانس رئیس هیئت نمایندگان ارامنه تهران

۲۴ فوریه ۱۹۲۱
مطابق با برج حوت ۱۲۹۹
هیئت نمایندگان ارامنه
طهران

مقام منبع ریاست وزرا عظام دامت شوکه

البته خاطر مبارک مستحضر است که چند روز قبل آقای میرزا یانس رئیس هیئت نمایندگان ارامنه طهران را جلب و در اداره محترمه قراقخانه توقیف نموده‌اند نظر به اینکه هیئت نمایندگان ارامنه طهران یقین دارند که معزیه‌ایه بدون جهت توقیف شده است علیهذا استدعا دارند امر به استخلاص معظم‌له صادر فرمایند تا در موقع زمامداری حضرت اشرف احدی را بدون جهت توقیف ننموده باشند در خاتمه هیئت نمایندگان ارامنه طهران موقع را مغتنم شمرده تبریکات و احساسات صمیمانه خود را تقدیم و جلب مساعدت حضرت اشرف را نسبت به تقاضای مشروع این هیئت خواستار است.

از طرف هیئت نمایندگان ارامنه طهران

نایب رئیس ک. سرکیسیان

منشی شهبازیان

[۴۲۷۷-ن]

[۲۹]

نامه مستر والتر الکساندر اسمارت^{۱۷} به سید ضیاءالدین طباطبایی و درخواست ارسال
اسامی دستگیرشدگان پس از کودتا برای وزیر مختار انگلستان

سفارت انگلیس

۲۶ فوریه ۱۹۲۱

۱۷. والتر الکساندر اسمارت، از اجزاء سفارت انگلستان در ایران از دوره مشروطه به بعد بود. وی ابتدا در رأس پست‌های کسولی در تهران، تبریز و شیراز بود و در آسانه کودتا به عنوان دبیر دوم سفارت انگلستان فعالیت می‌کرد. او از عناصر فعال سفارت انگلستان در جریان کودتای ۱۲۹۹ بود که با همکاری کننل هیگ و هنری اسمایس امور کودتا را هدایت می‌کرد. ملک‌الشعراى بهار مدعی است که قبل از کودتا اسمارت به دیدن او رفته و نظر او را در خصوص روی کار آمدن یک دولت قوی و دیکتاتور جویا شده است. رابینو، پیشین، ص ۲۸ ۲۸ غنی، ایران، برآمدن رضاخان، برافتادن قاجار و نقش انگلیسیها، تهران، نیلوفر، ۱۳۷۷، ص ۲۰۳.

۱۷ جمادی‌الثانیه ۱۳۳۹

فدایت شوم جناب اجل وزیرمختار انگلیس خواهش می‌نمایند که در صورت امکان صورتی از اشخاصی که در این قضیه اخیره دستگیر شده‌اند برای ایشان ارسال گردد خواهشمندم در صورتی که آقای رئیس‌الوزرا صلاح بدانند جنابعالی قبول زحمت فرموده صورت مزبور را تهیه نموده و برای دوستدار ارسال دارند. [حاشیه:] به آقای کاپیتان کاظم‌خان نوشته شد که صورتی ارسال دارند.

۴۲۰۷ - ن

[۳۰]

نامه کابینه ریاست وزرا به کاظم‌خان سیاح^{۱۸} فرمانده نظامی تهران

۱۸. کاظم‌خان سیاح فرزند دکتر رضاخان در سال ۱۲۸۵ شمسی در تهران متولد شد. در جوانی برای تحصیل به عثمانی رفت و در مدرسه نظامی قسطنطنیه مشغول تحصیل شد و با درجه افسر توپخانه فارغ‌التحصیل گردید و سپس به ارتش عثمانی پیوست. به واسطه دوستی برادرش دکتر سهراب خان با سیدضیاء وی نیز با او آشنا شد و بعدها در کودتای ۱۲۹۹ در زمره همکاران اصلی وی قرار گرفت. در جنگ جهانی اول وی که در خدمت ارتش عثمانی بود چندین بار برای انجام مأموریت‌هایی به ایران آمد و در طول جنگ در کنار علی‌احسان پاشا فرمانده قوای عثمانی در ایران قرار داشت. با شکست قوای عثمانی کاظم‌خان دستگیر شده و در هندوستان توسط قوای انگلیسی محاکمه می‌شود. مدتی بعد با وساطت سیدضیاء و پادرمیانی وثوق‌الدوله آزاد شده و به ایران بازمی‌گردد و به استخدام ژاندارمری درمی‌آید. در سفر سیدضیاء به قفقاز که در کابینه وثوق‌الدوله صورت پذیرفت کاظم‌خان با سمت آناشیه نظامی و منشی سیدضیاء، او را همراهی می‌کرد. در همین سفر با کنل اسمایس که طبق قرارداد ۱۹۱۹ به استخدام ایران درآمده بود آشنا شد. در آستانه کودتا کاظم‌خان به عضویت کمیته آهن یا زرگنده درآمد. وظیفه این کمیته نفوذ و رسوخ در ارکان مهم کشوری و لشگری برای اجرای موفقیت‌آمیز کودتای ۱۲۹۹ بود. در جریان برکناری استاروسلسکی کاظم‌خان سیاح در کنار اسمایس فراز داشت و برقراری هماهنگی لازم بین قوای قزاق و ژاندارم را در جریان کودتا عهده‌دار بود. مضافاً اینکه آجودانی کنل اسمایس و سپهدامیر احمدی و نیز مترجمی آبروئیساید در اردوگاه آقابابای قزوین بر عهده او بود. کاظم‌خان ظاهراً در کمیته دیگری که به ریاست فضل‌الله زاهدی تشکیل شده بود و وظیفه داشت در صورت عدم موفقیت رضاخان در کودتا دست به کودتای دیگری نیز بزند عضویت داشت. با حرکت قوای قزاق سیاح با سمت رئیس ستاد ستون و هماهنگ‌کننده بین فرماندهی ستون و قوای نایب در بین آنها فعالیت داشت. با موفقیت کودتاجیان به سفارش سفارت انگلستان سیاح به عنوان فرمانده نظامی تهران برگزیده شد و وظیفه حبس و بازداشت رجال به وی واگذار گردید. او از درجه سروانی به درجه سرهنگی (کنلی) ارتقاء پیدا کرد. ریاست رژیمان نمره یک ژاندارمری یوسف‌آباد و ریاست ستاد ارتش (ارکان حرب) مشاغل دیگری بود که پس از کودتا به وی واگذار شد. ستاره اقبال او با سقوط کابینه سیدضیاء افول کرد و به همراه رئیس‌الوزرای معزول، از ایران خارج شد و در برلن به همکاری با افرادی نظیر پورداد و جمال‌زاده پرداخت. وی پس از شهریور ۱۳۲۰، مجدداً به همکاری با سیدضیاء در حزب اراده ملی روی

مبنی بر ارسال اسامی دستگیرشدگان برای مستر اسمارت

تاریخ شب ۹ حوت ۱۲۹۹

تاج - شیر ایستاده - شمیر

ریاست وزرا

از کابینه

خدمت جناب مستطاب اجل آقای سلطان کاظم خان کماندان شهری دام اقبال

کاظم خان سیاح | ۱۱-۱۷۸۲

بر حسب امر بندگان حضرت اشرف آقای رئیس الوزرا دامت عظمته زحمت افزا

→ آورد. سیاح در ۱۳۴۹ به علت بیماری درگذشت. بهار، پیشین، ج ۱، ص ۸۳ مکی، ج ۱، صص ۱۸۹، ۱۹۶، ۲۴۲. احمد احرار. توفان در ایران، تهران، نوین، ۱۳۵۲، ص ۸۵۰. شمس‌الدین امیرعلایی. صعود محمدرضا شاه به قدرت یا شکوفایی دیکتاتوری، تهران، دهخدا، ۱۳۶۱، ص ۹۹/ رضا نیازمند، رضاشاه از تولد تا سلطنت، لندن، بنیاد مطالعات ایران، ۱۳۵۷، صص ۲۴۷-۲۴۸. روزنامه خاطرات عین‌السلطنه سالور ج ۸، صص ۵۹۸۹-۵۹۹۰.

می‌شوم که قدغن فرمایید صورتی از اسامی اشخاصی که اخیراً دستگیر شده‌اند تهیه و برای جناب مستر اسمازت ارسال فرمایید.

ن ۴۲۰۸

[۳۱]

ترجمه خبر روزنامه هومانیته پاریس درباره کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹
و نقش انگلستان در آن

ناج - شیر ایستاده - شمشیر

دارالترجمه وزارت امور خارجه

ترجمه از روزنامه هومانیته (پاریس)

مورخ ۲۶ فوریه ۱۹۲۱

قوه قهریه در ایران

لندن ۲۴ فوریه (مخبر مخصوص ما تلفن می‌کند)

مسئله قوه قهریه قزاقان به صحت پیوسته است. منشاء این بحران انتریگ و تدابیری است که دولت انگلستان به هر قیمتی که تمام می‌شود برای جلوگیری از انعقاد عهدنامه مابین ایران و روسیه به کار برده است دیویزیون قزاق که این قوه قهریه را اجراء نموده از ماه نوامبر اخیر در تحت کنترل و نظارت انگلستان قرار داشته است. رئیس‌الوزرا جدید یک نفر روزنامه‌نویس است که سابقاً یکی از عمال حکومت پاریس بود و اخیراً هم از طرف دولت انگلستان مقرر شده است.

[۳۲]

نامه ارباب کیخسرو شاهرخ به [سید ضیاءالدین طباطبایی] مبنی بر
رفع توقیف مخابرات عمومی، روشن شدن تکالیف نمایندگان مجلس و آزادی
حاج شیخ محمدحسین استرآبادی

۹ خوت ۱۲۹۹

قربانت شوم همینکه امروز صبح برای شرفیابی حضور حضرت اشرف خدمت رسیدم و موقع نبود از مرحمت و محبت خاص حضرتت بعید نمی‌دانم قبول زحمت فرموده مراتب ذیل را به عرض رسانیده و لطفاً بنده را زودتر از نتیجه مستحضر فرمایید مورد تشکر است.

۱. راجع به تلفنخانه که قدغن شده است مخابرات عمومی توقیف باشد چون اکنون

آرباب کیکرو شاهرخ | ۱۱-۶۸۳۹

نه روز است به همین منوال می‌گذرد و اگر دیرتر شود به علاوه آنکه از توقیف بعد ازین نتیجه برای دولت متصور نیست ورود خسارت به شرکت تلفن محتمل است زیرا به علاوه آنکه خرج و حقوق اجزاء از مسلمیات می‌باشد نیز ممکن است صاحبان آبونه در تأدیه آبونه متعذر شوند لهذا استدعای رفع توقیف می‌نماید.

۲. عده‌ای از آقایان نمایندگان مجلس شورای ملی که از ولایات دوردست آمده‌اند تکلیف می‌خواهند که با این پیش‌آمدها آیا به امید افتتاح مجلس همینجا متوقف یا در تهیه حرکت به اوطان خویش باشند.

۳. عده‌ای از بستگان و دوستان جناب آقای حاج شیخ محمدحسین استرآبادی نماینده مجلس شورای ملی بنده را واسطه قرار داده‌اند استدعا نمایم در این موقع که کسالت دارند اجازه داده شود ایشان به منزل خود بروند تصدیق خواهد شد از ایشان در تمام اوقات جز همان کاغذی که یازده نفر دیگر امضا نموده‌اند گذشته از اینکه هیچوقت برخلاف مملکت و ملت قدمی برنداشته نیز همیشه از فداییان به صداقت و امانت بوده‌اند و اگر حضرت اشرف چنان بدل عنایتی بفرمایید نه فقط به صداقت و امانت و کسالت مزاج ایشان ترحم و تلطف فرموده‌اند بلکه رحمتی است نیز به بنده که مورد این مرحمت توجه واقع شده زیاده جسارت است ایام شوکت مستدام باد. کیخسرو شاهرخ [ن-۴۲۷۸]

[۳۳]

نامه والتر الکساندر اسمارت به اسید ضیاءالدین طباطبایی | مبنی بر ارسال نامه احمدرخشان و وساطت نسبت به صلاح‌الملک و صلاح‌السلطنه دو تن از زندانیان کودتا

سفارت انگلیس

۲۸ فوریه ۱۹۲۱

۱۹ جمادی‌الثانیه ۱۳۳۹

فدایت شوم
 لفاً یک طغرا مراسله به امضای آقای میرزا احمدخان رخشان در خصوص گرفتاری آقایان صلاح‌الملک و صلاح‌السلطنه جهت حضرتعالی ارسال می‌دارم دوستی دوستدار با آقای رخشان غیربلیتکی و بیشتر راجع به ادبیات می‌باشد و آنچه دوستدار از ایشان استنباط کرده‌ام این است که جوان بی‌غرض و نیک‌فطرتی‌اند و به علاوه خیلی متجدد می‌باشند و به عقیده بنده از آن جوانانی هستند که برای تقویت ترتیبات جدید از آنها باید جذب قلوب نمود از آقایان صلاح‌الملک و صلاح‌السلطنه دوستدار خیلی جزئی اطلاع دارد و نمی‌دانم آیا استخلاص آنها صلاحیت دارد یا خیر لکن برای اجرای تکالیف دوستی مکتوب آقای رخشان را پیشنهاد می‌نمایم و چنانچه انجام تقاضای مشارالیه امکان داشته باشد خیلی اسباب امتنان دوستدار خواهد بود در خاتمه مراتب دوستی صمیمانه خود را تجدید می‌نمایم. (اسمارت)

[ن-۴۲۰۴]

[۳۴]

نامه احمد رخشان^{۱۹} به مستر اسمارت و تقاضای پادرمیانی
نزد سید ضیاءالدین طباطبایی برای آزادی صلاح‌السلطنه و صلاح‌الملک

تصدقت شوم برای اتفاق تازه مجبور شدم این چند جمله را جسارتاً تقدیم دارم دیروز عصر دو نفر از اقوام نزدیک ما را به نظمیه بدون هیچ علتی جلب کرده‌اند مشارالیها شوهر خواهر من صلاح‌السلطنه و برادر او صلاح‌الملک بوده است که شخص آخری به خود وجود مبارک ارادت داشته است این واقعه اسباب تأسف و زحمت ما را فراهم کرده و زنهای بدبخت ایرانی که دیگر برایشان طاقتی نمانده عاجزانه تمنی می‌کنم اگر ممکن بشود متنی به چاکر بگذارید و اگر خلاف مصالح مملکتی نباشد دستخطی به آقای رئیس‌الوزرا مرقوم فرموده تا این دو نفر را که غیر مهم است و مستخلص دارند در صورت قبول مستدعی است حکم استخلاص آنها به دست خود چاکر دهید و بنده به نظمیه برده و آنها را مطمئن دارم پیش از این اسباب تصدیع مبارک را فراهم نیاورده و با کمال عجله و انتظار منتظر این مرحمت خواهم بود.

احمد رخشان

[۴۲۰۵-ن]

[۳۵]

نامه علی اکبر دهخدا به اسید ضیاءالدین طباطبایی | مبنی بر
تقاضای آزادی برادرش میرزا یحیی

قربانت شوم پس از اظهار نهایت امتنان از بذل لطف مخصوص در باب رفع توقیف شاه‌آباد به میرزا یحیی خان اخوی برای اتمام اکرام تمنا می‌کنم که فوری امر شود او را از قزاقخانه به منزلش بفرستند که رفع نگرانی خانواده‌اش شده و بنده نیز از یک دوستی قدیم برای همیشه ممنون بمانم قربانت علی اکبر دهخدا
عصری او را وارد کرده گویا به قزاقخانه برده‌اند

۱۹. احمد صلاح‌الملک، و محمود صلاح‌السلطنه، دو برادر بودند که هر دو در مدرسه علوم سیاسی تحصیل کردند و به استخدام وزارت خارجه درآمدند. محمود در کابینه رزم‌آرا به کفالت وزارت خارجه رسید. در شهریور ۱۳۲۹ سفیرکبیر ایران در هند و سپس به سفیرکبیری ایران در افغانستان منصوب شد. احمد صلاح‌الملک نیز عضو وزارت کشور بود و در ۱۳۲۵ به استانداری کرمانشاه منصوب گردید.

نامه علی اکبر دهخدا به اسید ضیاء الدین طباطبائی |
مبنی بر تقاضای آزادی برادرش میرزا یحیی

تصدقت شوم دیروز عصر از دربار احضار فرمودید و بعد سوء خط بنده اجازه شرفیابی نداد ولی اینقدر برای بنده کشف شد که لطف قدیم به جای خویش بوده متهمی در بین احضار و تشرف شاید ساعی هم سعایت خود را کرده است دو دقیقه تشرف بنده اگر مفید نبود ضرری هم نداشت دیروز و دیشب هم در میان غلق اقلق و اضطراب یک مادر پیر و چند طفل زبان نفهم به پایان آمد میرزا یحیی خان که شخصاً یکی از ارادت‌کیشان قدیم خودتان است با اجازه تلگرافی آقای کفیل و خزانه‌دار از قزوین به طهران می‌آمده اردوی قزاق در تحت نظریه کلی ایشان را هم در ضمن سایر مسافریین توقیف کرده حالا که اردو در شهر است هیچ مانع دیگری برای استخلاص ایشان نیست. حالا در مقابل این پیش‌آمد اتفاقی چند دلیل برای لزوم ادامه توقیف ذکر می‌شود یکی آنکه شش هفت ماه رئیس مالیه قزوین بود و باید حساب بدهد مطمئن نهایت منطقی است ولی تا حالا هیچ رئیس مالیه بی‌آزادی بی‌اسناد و بی‌وقت نتوانسته است حساب بدهد و باز می‌گویند حضرت اشرف آقای رئیس‌الوزرا با قراقخانه قرار داده‌اند که در امر محبوس دخالت نفرمایند ولی آقای رئیس دیویزیون می‌گویند حکم حضرت اشرف آقای رئیس‌الوزرا کافی است و حق هم با ایشان است چه اگر نباشد قدرت مرکزیت پیدا نکند چطور یک خرابه آباد می‌شود و آن وقت خدای نکرده باید گفت این دفعه هم دفعه فاصل و نهایی نیست می‌گویند آقای کفیل مالیه در حساب سیدیحیی خان نظر باقی دارند خود ایشان به بنده می‌فرمایند این‌طور نیست و بر صحت فرموده ایشان کاغذی ده روز پیش خودشان که نزد بنده است شهادت می‌دهد که می‌نویسند آقای سپهدارایشان را معزول کرده‌اند ولی من معزول نمی‌کنم فقط بی‌اجازه مثل یکی دو دفعه دیگر به طهران نیایند.

تصدقت شوم این لطفی را که می‌خواهید در آخر درباره یک دوست قدیم بدبخت مبدول فرمائید چه ضرر دارد قدری تسریع شود یحیی ناخوش است مادرش مریض است مرخصش فرمایید و اگر برای حسابش اشکالاتی است بنده و اخوی دیگر را مثل علاءالسلطان به کفالت قبول فرمایید یا هر سه را در خانه فلاکت در تحت نظر قزاق بگیرید ولی از حالا می‌توانم عرض کنم که در حساب او هم با رسیدگی بی‌طرفی هیچ چیز نیست.

تصدقت علی اکبر دهخدا

حاشیه: اضبط شود |

[۳۷]

نامه رضاخان رئیس دیویزیون قزاق به سیدضیاءالدین طباطبایی مبنی بر مشخص نمودن نقاطی از کشور برای واگذاری حکومت آن به صاحب منصبان قزاق

تاج - شیر ایستاده - شمشیر
دیویزیون قزاق
اعلیحضرت قویشوکت اقدس همایون شاهنشاهی
نمره ۲۰۶
۹ حوت پیچی نیل ۱۳۳۹

حضور مبارک بندگان حضرت مستطاب اشرف آقای رئیس الوزرا دامته شوکته مستدعی است فهرست اسامی نقاطی که حکومت آن را برای صاحب منصبان ارشد این اداره می توان در نظر گرفت نزد اینجانب ارسال دارید تا برای هر نقطه کاندیدا معین و انتخاب شود.

رئیس دیویزیون قزاق اعلیحضرت اقدس همایونی و فرمانده کل قوا
| ۳۳۷۶۴ - ن |

[۳۸]

نامه سیدضیاءالدین طباطبایی به عدل الملک دادگر و منع وی از بادرمانی در امور زندانیان

اشیر و خورشید |

ریاست وزرا

نمره کتاب ثبت ۱۳

کارتن ۱۲ دوسیه

ذکر نمره های قبل ۶

تاریخ ارسالی ۹ حوت ۱۲۹۹

جناب آقای عدل الملک دام اقباله^{۲۰}

رقیمه شریفه را دائر به شفاعت یکی از مجرمین دیدم قبل از اینکه در این موضوع

۲۰. حسین دادگر (عدل الملک) از رجال مشروطه خواهی بود که در مجلس سوم به وکالت برگزیده شد. در جریان جنگ جهانی اول و مهاجرت میلیون از تهران به قم، همراه آنان عزیمت کرد. وی با ایجاد اختلاف و نفرت موفقی شد بخشی از مهاجرین را به تهران بازگرداند و خود نیز از مهاجران جدا شد و به تهران آمد. او از اعضای کمیته آهن بود و در کابینه سیاه کفیل وزارت داخله شد. با عزل سید ضیاء، دادگر به دستگاه سردار سپه نزدیک شد و به وزارت و ریاست مجلس رسید. مکی، پیشین، ج ۱، صص ۹۶-۹۷ و ۱۸۹.

بخصوص جوابی بدهم لازم می‌دانم قدری عقب‌تر رفته جنابعالی اساساً به این نکته که اولین قدم این پرنسیب و رژیم است اشاره کنم عواطف، محبت و ساطت نه اینکه منتهی به نتیجه مطلوبی نمی‌شود شفاعت‌کننده را در پیشگاه تشکیلات جدیده متهم به عدم خبرویت، مهارت در زندگانی معرفی کرده جزو مزاحمین اداره‌کنندگان مملکت معرفی نموده و اینجانب خیلی متأسف خواهم شد اگر جنابعالی خودتان را جزو این طبقه معرفی نمایید و حسن ظن را نسبت به وقت‌شناسی خودتان تردید کنند البته در هم و مخلوط نمی‌شود که دوستیها و خصوصیتها به جای خود محفوظ است از شعبه سیاست جداً ممتاز بوده از اختلاط آنها به نام اوضاع مملکت اهتزاز می‌شود.

[۴۲۳۹-ن]

[۳۹]

بخشنامه سیدضیاءالدین طباطبایی مبنی بر معرفی اعضای کابینه خود

اشیر و خورشید |

ریاست وزرا

تاریخ ارسال ۱۲ حوت ۱۲۹۹ [۱۲]

متحدالمال

به فرمانفرمایان ایالات و حکام ولایات بر حسب امر و اراده سنیه ملوکانه اینجانب مأمور تشکیل کابینه وزرا عظام شده و آقایان اعضاء کابینه به شرح ذیل:
 خود اینجانب وزیر داخله آقای میرزا محمودخان مدیرالملک وزیر امور خارجه آقای میرزا عیسی خان وزیر مالیه آقای مسعودخان وزیر جنگ آقای میرزا علی محمدخان موقرالدوله وزیر فوائد عامه آقای رضاقلی خان نیرالملک وزیر معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه آقای میرزاقی خان مشیرمعظم وزیر پست و تلگراف آقای میرزا علی اصغرخان مؤدبالدوله وزیر صحیه آقای میرزا حسن خان عدلالملک کفیل وزارت داخله آقای میرزا اسیدمصطفی خان منصورالسلطنه کفیل وزارت عدلیه
 مقارن ظهر سه‌شنبه ۱۱ حوت انتخاب و در حضور مهر ظهور همایونی ارواحنا فداه معرفی شدند.

[۵۴۸۶۹-ن]

استاد اهل به همراه ابوالقاسم خان ناصر الملک و تعدادی از اعضای و اندامی | ۱۳۱۲-۱۹

[۴۰]

نامه وستداهل رئیس نظمیه به سیدضیاءالدین طباطبایی مبنی بر استرداد یکی از
محبوسین فراری در شب وقوع کودتا از اجزای قزاقخانه

مورخه: ۲۱ شهر جمادی الاخر مطابق ۱۲ برج حوت ۱۳۳۹

نمره ۱۴۱۱

ضمیمه

شیر و خورشید

نظمیه طهران

la police de ehran

مقام منبع بندگان حضرت مستطاب اجل اشرف امجد ارفع مفخم آقای رئیس الوزرا
دامت شوکته با کمال احترام به عرض می‌رساند، مطابق یادداشتی که از مازور شوبرگ
رئیس تأمینات و محبس رسیده است در شب سیم حوت در موقعی که قزاقها داخل
حیاط محبس شده بودند مصطفی نام قزاق که در موضوع قتل محکوم به دوازده سال
حبس بوده فرار داده‌اند و از قرار معلوم این اقدام از طرف مرتضی خان صاحب‌منصب
قزاق که با مشارالیه خویشی داشته به عمل آمده است لزوماً عرض شد که مقرر فرمایند
اقدامات لازمه در اعاده محبوس مزبور به عمل آید، رئیس کل تشکیلات نظمیه
وستداهل | امضاء: | وستداهل
| حاشیه: | سواد برای ریاست دیویزیون که اقدام مقتضی به عمل آورند.

| ۱-۲۶۱-ن |

[۴۱]

نامه وزارت فلاح و تجارت و فواید عامه به سیدضیاءالدین طباطبایی مبنی بر
تقاضای آزادی دو تن از مستخدمین آن وزارتخانه که به جای مدبرالملک
سهراب‌زاده^{۲۱} دستگیر شده‌اند

۲۱. ابراهیم سهراب‌زاده (مدبرالملک) نماینده مجلس شورای ملی در دوره پنجم و نماینده مجلس مؤسسان در
۱۳۰۴ بود. نامبرده قبل از کودتا به همراه میرزا حسین‌خان سهام‌الدوله منشی سفارت اطریش جمعیتی به نام
سوسیالیست رولوسیونر تشکیل داده بود. سلیمان بهبودی در خصوص چگونگی ملقب شدن وی به
مدبرالملک روایتی دارد که باتوجه به تاریخ سند حاضر صحیح به نظر نمی‌رسد. بهبودی نقل می‌کند هنگامی
که لقب احمدشاه به مسافرت می‌رفت توسط رضاخان و چند تن دیگر تا مرز کرمانشاه مشایعت شدند. در
←

ابراهیم سهراب‌زاده (مدیرالملک) [۵۸-۲۸۷م]

→ مرز، شاه به امیر لشکر محمود آقا انصاری لقب امیر افتدار داد و فرج‌الله خان بهرامی را که لقب مدیرالملک داشت ملقب به دبیر اعظم کرد. هنگام بازگشت سهراب‌زاده از رضاخان حواست که لقب مدیرالملک را به وی بدهد. رضاخان پاسخ داد که لقب را فقط شاه می‌تواند بدهد. سهراب‌زاده اصرار کرد که شما کافی است فقط مرا با این لقب صدا بزنید همین کافی است. رضاخان هم به او گفت مدیرالملک... البته سند حاضر نشان می‌دهد که سهراب‌زاده قبل از کودتا مدیرالملک لقب داشته است. در هر صورت سهراب‌زاده فردی غیر اخلاقی و اهل زد و بند بود. وی بعد از کودتا و در دوره نمایندگی مجلس سعی داشت خود را به سردار سپه نزدیک کند، اما ظاهراً چندان مورد توجه قرار نگرفت. پس از پایان دوران نمایندگی رسوایی اخلاقی و مالی که مربوط به تصرف غیر اخلاقی اموال عزیز خان خواجه بود وی رازهای زندان کرد و تمامی اموالی که از راه خدعه به دست آورده بود توسط رضاشاه مصادره شد. وی پس از آزادی از زندان در سن چهل سالگی در تهران درگذشت. مهدی بامداد و سلیمان بهبودی شرح مفصلی از اقدامات وی در زمینه تصرف اموال عزیز خان خواجه داده‌اند. وی برای دستیابی به ثروت عزیز خان ابتدا به خواهر و تنها وارث او نزدیک شده و پس از ایجاد اختلاف بین وی و همسرش علی‌اشرف خان امیرمعزز گرومی باعث طلاق آن دو شد و خود بازن مزبور ازدواج کرد و پس از تصرف ثروت او، وی را طلاق داد. پیدا شدن وصیت‌نامه عزیز خان که وارث خود را پادشاه وقت تعیین کرده بود، مستمسکی شد که رضاشاه اموال وی را از چنگ مدیرالملک خارج سازد. مهدی بامداد، شرح حال رجال ایران: در قرن ۱۲، ۱۳ و ۱۴ هجری، تهران، زوار، ۱۳۲۷، ج ۲، صص ۳۲۵-۳۲۶، سلیمان بهبودی، رضاشاه خاطرات سلیمان بهبودی، تهران، طرح نو، ۱۳۷۲، صص ۲۲-۲۳ دیده و شنیده‌ها، ص ۴۲۷.

شیر و خورشید

وزارت فلاح و تجارت و فوائد عامه

مورخه شهر ۱۵ برج حوت ۱۳۳۹

مقام منبع ریاست محترم وزرا عظام دامت شوکت

موقعی که مأمورین حکومت نظامی می‌خواستند مدبرالملک سهراب‌زاده را دستگیر نمایند و به دست نیامده در عوض اسدالله‌خان و محمدقلی‌خان برادران او را که مستخدم این وزارتخانه هستند توقیف نموده‌اند. نظر به اینکه کارهای مرجوعه به آنها معوق مانده و از قرار مذکور مقصر هم نبوده‌اند لهذا در استخلاص مستخدمین مزبور استدعای بذل توجه دارد.

امهر: | ورود به کابینه ریاست وزرا به تاریخ ۱۷ عقرب ۹۹ نمره ۱۲۹۵۶.

| ۴۲۰۱-ن

[۴۲]

ترجمه مقاله روزنامه تایمز هندوستان درباره کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹

شیر و خورشید

دارالترجمه وزارت امور خارجه

ترجمه از تایمز هندوستان

مورخه ۴ مارس ۱۹۲۱

دیکتاتوری ایران

هنوز معلوم نیست دیکتاتور حقیقی ایران کیست. رضاخان رئیس قزاقان پایتخت را متصرف شده و اجزاء ادارات سابق را منفصل کرده و مصمم است مجدداً داراییها را تقسیم نماید. ولی عمده سیدضیاءالدین روزنامه‌نگار جوان متهوری است که بیانیه اشاعت داده و اقداماتی را که برای اصلاح اتخاذ خواهد شد شرح داده است و از قرار معلوم هر دو برای ایران کار می‌کنند و تصمیم نموده‌اند کلیه دشمنهای اجنبی را اخراج کنند. ولی سیدضیاءالدین از سایر اصلاح‌کنندگان سابق پیشتر رفته و تصور می‌نماید که ممکن است با عایدات داخلی مملکت قشون و اداریات اصلاح شده را اداره کرده و محتاج به قرضه خارجی نبوده تنها دوستی و روابط حسنه آنها را طالب است به همین مناسبت قرارداد ایران و انگلیس را طرد و رد می‌نماید. عده‌ای از منتقدین مانند شوستر و غیره سابقاً خاطر نشان نموده‌اند که ایران هرگز نتوانسته است مالیه و مالیاتهای خود را بر زمینه استواری مستقر سازد و مداخله خارجیها هم در این مسائل اثرات خوشی نبخشیده است. اگر حقیقتاً قضیه این‌طور باشد مسئله برای سیدضیاءالدین و رئیس

قزاقها مسلم و آشکار خواهد بود. اینان از هرگونه احتمال مخالفت اعضای کابینه سابق جلوگیری کرده‌اند ولی مانع عمده ترقی مملکت فساد اخلاق عمومی است که باید از آن جلوگیری نموده و مهارت خود را در این کار نشان بدهند.

[۱۳۹-۱-۹۲-۱]

[۴۳]

تلگراف کلنل هنری اسمایس^{۲۲} به سیدضیاءالدین طباطبایی هفت روز پس از کودتا
مبنی بر ذکر دلیل تأخیر وی در عزیمت به تهران

[شیر و خورشید]

اداره تلگرافی دولت علیه ایران ۱۰ حوت سنه ۱۲۹۹ | ۹ |

مقام منبع ریاست وزرا عظام دامت شوکه راه قزوین طهران به واسطه برف به کلی مسدود است حتی گاری و دستگاه هم نمی‌تواند عبور کند و اینجانب خواستم امروز بلکه بتوانم به طهران بیایم ولی اتوموبیل اینجانب شکست پس از دو روز دیگر حرکت خواهم نمود.
کلنل اسمایس

[مهر]

[۱۰۹۱۱-۱ ن]

[۴۴]

ترجمه خبری از روزنامه تایمز در خصوص همراهی بختیارها با کودتای قزاقان، تعطیلی

۲۲. سرهنگ هنری اسمایس از جمله افرادی بود که در پی امضای قرارداد ۱۹۱۹ به ایران عزیمت کرد و در آستانه کودتا افسر رابط بین دیویزیون قزاق و نیروهای انگلیسی در شمال ایران بود. وی عملاً تمامی امور قزاقخانه را در دست داشت و در حکم افسر رابط بین انگلیسیها و کودتاگران عمل می‌کرد. اسناد و مدارک موجود آشکار می‌سازد که وی در فراهم کردن مقدمات کودتا نقش ویژه‌ای داشته است. اسمایس با همکاری کاظم‌خان سیاح و مسعودخان کیهان موفق شد کنترل قزاقخانه را به دست بگیرد و عملاً سردار همایون را به حاشیه براند. ژاندارمری نیز از اقدامات وی و همکاران ایرانی‌اش مصون نماند و به خدمت کودتاگران درآمد. عین‌السلطنه که با اقدامات این افراد در قزوین و قتل از کودتا آشنا شده بود سیدضیاء، مازور مسعودخان، سلطان کاظم‌خان و کلنل اسمایس و رضاخان را کمیته کودتا نام می‌گذارد. وی درباره اسمایس می‌نویسد: «کلنل مرد بلندبالایی است. مویش بیشتر سفید است. فارسی کمی بلد است. مثل انگلیسی من... این اطلاع خصوصی من است که پس از این موفقیت کلنل اسمایس برای او نشان S. آمد و تلگراف تهنیت از لندن و هندوستان و بین‌النهرین. حقیقتاً خیلی زبردستی به خرج داد. روزنامه خاطرات عین‌السلطنه، ج ۷، صص ۵۷۲۲، ۵۷۳۸ و ج ۸، صص ۵۹۱۳ و ۵۹۱۶»

عدلیه و تلاش سفارت انگلیس برای بهبودی حالت فرمانفرما و نصرت‌الدوله در زندان

ترجمه از جریده تایمز

طهران ۲۶ فوریه

به موجب اطلاعاتی که من حاصل کرده‌ام تلگرافات متعدده از ولایات و ایالات خطاب به رئیس‌الوزرا واصل گردیده دائر بر اینکه بختیاریها با کودتای قزاقان ساعد بوده و اطاعت اوامر دولت را خواهند نمود. این واقعه بسیار مهمی می‌باشد و بیم حدوث اغتشاشات به ولایات مرتفع می‌گردد.

وزارت عدلیه بسته شده و دوائر و شعب آن منحل گردیده و یک کمیته مجری اصلاحات اساسی آن تعیین شده است.

سفارت انگلیس برای بهبودی حالت فرمانفرما و نصرت‌الدوله مشغول اقدامات گردیده است.

[۱۳۹-۱-۲۴ ک]

[۴۵]

نامه احمدعلی سپهر (مورخ‌الدوله) به سیدضیاءالدین طباطبائی مبنی بر عدم مداخله در امور سیاسی، اشتغال به تهیه زندگی‌نامه وی و تقاضای رفع مزاحمت قوای قزاق از خود و پدرش

۲۱ جمادی‌الآخر ۱۳۳۹

مقام منبع ریاست جلیله وزرا عظام دامت عظمته دستخط مبارک مورخه ۹ برج حوت جاری نمره ۱۱۸۱۳ که در جواب عریضه و به افتخار فدوی صادر شده بود زیارت شد. زبان چاکر از عرض تشکر و حق‌شناسی در مقابل مراحم مبدوله قاصر و راجع به جمله اختیار مرقومه مطاعه به موجب این نوشته با قید قول شرف خاطر مبارک را مطمئن می‌سازم که در امور سیاسی دخالتی نکرده مراوده و معاشرت را ترک نموده در گوشه منزل مشغول تدوین و نشر memoir دوره زندگانی حضرت اشرف به زبان فارسی و فرانسه شوم.

پس از آنکه جزوه‌های اولیه آن را به نظر مرحمت اثر رساندم امیدوارم بیشتر از سابق مشمول الطاف عمیمه واقع شوم.

فعلاً خاضعانه مستدعی است امر صریح از طرف قسری‌الشرف به ادارات جلیله

از چپ: محمدحسن خان امین‌الملک - محمد مصدق - عبدالحسین میرزا فرمانفرما

عبدالمجید میرزا فیروز رضا معتمد | ۱۵۴-۱ |

قزاقخانه و نظمیہ صادر شود کہ متعرض چاکر و پدر بیچاره‌ام کہ در تمام مدت عمر
خلاف و خطایی نکرده است نشوند. الامر الاشرف مطاع مطاع

فدوی حقیقی و صمیمی مورخ الدوله

| ۵۴۵۴۳-ن |

احمدعلی سپهر (مورخ الدوله) [۱۳۵۷-۱]

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی [۴۶]

اختطاریه حکومت نظامی تهران به خانواده مستشارالدوله مبنی بر مصادره اموال منقول و غیرمنقول وی در صورت عدم تسلیم مستشارالدوله به حکومت نظامی^{۲۳}

۲۳. صادق، صادق (مستشارالدوله) از وکلای تندرو و همفکر و همراه تقی‌زاده در مجلس اول شورای ملی بود، وی از جمله کسانی بود که مانع از ثبت کلمه مشروعه در دستخط فرمان مشروطه توسط مظفرالدین شاه شد. پس از فتح تهران به عضویت مجلس عالی و هیئت مدیره انقلاب درآمد. در مجلس دوم به ریاست مجلس رسید، سمتهای بعدی وی وزارت داخله پست و تلگراف، فواید عامه و وزیر مشاور بود که در دولت‌های مشروطه به آن سمت‌ها نائل آمد. وی در جریان قرارداد ۱۹۱۹ به مخالفت با قرارداد پرداخت و تبعید شد، پس از کودتا تحت تعقیب سیدضیاء قرار گرفت اما با عزل سیدضیاء ظاهراً مشکلات وی نیز خاتمه یافت و به خدمت رضاخان درآمد. وی عضو و رئیس مجلس مؤسسانی بود که در ۱۳۰۴ شمسی رضاخان را به

←

سواد مشروحه حکومت نظامی تاریخ ۱۵ برج حوت
 ۳۶۰۹ نمره
 حسب الامر اولیای دولت قویشوکت علیه به خانواده و کسان آقای مستشارالدوله
 اخطار می شود هرگاه از تاریخ ۱۵ حوت تا ۵ روز دیگر آقای مستشارالدوله خود را
 تسلیم حکومت نظامی طهران ننماید کلیه اموال ایشان از منقول و غیرمنقول ضبط دولت
 علیه خواهد شد.
 کاظم
 محل مهر حکومت نظامی
 [۴۲۰۳-ن]

[۴۷]

نامه خانواده مستشارالدوله به سیدضیاءالدین طباطبایی رئیس الوزرا و تقاضای
 رفع مزاحمت حکومت از آنان

مقام منبع ریاست وزرا عظام دامت شوکت
 شرحی از حکومت نظامی که سواد آن تقدیم می شود رسید به طوری که خاطر
 مبارک مستحضر است از وقتی که حضرت آقای مستشارالدوله تشریف بردند از محل
 توقف ایشان بی اطلاع و فوق العاده نگران هستیم در این صورت ابلاغ حکم حکومت
 نظامی به ایشان غیرممکن است لهذا استدعا دارم امر و مقرر فرمایید حکومت نظامی
 بی جهت متعرض منزل ایشان نشود و اسباب وحشت یک عده اطفال را فراهم نکند بعد
 از اینکه محل توقف ایشان معین شد با خود ایشان داخل مذاکره شوند.
 خانواده مستشارالدوله
 [۴۲۰۲-ن]

[۴۸]

استعلام از ریاست پلیس در خصوص اسلحه ای که در اختیار بختیارها می باشد

شیروخورشید

پلیس اونفرمه

→ سلطنت برگزید. در ۱۳۰۹ به سفارت ایران در ترکیه منصوب شد و سفر رضاشاه به ترکیه در زمان سفارت او
 صورت گرفت. مکی. پیشین، ج ۱، صص ۹۶-۹۷ و ۱۸۹. خاطرات سر ریدر ویلیام بولارد سفیر کبیر انگلستان در
 ایران، ترجمه غلامحسین میرزا صالح، تهران، طرح نو، ۱۳۷۸، صص ۴۴۹-۴۴۸. حسن اعظم‌فندی
 خاطرات من ... بی جا، بی تا، ۱۳۴۲، صص ۳۶۶-۳۶۷.

rapport no. 2037

la police uniform s

chran le 20 Houtte 1339 1299

راپورت نمرة ۲۰۳۷

sujet

طهران ۲۰ برج حوت ۱۲۹۹
۱۳۳۹
موضوع: راجع به اسلحه بختیاریها

متن راپورت:

مقام محترم ریاست پلیس اونیفرمه دام بقائه

کمیسر راجع به اسلحه که در منزل بختیاریها می باشد کسب تکلیف می نماید که با آنها چه نوع رفتار نماید.

[مهر:] خوانده نشد

[امضاء:] وستداهل

le commissuire de wiaude

des intractism jour les arnes uilse trouent chagler | | se. Fatollah

[sign]

[۴۹]

تلگراف علیمحمدخان موقرالذوله^{۲۴} از عوامل کودتای ۱۲۹۹ به آقامیرزا محمدباقرخان
در خصوص وضعیت شیراز پس از وقوع کودتای ۱۲۹۹ و مخالفت مردم با کودتا

[شیر و خورشید]

سنه ۱۲۹۹

اداره تلگرافی دولت علیه ایران

از: باغ

۲۴. علیمحمد خان (محمود) موقرالذوله - فرزند میرزا عباس قلی و از وابستگان به فرقه ضالّه بهائیت بود که نفوذ قابل توجهی در فارس و بوشهر داشت. دوره اشتغال وی به حکومت بنادر مصادف با نفوذ فوق العاده انگلیسیها در آن مناطق بود. همراهی وی با بیگانگان، افکار عمومی مردم فارس و بوشهر را بر علیه او برانگیخت. به نحوی که در سالهای پس از جنگ جهانی اول مجبور شد، ایران را تحت حمایت انگلیسیها به قصد هندوستان ترک کند. از دیگر افراد این خاندان حاجی میرزا عبدالله خان و محمدحسین خان معتمد دیوان کواری را می توان نام برد که هر دو عمومی موقرالذوله بودند. حاج میرزا عبدالله خان مدتی منشی سفارت فرانسه بود. در آستانه کودتای ۱۲۹۹ موقرالذوله به ایران آمد و با موفقیت کودتا به عنوان وزیر تجارت و فواید عامه وارد کابینه سیدضیاء شد، اما اندکی بعد درگذشت. پس از مرگ وی احمدشاه طی فرمانی لقب موقرالذوله را به فرزند او حسن داد. حسن موقرالذوله معروف به حسن بالیوزی همانند پدر در خدمت سیاست انگلستان بود. وی مؤسس بخش فارسی رادیوی بی.بی.سی می باشد. در مورد علیمحمد خان موقرالذوله نگاه کنید به: وزارت امور خارجه. دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی، گزیده اسناد خلیج فارس، تهران، ۱۳۶۹، صص ۴۵۷، ۶۵۱، ۶۶۲ / عبدالله مستوفی. شرح زندگانی من، تهران، زوار، ج ۳، صص ۸، ۲۲۵، ۲۲۷، ۲۹۵.

به شیراز

خدمت جناب اجل آقای آقامیرزا محمدباقرخان دام اقباله پس از تسدیم احساسات دوستانه و صمیمانه به نام صلاح آن قسمتی که بنده و جنابعالی بیشتر به سعادت آن علاقه‌مند هستیم لازم دانستم که از جنابعالی سوال کنم اوضاع شیراز از چه قرار است امروز اطلاع یافته‌ام ولی خیلی به‌طور اجمال که هنوز جزئیات آن بر مخلص پوشیده است که تلگرافی از چند نفر اشخاص که هنوز اعضای آنها را ندانسته‌ام به خاکپای همایونی تقدیم و با یک شاخ و برگي اظهار شده است که وصول یک خبر غیرمترقبه آن اشخاص را عصبانی و به نام اسلامیت و دیانت تکذیب آن را خواسته‌اند مطلعین حدس می‌زنند شاید مقصود از این خیر اخبار مرکز و شاید راجع به دولت است، اطلاعی که از فراست و هوش آقایان و دوستان شیرازی خود دارم این مسئله را باور نکردم و برای رفع شبهه [شبهه] لازم دانستم از جنابعالی کسب اطلاع کنم که واقعات از چه قرار است و مقصود از این اقدامات چه بوده مگر اهالی مطلع نیستند که اصلاحات وطنی با بهترین اسلوبی شروع شده مگر خدای نکرده مغرضین در اختلال خیال اهالی راه یافته خوشبختی و سعادت را بدبختی و زحمت قلمداد کرده‌اند خواهش می‌کنم به‌طور جامع و بی‌پرده اطلاعات خودتان را آگاهی دهید. خرابی اوضاع مملکت را از شرح مفصلی که اوایل آن ماه عرض کردم. البته اطلاع یافته‌اید با وصف کمال اطلاعی که به عقاید بنده دارید تصدیق خواهید فرمود که اگر در ترتیبات حاضره صلاح و اصلاح مملکت منظور بنده نبود شرکت نمی‌کردم، آقای قوام‌الملک کجا هستند و کی تشریف می‌آورند خواهش‌مندم بی‌پرده وضعیت حاضره شیراز را بیان فرمایید کسی جز خودم در تلگراف‌خانه نیست مطمئن باشید. علی محمد

[۵۴۵۳۴-ن]

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رتال جامع [۵۰] انسانی

جوابیه محمدباقرخان به تلگراف علیمحمد موقرالذوله درباب اوضاع شیراز

پس از کودتای ۱۲۹۹ و بحرانی توصیف کردن اوضاع شهر

شیر و خورشید

اداره تلگرافی دولت علیه ایران

سنه ۱۲۹۹

از شیراز

به

خدمت جناب مستطاب اجل عالی آقای موقرالذوله دام اقباله‌العالی. تلگراف محترم

زیارت شد از اوضاع شیراز استفسار فرموده‌اید از روزی که تلگراف بیانیه رسیده و منتشر شده و اطلاع حاصل کرده‌اند که به قوه نظامی یک عده کثیری از رجال و اهالی طهران را گرفته‌اند به نام نقض قانون اساسی و عدم اعتماد به جریان اوضاع یک هیجان فکری و انقلاب خیالی در خاطر مقام آقایان علما اعیان و احزاب ایجاد شده و در نهایت حرارت اعتراض دارند فقط چیزی که تا حال جلوگیری کرده قوه اخلاقی اینان است که با نهایت حلم و سکون نگذاشته‌اند امری مخالف نظم و رویه در شهر حادث شود اما در بیرون کم‌کم اثرات بد کرده و در ظرف این چند روز اتفاقات جزئی افتاده اگر آنچه در شهر در افواه مذکور است بخواهم عرض کنم مفصل است. مردم می‌گویند اصلاحات با این اقدامات که در مرکز می‌شود حرفی بی‌مأخذ است می‌گویند اگر امنیت برقرار است و مردم از حال حاضر راضی هستند چرا پست طهران را توقیف کرده‌اند چرا چند روز تلگرافخانه مطلب قبول نمی‌کرد چرا من باب اخبار کرده‌اند به قوه مسلحه می‌خواهند تمام قوانین موضوعه مشروطه را نسخ و اقدامات که موجب فلاکت اهالی است شروع شود. درخصوص انحلال عدلیه خیلی به مردم برخورد، امروز شنیدم تلگراف سختی تحریر می‌کرده‌اند و نیز یک هیئت مبعوثه تلگرافی به حضرت عالی نوشته آوردند مهر کردیم این را مخالف احساسات عموم می‌شد، همین قدر بدانید اوضاع این جا صورت ظاهر آرام ولی باطن امیدبخش نیست و حال خوشی ندارد. آقای قوام‌الملک که هم در داراب گرفتار دمل و تب بوده‌اند، تب قطع شده ولی دمل باقی است، با این حال به روزی دو فرسخ طی مسافت به فسا آمده‌اند نوشته‌اند اخبارات منتشره در بیرون در این موقع اول سال و مراجعت ایلات از قشلاق به بیلاق بدون سوءاثر نیست و حفظ انتظامات که امروز یکی از مقاصد مهمه است که نمی‌توان از آن غفلت نموده یا سهل پنداشت زیرا همین قدر رشته امور گسیخته شود به مبلغها خرج و صرف وقت به حالت اولیه عود نخواهد کرد و یک پاکت آقای رئیس تلگرافخانه دو روز قبل که شامل تلگراف طهران بود دادند برای شما فرستادم. خوب است اوضاع مرکز را حضرت عالی بی‌پرده بفرمایید که اصلاحات وطن از چه قرار از روی چه احساسی است تا مردم را از مقصد هیئت دولت حاضره مطلع نماییم والا اگر به حال ابهام بماند سوء تأثیرات دارد و شاید غائله بزرگ شود. محمدباقر.

[۴۲ و ۴۱ و ۵۴۵۴۰-ن]

[۵۱]

رونوشت حکم واگذاری حکومت سوادکوه و فیروزکوه به رضاخان فرمانده دیویزیون قزاق از سوی سیدضیاءالدین طباطبایی

۲۲ حوت ۱۳۳۹

تاج - شیر ایستاده - شمشیر

ریاست وزرا

نمره: ۱۲۲۸۹

وزارت داخله

نظر به لزوم استقرار نظم در صفحات سوادکوه و فیروزکوه چنین تصمیم نموده‌ام که حکومت آن دو محل را به عهده ریاست محترم دیویزیون قزاق اعلیحضرت اقدس همایون شاهنشاهی ارواحنا الفداء واگذار نمایم علیهذا قدغن نمایند احکام آن را صادر نمایند.

وزارت جلیله جنگ

لازم است محل افواج سوادکوه و فیروزکوه را به همراه ریاست دیویزیون قزاق اعلیحضرت اقدس همایونی ارواحنا فداء واگذار کنید.

[۲۸۹۸۳ر]

[۵۲]

نامه ریاست ژاندارمری به سیدضیاءالدین طباطبایی رئیس الوزرا مبنی بر لزوم رعایت احترامات نظامی از سوی نیروهای قزاق به صاحب‌منصبان ژاندارمری^{۲۵}

۲۶ حوت ۱۲۹۹

تاج - شیر ایستاده شمشیر

وزارت داخله

اداره تشکیلات ژاندارمری دولتی

مقام منبع و موقف رفیع ریاست محترم وزرا عظام دامت عظمته

مرقومه محترمه نمره (۱۲۴۸۶) متضمن سواد مراسله نمره ۳۱۰۰ اداره جلیله قزاق زیارت و جواباً خاطر مبارک را با رعایت توقیر مطلع می‌دارد که اخیراً به عموم قسمتها دستور داده است رعایت احترام نظامی را نسبت به صاحب‌منصبان قزاقخانه نموده و مراسم ادب را به جا آورند ولی ذکر این نکته را زائد نمی‌دانند که افراد و صاحب‌منصبان اداره فوق‌الذکر بنوبه خود از مراسم احترامات نظامی خودداری نموده و در موقع عبور و مرور وقتی به صاحب‌منصبان این اداره نمی‌گذارند حتی خود اینجانب بکرات طرف بی‌اعتنایی مومی الیهم واقع شده است.

نظر به مراتب معروضه و برای تحکیم روابط حسنه بین ادارتین مستدعی است مقرر فرمایند اوامر لازمه به عهده اداره قزاق صادر تا صاحب‌منصبان و افراد آن رعایت احترامات نظامی را نموده و این اداره نیز دستوراتی در همین زمینه به عهده قسمتهای

۲۵. پس از کودتا اجرای قزاقخانه با حمایت‌های رضاخان نسبت به سایر نیروهای نظامی نظیر ژاندارمری با تکبر و غرور رفتار کرده و شئونات نظامی آنان را رعایت نمی‌کردند. تفوق‌طلبی نیروی قزاق نسبت به سایر نیروهای نظامی درگیربهای متعددی را بین آنها به وجود آورد.

خود صادر خواهد نمود.
سواد به دیویزیون قزاق ارسال شود.

[۵۴ - ۱۸۳۵]

[۵۳]

نامه کابینه ریاست وزرا به رضاخان فرمانده دیویزیون قزاق درباره حبس دکتر جانانان
و طبیب مخصوص سفارت آمریکا توسط قوای قزاق و لزوم آزادی آنان^{۲۶}

تاج - شیر ایستاده - شمشیر

ریاست وزرا

تاریخ ارسال ۲۷ حوت ۱۲۹۹

ریاست محترم دیویزیون قزاق اعلیحضرت اقدس همایونی
سفارت آمریکا اطلاع می دهد که دکتر جانانان تبعه امریکا و طبیب مخصوص
سفارت مومی الیه را اداره محترمه دیویزیون قزاق جلب و توقیف نموده نظر به مقتضیات
قدغن فرمایید او را آزاد نمایند و نتیجه را اطلاع دهید.

[۴۲۳۴ - ن]

[۵۴]

تقاضای چند تن از محصلین مدرسه علوم سیاسی و دارالفنون که توسط کودکانگران
دستگیر شده اند از سیدضیاءالدین طباطبایی مبنی بر فراهم شدن تسهیلاتی
جهت دادن امتحان در محبس و یاد در مدرسه در معیت مأموران

نمره ۷۸۱

مقام منبع ریاست وزرا عظام دامت شوکته العالی

۲۶. در هنگام وقوع کودتا تعدادی از اتباع بیگانه در تهران دستگیر شدند. زورز آفرید زان دوکرو وابسته نظامی
فرانسه در خاطرات خود ذیل وقایع ۲۱ فوریه ۱۹۲۱/۲ اسفند ۱۲۹۹ ذکر می کند: حدود ساعت ده و نیم
شب، دکتر ویلهلم و همسرش رنگ پریده و بریشان حال و همچنین دکتر رولاند به دیدارم آمدند. زوج مذکور،
در جاده قزوین در حال گردش بوده اند که به دست گروهی از سربازان قزاق دستگیر می شوند... سرکنسول
انگلستان استیونس و خواهرزانش به نام روزنتال را نیز همانند دکتر ویلهلم دستگیر می کنند... زمانی که این
افراد در حال تری کردن قزاقها بوده اند، رضاخان با دکتر ویلهلم خداحافظی کرده و دست همسر وی را
می بوسد و همچنین به سرکنسول انگلستان استیونس می گوید: ممنون شما هستیم. خاطرات زورز دوکرو،
ترجمه عطا آیتی (به زودی در فصلنامه تاریخ معاصر به چاپ خواهد رسید).

اینجانبان محصلین مدرسه علوم سیاسی و دارالفنون که برحسب امر اولیاء دولت توقیف شده در این موقع امتحانات زحمات چندین ساله فدویان عاقل و از اخذ دیپلم محروم خواهیم شد لذا از آن مقام محترم مستدعی است که امر و مقرر شود که یا به معیت مأمورین پلیس به جلسه امتحان حاضر شده و یا آنکه ممتحنین به محبس توقیف ما آمده امتحانات لازمه را به عمل آورند.

ماشاءالله خان فدوی، حسین مشعوف، غلامحسین موسوی، مرتضی علوی
محمود - سالک [حاشیه] ضبط شود

[۶۰۳۹۲-ن]

[۵۵]

تلگراف کفیل تلگرافخانه سوادکوه به [سیدضیاءالدین طباطبایی] مبنی بر عزیمت
امیرمؤید سوادکوهی به علی آباد پس از ابلاغ حکم واگذاری حکومت سوادکوه و
فیروزکوه به رضاخان^{۲۷}

شیر و خورشید

اداره تلگرافی دولت علیه ایران

نمره کتاب ۴۷

از ساری

به طهران

تاریخ وصول ۳ حمل | ۱۳۰۰

جواب مقام منبع آستان حضرت اشرف ریاست وزرا عظام دام شوکته
دستخط تلگراف راجع به تفویض حکومت سوادکوه و فیروزکوه به جناب مستطاب
اجل آقای سردار زیارت حسب الامر جهانمطاع مبارک فوراً چند نسخه از تلگراف مبارک
را برای علماء و خوانین سوادکوه که در ساری سکنا دارند فرستاده و نیز در مجمع
عمومی کلیه اهالی را به مراسم ملوکانه حضرت اشرف روحفداه امیدوار نموده ضمناً
برای استحضار خاطر مقدس به عرض می‌رساند امیرمؤید عصر اول حمل بدون اطلاع

۲۷. اسماعیل خان امیرمؤید سوادکوهی فرزند ابراهیم خان شعاع‌الملک در ۱۲۷۱ هـ ق متولد شد. تحصیلات خود را در دارالفنون به انجام رسانید. در زمان ناصرالدین شاه جزء عمله خلوت بود و همیشه ریاست ایل سوادکوه و سوارهای آن محل را داشت. در مجلس سوم از ساری وکیل شد و در جریان اولتیماتوم روس به قصد جنگ با آنها راهی مازندران گردید. در کابینه وثوق‌الدوله (۱۳۲۶ هـ ق) در تهران تحت نظر قرار گرفت. پس از کودتا و واگذاری حکومت سوادکوه به رضاخان به مخالفت با رضاخان پرداخت اما نهایتاً تحت‌الحفظ به تهران آورده شد. سپس مدتی به کرمانشاه تبعید گردید و فرزندانش نیز کشته شدند. وی در ۱۳۵۱ هـ ق به علت ابتلا به سرطان در تهران درگذشت. بامداد، پیشین، ج ۱، ص ۱۲۶.

اسماعیل خان امیر مؤید سوادکوهی | ۶۲۳-۱۱

کسی با اتباع شخصی خود به علی آباد رفته است. چاکر مخاطب دیوان کفیل تلگراف ساری

[۲۸۹۸۲]

[حاشیه: | ضبط

[۵۶]

تلگراف نظام الدوله امیر نوری به سید ضیاءالدین طباطبایی مبنی بر عزیمت امیر مؤید سوادکوهی به نقطه نامعلومی و تحت نظر گرفتن سردار جلیل و هژبرالدوله

شیر و خورشید

اداره تلگرافی دولت علیه ایران

نمره کتاب ۶۲۲

[حاشیه:] نمره ۴، ۷ حمل ۱۳۰۰ تاریخ وصول یک حمل | ۱۳۰۰

از ساری

به طهران

مقام منبع ریاست محترم وزرا عظام دامت شوکته دستخط تلگرافی نمره ۱۲۷۷۶ زیارت شد. حقیقتاً اگر بخواهیم احساسات و شعف خود را از آنچه در وجود مبارک دانسته و به خیالات عالیّه حضرت اشرف پی برده‌ام اظهار نمایم ممکن است حمل به لفاظی شود. این قدر عرض می‌کنم امر محال را قابل نیستیم و هر چه اراده بفرمایید ممکن و مجری است. تلگرافی که در اظهار مرحمت به امیر مؤید استدعا کرده بودم محتاج نیست زیرا امروز بعد از خیر حکومت آقای سردار سپه در سوادکوه غفلتاً بدون اطلاع احدی حتی کسانی خودش از شهر خارج شده به سمت سوادکوه [رفته] در این حین معلوم شد سردار جلیل و هژبرالدوله هم خیال رفتن را داشته فوراً آنها را تحت نظر قرار داده مانع از حرکت و تصمیم دیگر عرضی ننموده به نظرم تصمیمات مبارک را فوراً به موقع اجرا بگذارند. این نظریه خود را هم ناگفته نگذارد عقیده بنده این است انحلال اداره قشونی با ورود اردو به سوادکوه بهتر است تا رأی مبارک چه اقتضا فرماید. ۲ حمل نمره ۸۶ نظام‌الدوله امیرنوری

[۴۴۰۰۱ و ۴۴۰۰۰-ن]

[مهر:]

سپه‌دار اعظم

[۵۷]

دستور منع تعقیب عین‌الممالک از سوی کابینه رئیس‌الوزرا به حکومت نظامی تهران^{۲۸}

ناج - شیر ایستاده - شمشیر

ریاست وزرا

تاریخ ارسال ۴ حمل ۱۳۰۰

حکومت نظامی طهران

از قرار اطلاعات واصله مأمورین حکومت نظامی آقای عین‌الممالک را تعقیب می‌نمایند چون معزیه‌الیه از جمله اشخاصی نیست که طرف سوءظن حکومت نظامی

۲۸. محمود خان دفتری (عین‌الممالک) پسر حسین خان وزیر دفترو پدر دکتر احمد متین‌دفتری، مستوفی اداره گیلان و مازندران در دولت وثوق‌الدوله بود، مدتی معاونت وزارت مالیه را برعهده داشت. در ۱۳۰۸ شمسی عضو دیوان عالی اجرای عمال دولت بود و در ۱۳۱۸ در سمت مستشاری دیوان تمییز درگذشت.

باشند قدغن نمایید ایشان را تعقیب نکرده و مزاحم و متعرض نباشند.

[۵۸-۶۰۳۱۸]

[۵۸]

نامه رضاخان سردار سپه به سیدضیاءالدین طباطبایی مبنی بر پیشنهاد واگذاری حکومت ساوه به نقی آقای سرتیپ^{۲۹}

۱۳۰۰/۵ حمل

شیر و خورشید

رئیس دیویزیون قزاق

اعلیحضرت قوشوکت اقدس همایون شاهنشاهی

نمره ۱۲۴

مقام مقدس ریاست جلیله وزرا عظام دامت عظمته

با کمال احترام معروض می‌دارد چون هیئت محترم دولت دامت شوکتهم در نظر دارند که حکومت‌های ایالات و ولایات به اشخاص کاری و کاردان واگذار شود نظربه کفایت و شایستگی جناب آقای نقی آقای سرتیپ مستدعی است امر و مقرر فرمایند حکومت ساوه را به مشارالیه محول و امکانات لازمه را صادر و مرحمت فرمایند. رئیس دیویزیون قزاق و فرمانده کل قوای نظامی

[۳/۲۶۹-۱]

[۵۹]

نامه سیدضیاءالدین طباطبایی به کاظم خان [سیاح] حکمران نظامی تهران مبنی بر مأذون بودن دکتر سعیدخان کردستانی جهت با ملاقات عبدالمجید میرزا عین الدوله در زندان^{۳۰}

۲۹. نقی آقای سرتیپ پدر سپهد احمد امیراحمدی بود که پس از کودتای ۱۲۹۹ به حکومت ساوه و قم و زرنند منصوب شد. امیراحمدی علت انتصاب پدر خود را به این سمت آن هم در اواخر عمر وی سابقه دوستی سردار سپه با نقی آقای سرتیپ و همکاری نزدیک خود با سردار سپه عنوان می‌نماید و اظهار می‌دارد این شغل به اصرار سردار سپه به پدر او واگذار شد. نقی آقای سرتیپ پس از صدور فرمان حکومت آن مناطق در اثر بیماری در اوایل ۱۳۰۰ درگذشت. مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر، دفتر چه خاطرات احمد امیراحمدی، ۱۳۰۷.

۳۰. دکتر سعیدخان کردستانی، از پزشکان دوره قاجار بود که در مدرسه البرز تحصیل نموده سپس برای ادامه

[شبر و خورشید]

ایالت و بلدیة طهران

سواد مرقومه مطاعه ریاست وزرا عظام

مورخه ۹ جم ۱۳۳۹

نمره ۳۵۸

حضرت آقای کلنل کاظم خان حکمران نظامی طهران

آقای دکتر سعیدخان کردستانی اجازه دارند که در هر موقع به عیادت شاهزاده
عین الدوله بروند لازم است قدغن فرمایید که از ایشان ممانعت نشود.

[حاشیه:] سواد مطابق اصل است

[امضاء]

نمره ۲/۵

[۶۰۳۲۴-ن]

[۶۰]

نامه کاظم خان [سیاح] حکمران نظامی تهران به رضاخان سردار سپه و ارسال نامه

سیدضیاءالدین طباطبایی در خصوص مأذون بودن دکتر سعیدخان کردستانی

جهت ملاقات با عین الدوله در زندان

[شبر و خورشید]

به تاریخ ۱۱ برج حمل ۱۳۰۰

حکومت نظامی طهران

نمره ۲۸۳

→ تحصیل به امریکارفت. وی به طبابت اکتفا نکرده و وارد امور سیاسی نیز شده و با مراکز نیز در ارتباط بود.
عبدالحمید آینی (آواره) نویسنده کتاب کشف الحیل نقل می‌کند که پس از چاپ آن کتاب، دکتر سعید
کردستانی به وی اطلاع داد که مستر هامفری منشی و مترجم کنسول انگلیس مایل است وی را ملاقات کند.
موضوع مذاکره آینی و هامفری حول و حوش کتاب کشف الحیل بود که طی آن هامفری به آینی می‌گوید بهتر
است ضمن افشای بابی‌ها به تبلیغ افکار مثبت! عباس افندی نظیر ایده جهان‌وطنی و به عبارات بهتر
بی‌وطنی پردازد. دکتر سعید کردستانی دارای کتابخانه‌ای نفیس بود که در برخی منابع به آن اشاره شده
است. سید ضیاءالدین روحانی. مزدوران استعمار در لباس مذهب. تهران، مؤسسه انتشارات فراهانی، ۱۳۴۸،
ص ۱۷۹ حسین خودت. یادبودهای انقلاب گیلان و تاریخچه جمعیت فرهنگ رشت. بی‌جا، بی‌نا، بی‌تا، ص
۲۴۹. مسعود فرید. خاطرات فرید. تهران، زوار، ۱۳۵۲. صص ۴۳۸-۴۳۷.

مقام محترم ریاست دیویزیون قزاق اعلیحضرت همایونی فرمانده کل قوا دام اقباله
سواد مرقومه محترمه ریاست وزرا عظام دامت عظمته راجع به آقای دکتر سعیدخان
کردستانی که معزی‌الیه مجازند به عیادت شاهزاده عین‌الدوله بروند تقدیم می‌گردد.
[امضاء:] امهر حکومت نظامی طهران]

۱۲
۶
۳

[۶۰۳۲۳-ن]

[۶۱]

نامه مستر اسمارت به [سیدضیاءالدین طباطبایی] درخصوص لزوم ابقای منوچهرخان^{۳۱}
[از اعضای کمیته آهن] در سمت حاکم و «فکل کلو» در سمت ریاست نظمی
قزوین بنابه صلاح‌دید ماژور ادمندس

سفارت انگلیس

۳۱. منوچهرخان سپانو دارای رتبه سرهنگی و طبیب ژاندارمری بود که در ۱۸ اسفند به عنوان حاکم نظامی
قزوین وارد این شهر شد. وی فرزند میرزا ناصر خان طبیب از خانواده سیاح بود که به سپانو شهرت یافتند.
منوچهر خان با کاظم خان سیاح فرمانده نظامی تهران نسبت خانوادگی داشته و خواهر او را به همسری
برگزیده بود. سابقه کوتاه حکومت وی در قزوین توأم با بدرفتاری و اخذی از مردم بود. نویسنده می‌نویسد یا
بان‌الجنه قزوین درخصوص وی اشاره دارد که در دوران حکومت بر قزوین، اسلحه خود را بر روی میز
می‌گذاشت و با ارباب رجوع برخوردی ناشایست داشت و در طی این مدت به زور از مردم پول می‌گرفت.
وی در فروردین ۱۳۰۰ طی اطلاعیه‌ای خطاب به مردم قزوین اعلام داشت: منتظرم متمولین و متمکین
قزوین به طبیب خاطر! جمع شده به فوریت تا سیزده عید به ای نحوکان مبلغ معتناهی به عنوان قرض! به
دولت جمع‌آوری کرده بپردازند. بعدها گفته شد که بودجه اختصاص داده شده برای سر و سامان دادن به
اوضاع مهاجرین گیلانی نیز از دست‌اندازی وی مصون نمانده و مبلغ قابل توجهی را به ناروا تصرف نموده
بود. عین‌السلطنه سالور درباره او می‌نویسد: «رئیس‌الوزرای ماهوش ما این حاکم احمق دیوانه را از کجا برای
قزوین پیدا کرد. آنچه پول در مالیه بود گرفت. هزار و دویست تومان برای خرج خودش برداشت. قبض هم
غیررسمی می‌دهد و بدون اسم.» اقدامات منوچهر خان اعتراض سیدضیاء را نیز برانگیخت. پاسخ او به
سیدضیاء استعفا از منصب حکمرانی قزوین بود. دو روز بعد از استعفای وی تلاش انگلیسیها برای ابقای او
آغاز شد. با عزل سیدضیاء او نیز عزل، زندانی، جریمه و تبعید شد و در ۱۳۰۱ تقاضا کرد که با خروج وی از
کشور موافقت شود. روزنامه خاطرات عین‌السلطنه، ج ۷، صص ۵۷۸۷ و ۵۷۹۲، محمدعلی گلریز، می‌نویسد یا
بان‌الجنه قزوین، قزوین، انتشارات طه، چاپ دوم، ۱۳۶۸، ص ۷۸۴، پرویز ورجاوند، سیمای تاریخ و فرهنگ
قزوین، تهران، نشر نی، ۱۳۷۷، دفتر اول، ص ۶۶۹-۶۷۰.

اسمارت
۱۳۳۵
۱۸ حمل

بیت شوم
لیوتان گریوز، مهندس در قزوین
آوردن تهران در شهر استعفا داده اند و دولت خیال دارد رئیس نظمی قزوین را که
فکل کلو می باشد از آنجا بردارند مازور ادمندس به هیچ وجه این تغییرات را صلاح
نمی دانند بلکه بالعکس لازم می دانند که آقای دکتر منوچهرخان به سمت حکومت شهر
و فکل کلو به سمت ریاست نظمی برقرار بوده باشند. در خاتمه مراتب ارادت و دوستی
خود را تجدید می نمایم.
(اسمارت)
M. G. Asmari

نامه مستر اسمارت به سید ضیاءالدین طباطبایی [۱۰۸۵۳-ن]

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

۷ آوریل

۱۸ حمل ۱۳۳۹

فدایت شوم لیوتان گریوز که معاون مازور ادمندس در قزوین می باشد امروز
به طهران وارد شده و پیغامی از طرف مازور ادمندس آورده مبنی بر اینکه دکتر
منوچهرخان حاکم شهر استعفا داده اند و دولت خیال دارد رئیس نظمی قزوین را که
فکل کلو می باشد از آنجا بردارند مازور ادمندس به هیچ وجه این تغییرات را صلاح
نمی دانند بلکه بالعکس لازم می دانند که آقای دکتر منوچهرخان به سمت حکومت شهر
و فکل کلو به سمت ریاست نظمی برقرار بوده باشند. در خاتمه مراتب ارادت و دوستی
خود را تجدید می نمایم.

[۱۰۸۵۳-ن]

[۶۲]

نامه مستر والتر الکساندر اسمارت به [سیدضیاءالدین طباطبایی] مبنی بر لزوم واگذاری
شغلی مناسب به سلطان روح‌الله‌خان در تهران و عدم اعزام وی به قزوین به توصیه
کاپیتان کانالی و مستر کافی از همکاران او در پلیس جنوب^{۴۲}

سفارت انگلیس

۷ آوریل ۱۹۲۰

۱۸ حمل ۱۳۰۰

فدایت شوم کاپتن کانالی و مستر کافی که هر دو سابقاً در اداره پلیس جنوب بوده‌اند
خیلی از کفایت سلطان روح‌الله‌خان تمجید می‌نمایند مشارالیه سابقاً در پلیس جنوب
بوده و حالیه در اداره ژاندارمری است و نیز مدتی در خدمت ژاندارمری در قزوین بوده
و حالا در طهران است گویا حالا دولت خیال دارد این شخص را مجدداً به قزوین روانه
نمایند به عقیده کاپتن کانالی و مستر کافی وجود سلطان روح‌الله‌خان که مدتی با ایشان در
پلیس جنوب مشغول خدمت بوده‌اند برای تشکیلات مرکزی خیلی مفید می‌باشند این
است که در مقام تصدیق برمی‌آید که چنانچه صلاح بدانید خوب است مقرر نمایند شغل
مناسبی در تشکیلات جدید نظامی به سلطان روح‌الله‌خان در مرکز داده شود در خاتمه
مراتب ارادت و دوستی خود را تجدید می‌نمایم.
[حاشیه]: عیناً خدمت حضرت آقای وزیر جنگ ارسال شود که نظریات خود را مرقوم و
به ضمیمه آن مراسله اعلام فرمایند.

|/۸۵۷-۶|

[۶۳]

ترجمه خبر روزنامه دیلی تلگراف مبنی بر کشف توطئه‌ای بر علیه دولت کودتا
و دستگیری قوام‌السلطنه در مشهد

شیر و خورشید

دارالترجمه وزارت امور خارجه

۴۲. سلطان روح‌الله‌خان عضو قوای پلیس جنوب بود که بعدها به ژاندارمری پیوست. نامبرده از نیروهای مورد
اطمینان انگلیسیها در ژاندارمری بود. بعد از کودتا انگلیسیها اصرار داشتند وی را در تهران و در تشکیلات
مرکزی قشون نگاهدارند. در ۱۳۰۳ مأمور مشایعت جنازه ماژور ایمری به آمریکا شد. در ۱۳۰۶ به علت
شرکت در کودتای سرهنگ محمود پولادین به ۵ سال حبس محکوم گردید. جعفر مهدی‌نیا، زندگی سیاسی
علی امینی، تهران، پانوس، ۱۳۶۸، ص ۲۳۱، حسین مکی، پیشین، ج ۴، ص ۴۹۴.

ترجمه جریده دیلی تلگراف

مورخه ۹ آوریل ۱۹۲۱

دولت ایران

توطئه ارتجاعی

(از مخبر مخصوص دیلی تلگراف)

الله‌آباد - چهارشنبه (در وصول این خبر تأخیر روی داده است). به موجب اخبار واصله از طهران یک توطئه ارتجاعی که بر علیه دولت جدید بود کشف شده است. ژاندارمری مشهد نیز سیاسیون قدیمی را دستگیر نموده و قوام السلطنه هم جزو آنها می‌باشد از قرار خیر واصله مقام دولت به واسطه کشف این توطئه مستحکم گردیده است. [۱۰۰-۱-۱۳۹ ی]

[۶۴]

نامه رضاخان سردار سپه به سیدضیاءالدین طباطبایی درخصوص رفع مزاحمت نسبت
به خانواده [عبدالحسین میرزا] فرمانفرما

تاریخ ۲۸ حمل ۱۳۰۰

تاج - شیر ایستاده - شمشیر

رئیس دیویزیون قزاق

اعلیحضرت قویشوکت اقدس همایون شاهنشاهی

نمره: ۱۵۳۸

مقام مقدس ریاست جلیله وزرا عظام دامنه عظمته
با کمال احترام تلگرافی که خانواده شاهزاده فرمانفرما از اصفهان راجع به شکایت از
ژاندارمری به عنوان سالار فیروز مخابره نموده‌اند عیناً برای استحضار خاطر مبارک لفاً
تقدیم با اینکه دولت کلیه اسلحه شاهزاده را جمع‌آوری و ضبط نموده دیگر مزاحمت
بدون رویه صورتی نخواهد داشت مستدعی است امر و مقرر فرمایند حکومت محلی از
خلافکاری آنان جلوگیری نماید.

رئیس دیویزیون قزاق و فرمانده کل قوای نظامی

جواب نوشته شود - تلگرافی هم مستقیماً در این موضوع به حضرت اشرف مخابره
نموده بودند جواب مقتضی داده شد که رفع مزاحمت نمایند.

[۲۶- ۸۵۵/]

[۶۵]

نامه سلطان سیدمحمد نماینده قزاقخانه به فرمانده حکومت نظامی تهران مبنی بر تحویل دادن باغ مجیدیه متعلق به عین الدوله به وی

[شیرخورشید]

سواد مشروعه سیدمحمدخان

مورخه ۲۹ حمل ۱۳۰۰

نمره مقام محترم حکومت نظامی طهران دام اقباله

حسب الامر مقام منبع ریاست وزرا عظام دامت عظمته ابلاغ می دارد باغ مجیدیه متعلق به شاهزاده عین الدوله باید تحویل نماینده اداره قزاقخانه سلطان سید محمدخان شود محض اطلاع و انجام فوری آن عرض شد.

سلطان سیدمحمد

[۶۱۴۶۳-ن]

[حاشیه] سواد مطابق اصل است

[۶۶]

پیشنهاد [مسعودخان کیهان] وزیر جنگ به سیدضیاءالدین طباطبایی درخصوص اعطای نشان به کلنل اسمایس، ژنرال آبرونساید و ژنرال گوری

[شیرخورشید]

اداره

تاریخ ۲۹ برج حمل تخاقوی ثیل ۱۳۰۰

نمره ۵۲۹

مقام منبع حضرت اشرف ریاست محترم وزرا دامت عظمته

نظر به اینکه کلنل اسمایس در مدتی که مشغول خدمت بود وزارت جنگ کمال رضایت را از ایشان دارد لهذا پیشنهاد می نماید که از طرف دولت نشان درجه اول خارجه به مشارالیه اعطا شود و ضمناً برای یادآوری خاطر مبارک را تصدیق می دهم در این موقع که ژنرال آبرونساید و ژنرال گوری و بعضی از صاحب منصبان انگلیسی که در گیلان ابراز لیاقت نموده و می خواهند از ایران مسافرت نمایند بی مورد نیست نشانهایی که حضرت اشرف مقتضی می دانند قبل از حرکت به آنها مرحمت شود.

[حاشیه] عجاله بماند

[۴۵۵۸-ن]

۱۵۰۰
۲۹
وزارت خارجه
شماره ۵۴۱

تقدیم شرح خدمت بزرگوار است
تقدیم بفرمایند که در روزهای گذشته
دوستان بزرگوار که در وقت استقامت در راه
دوستان بزرگوار که در وقت استقامت در راه
دوستان بزرگوار که در وقت استقامت در راه
دوستان بزرگوار که در وقت استقامت در راه

پیشنهاد مسعودخان کیهان به سید ضیاءالدین طباطبائی در خصوص اعطای نشان به کلل اسماعیل و زوزال آبرونسایید و... | ۴۵۵۸ - ن

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

ترجمه خبری از یک روزنامه انگلیسی در خصوص دستگیری [نصرت الدوله فیروز] و [اکبر میرزا صادم الدوله] و لزوم حمایت دولت انگلستان از آنان

شیر و خورشید

دارالترجمه وزارت امور خارجه

ترجمه یک قطعه روزنامه انگلیسی

مورخه ۱۹ آوریل ۱۹۲۱

در موضوع ایران

در مجلس مبعوثان (مستر ارفربی گور) از معاون وزارت امور خارجه استفسار کرد. آیا راست است که چند نفر از اعضا هیئت وزراء سابق دستگیر گشته و عنقریب به جرم

اختلاس محاکمه خواهند گشت؟ آیا دولت انگلیس متعهد شده است که جان و مال دستگیرشدگان را صیانت نماید؟ اگر چنین است دولت انگلیس با دولت جدید ایران داخل چه اقداماتی شده است؟

مستر سیسیل هارنرورث معاون اداری وزارت امور خارجه جواب داد: دو نفر از وزرا کابینه و ثوق الدوله به انضمام عده‌ای دیگر به جرمی که ذکر شد دستگیر گشته ولی دو نفر وزرا مذکور سابقاً از طرف دولت انگلیس اطمینان داده شده است که در صورت احتیاج و ضرورت خیراندیشی و مساعدت نسبت به آنها معمول خواهد گردید و بنابراین وظیفه دولت آن است که مراقب باشد به طور بی‌غرضانه محاکمه گردند و از مجرای سفارت انگلستان نیز اقداماتی در این موضوع به عمل آمده است. من لازم نمی‌دانم این نکته را تذکار بدهم که ما به هیچ‌وجه قصد نداریم در دعاوی قصه‌ای که بوی شک و شبهه از آن می‌آید و دولت ایران به ثبوت می‌رساند مداخله نماییم.

[امضاء:] اردشیر^{۳۳}

[۱۳۹-۱-۹۴] ک

[۶۸]

بخشنامه درخصوص انتصاب رضاخان سردار سپه به سمت وزارت جنگ و انتصاب مسعودخان [کیهان] به سمت وزیر مشاور^{۳۴}

تاج - شیر ایستاده - شمشیر

ریاست وزرا

نمره ۱۷۷۱

ورقه تلگرافی

۵ ثور ۱۳۰۰

متحدالمآل به عموم فرمانفرمایان و حکام ایالات و ولایات

جناب مستطاب اجل اکرم آقای سردار سپه رئیس کل دیویزیون قزاق قبل از ظهر امروز پس از ختم مراسم سلام به سمت وزارت جنگ حضور مبارک اعلیحضرت اقدس همایونی معرفی شدند جناب مستطاب اجل آقای مسعودخان وزیر جنگ به سمت وزیر

۳۳. مقاله با امضای اردشیر به پایان رسیده به نظر می‌رسد تهیه‌کننده خبر اردشیرچی باشد.

۳۴. رضاخان پس از کودتا از اینکه مازور مسعود خان از لحاظ سلسله مراتب نظامی مافوق او قرار گرفته ناراحت بود. از سوی دیگر برنامه‌های آتی وی و حامیانش مستلزم حضور وی در هیئت دولت و به دست گرفتن امور وزارت جنگ بود. مخالفت‌های رضاخان سبب شد که مسعود خان کیهان برکنار شده و به عنوان وزیر مشاور تعیین شود. حضور رضاخان در رأس وزارت جنگ امتیاز مهمی برای وی محسوب می‌شد که با استفاده از آن صعود خود را به قدرت هموار کرد.

مشاور در هیئت وزرا عضویت خواهند داشت.

[۵۴۸۷۱-ن]

[۶۹]

ترجمه خبر روزنامه تایمز درباره عزیمت قریب الوقوع ژنرال آبرونساید از ایران
به بین النهرین، تخلیه ایران و بین النهرین، وخامت اوضاع ارمنستان
به واسطه مداخلات بلشویکها

تاج - شیر ایستاده - شمشیر

دارالترجمه وزارت امور خارجه

ترجمه: جریده تایمز

بین النهرین

عمل تخلیه

(از مخبر مخصوص تایمز مقیم شرق وسطی)

تهران ۱۱ آوریل تصور می‌رود که عن قریب ماژر اماژورا ژنرال (آبرونساید) برای lieutenant فرماندهی قوای ساحلری بین النهرین عزیمت خواهد نمود لکن نمی‌شود گمان کرد که بر عده قزاق مزبور افزوده نخواهد شد زیرا برای فرماندهی چنین عده وجود یک نفر لیوتنانت ژنرال ضرورت ندارد معذک باید به خاطر آورد که هرگاه تخلیه بین النهرین فوراً شروع شود از نقطه نظر فنی نمی‌توان تصور کرد که تخلیه کامل آنجا کمتر از دوازده ماه طول بکشد. در تخلیه شمال ایران پیشرفتهای سریعی حاصل شده و هرگاه بدین طریق ادامه یابد تا نیمه ماه سه خاتمه پیدا خواهد کرد. اخبار واصله از ارمنستان به غایت وخیم می‌باشد زیرا علی الظاهر بالشوکیها و گرجی‌هایی که به تحریک بالشوکیها داخل جنگ شده‌اند به کلی قوه و قوت استقامت را از وی سلب کرده‌اند.

[۱۳۹-۱-۵]

[۷۰]

ترجمه متن مصاحبه روزنامه لسان العرب با حبیب الله عین الملک [هویدا]
در خصوص کودتای ۱۲۹۹ و آینده ایران از لحاظ سیاست داخلی و خارجی^{۳۵}

۳۵. حبیب الله خان عین الملک یا آل رضا فرزند میرزا رضاخان قباد در ۱۲۹۴ ق. ۱۸۷۷م در شیراز متولد شد. پدر

شیر و خورشید

دارالترجمه وزارت امور خارجه

ترجمه از لسان العرب (شامات) مورخه ۱۶ رجب ۱۳۳۹

وقایع ایران

خبر سقوط کابینه سابق ایران و استقرار کابینه جدیدی در تحت ریاست آقای آقا سیدضیاءالدین نویسنده مشهور و صاحب روزنامه رعد مدتی است متوالیاً به توسط جرائد اشاعت یافته است. چون قاریین محترم از علل وقوع این پیشامد سیاسی در دولت ایران هیچ‌گونه استحضاری ندارند لهذا ما مقتضی یافتیم از جناب آقای حبیب‌الله خان عین‌الملک جنرال قنصل دولت علیه در شامات در این موضوع کسب اطلاع نماییم این است که به این کار اقدام نموده و صورت سؤال و جوابهایی که به ایشان نموده‌ایم از قرار ذیل می‌باشد:

→ وی از بهاییان شناخته شده‌ای بود که مورد علاقه عباس افندی قرار داشت. عباس افندی به پاس خدماتی که میرزا رضا برای او به انجام رسانیده بود، طی توصیه‌نامه‌ای از دوستان خود می‌خواهد که شغلی برای حبیب‌الله فراهم نمایند و چنین نیز می‌شود. فرزند میرزا رضا قناد وارد خدمت دولت شده و به معاونت حکومت لاهیجان می‌رسد. در عهد استبداد صغیر یعنی ۱۳۲۶ قمری به وزارت خارجه منتقل شده و به عنوان نیابت وکالت سیاسی راهی قاهره می‌شود. با فتح تهران، توسط مشروطه‌خواهان منتظر خدمت می‌شود اما علیقلی‌خان سردار اسعد یکی از فاتحین تهران به موجب سابقه دوستی وی رایبه عنوان مترجم مجدداً به وزارت خارجه برمی‌گرداند. در ۱۳۳۲ق به عنوان کنسول راهی ازمیر شده و مدتی بعد با همین سمت رهسپار شام می‌گردد. تلاش وی برای بهبود وضعیت بهاییان و بی‌توجهی نسبت به وضعیت اتباع ایرانی مسلمان مستقر در شامات اعتراض آنان را برمی‌انگیزد. در آستانه کودتای ۱۲۹۹ رأساً و بدون اجازه وزارت امور خارجه تصمیم می‌گیرد به فلسطین رفته و کنسولگری ایران را در حیفا اداره نماید!! خود وی طی مکاتبات متعددی از وزارت امور خارجه می‌خواهد که به اقامت وی در حیفا صورتی رسمی داده و امور کنسولی ایران را به وی محول نمایند. تلاش برای بهبود وضعیت یهودیان ایرانی مهاجر به فلسطین و نیز بهاییان مستقر در آن سرزمین مستمسک وی در این تقاضا بود. او در همین دوره با انعقاد قراردادهایی با شرکت‌های حمل و نقل زمینی و دریایی که دست‌اندرکار انتقال حجاج از طریق شامات و فلسطین به مکه بودند سود فراوانی به جیب زد و مشکلات فراوانی را برای حجاج ایران به وجود آورد. وی از دوستان صمیمی سیدضیاءالدین طباطبایی بوده و همانند او از حمایت بی‌دریغ انگلستان سود می‌برد. ظاهراً مدتی نیز با سیدضیاء در جریده رعد همکاری داشته است. شایع بود که مقالات سیدضیاء، در طرفداری از قرارداد ۱۹۱۹ توسط عین‌الملک تهیه شده بود. در خصوص ارتباط عین‌الملک با کودتای ۱۲۹۹ محمدرضا اشتهانی‌زاده به نقل از حبیب‌الله رشیدیان اظهار می‌دارد که رضاخان میرپنج چند سال قبل از کودتا توسط عین‌الملک به اردشیرچی معرفی گردید. عین‌الملک که از چهره‌های مرموز تاریخ معاصر بود، نام خانوادگی هویدا را برای خود و فرزندانش برگزید. مهدی ممتحن‌الدوله شقانی و میرزاهاشم رجال وزارت خارجه در عصر ناصری و مظفری، صص ۱۵۲-۱۵۳ / کتاب تاریخ معاصر ایران، ج ۳، صص ۱۰۷-۱۰۸ / علی‌اکبر ولایتی. ایران و مسئله فلسطین، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۸، صص ۹۱-۱۰۵.

حسب الله خان عین الملک به همراه اعضای خانواده، امیرعباس و فریدون هویدا نیز در کنار عین الملک دیده می شود [۱-۲]

علل سقوط کابینه سابق و استقرار کابینه جدید چیست و آیا تصور می‌کنید که این واقعه نتیجه عوامل داخلی است یا خارجی؟

– تا به حال هیچ‌گونه خبر رسمی راجع به این واقعه واصل نگشته است لهذا نمی‌توانم در این موضوع توضیحات رسمی بدهم فقط چیزی که از رئیس‌الوزرا جدید شخصاً اطلاع دارم این است که معظم‌له از عداد رجال بزرگ و کاری محسوب گشته برای احیاء روح تاریخی ایران و ترقی دادن ایرانیان که در این اواخر به طرف پستی حرکت می‌نمودند نهایت کفایت را دارا می‌باشد. لهذا می‌توان معتقد بود که عوامل داخلی یا لزوم مقاومت با بلشویزم موجب سقوط کابینه سپهدار اعظم و برقراری کابینه آقای سیدضیاءالدین گشته است چنانکه در جزائد اخیر هم مشاهده می‌نمایم که هیئت دولت جدید به تأمین خاطر عمومی ملت و تحکیم مبانی سلطنت اعلیحضرت شاه نائل گشته است.

– موقعیت این کابینه جدید در مقابل روابط بین انگلیس و ایران چه می‌باشد؟
– در موقعی که در ایران بودم و قبل از عزیمت به طرف این مملکت رئیس‌الوزرا امروز را مانند یک نفر شخص سیاسی قابل شناخته‌ام که اهل خبرت و بصیرت بوده به لزوم هر نوع ضروریات عقد اتحاد و اتفاق با دول خارجه واقف می‌باشد و به مسالمت و افتتاح باب مودت با ایشان کمال توجه را دارد به این جهت تصور می‌کنم که درصدد بهم زدن اتحاد بین انگلیس و ایران بر نخواهد آمد و احتمال قوی می‌رود که تنها سیاست ایشان در این موضوع متکی بر توافق دادن منافع دولتین انگلیس و ایران خواهد بود. در این حال یقین دارم که با این طریق تعدیل مصالح مشترکه دولتین بهتر میسر شده و در نتیجه به زودی امنیت و رفاهیت عامه در ایران برقرار خواهد گردید. و اغلب رجال سیاسی انگلیس نیز با این نظریه همراه می‌باشند.
– آیا این مطلب صحیح است که می‌گویند اعلیحضرت شاه عزم ترک مقام سلطنت را نموده تبلیغات بلشویکها در ایران مشغول پیشرفت می‌باشد؟ و بالاخره این کابینه در مقابل روسیه سویت چه موقعیتی را اتخاذ می‌نماید؟

– گمان نمی‌کنم که اعلیحضرت شاه از سلطنت استعفا دهد زیرا این پادشاه قلوب تمام افراد ملت خود را به مودت خود آشنا ساخته و مخصوصاً دارای یک نوع توانایی و کیاستی است که هرگونه مصائب و مشکلات را حل نموده از میان برمی‌دارد لهذا نباید به این انتشارات کذب که با اخبار رسمی موافقت ندارد اعتماد نمود. موقعیت کابینه جدید در مقابل روسیه سویت یک موقعیت مبتنی بر اصل احتراز و اجتناب می‌باشد برای اینکه روسیه بلشویزمی به هیچ‌وجه با عقاید و عادات عمومی ایرانیان موافقت نمی‌کند و لکن این نکته مانع از این نیست که دولت ما با روسیه روابط و علاقه‌های اقتصادی و تجارتي

خود را مستحکم نماید. در حالی که روسیه در این موضوع همراهی نموده از اعمال وسایل تبلیغی در مملکت ما خودداری نماید زیرا چنانکه من تصور می‌کنم دولت جدید از آثار و عواقب اتفاقاتی که در شمال واقع می‌شود کاملاً آگاه است و بنابراین ملت ایران هم طبعاً از مظاهر و موافقت با این حکومت ملی دریغ نخواهد نمود. اینجانب در نتیجه دوازده سال معاشرت با رئیس‌الوزرا جدید متیقن هستم که این شخص به خوبی از عهده اعاده نظم - شکوه و جلالت ایران برآمده و آن را از گرداب مخاطرات نجات خواهد داد و بنابراین اعمال این حکومت در مقدرات آتیه ایران که در شرف اضمحلال و فنا بوده تأثیرات زیادی خواهد نمود.

- بعضی جرائد انتشار داده‌اند که دولت ایران از انگلستان تقاضا نموده است عتبات

عالیات را حمایت و حراست کند آیا در این موضوع به شما اطلاعی رسیده است؟

- خیر ولکن همین قدر می‌توانم بگویم که شهرهای مقدسه مزبوره که جمعی از مسلمانهای شیعه در آنجا متوطن هستند در نظر دولت ایران خیلی اهمیت دارند و مخصوصاً از این جهت که اغلب زیارتگاه و مآمن رعایای ایرانی می‌باشند. لهذا تصور می‌کنم که حکومت طهران از دولت انگلستان و یا از دولت عراق در بغداد تقاضا نماید که وسایل ترفیه احوال هزاران هزار رعایا و زواری را که هر ساله به قصد زیارت به جانب عراق مسافرت می‌نمایند فراهم نماید و وسایل همراه ساختن دول خارجه نیز در این موضوع برای دولت ایران موجود می‌باشد.

چون بحث ما به اینجا رسید وقت هم دیگر گنجایش نداشت لهذا پس از تقدیم تشکرات خود با ایشان خداحافظی نموده از یکدیگر جدا شدیم.

| ۲۸ و ۲۷ و ۲۶ و ۲۵ و ۲۴ | ۱ ۱۲۹۹ |

[۷۱]

گزارش کمیسیون مصادره اموال محمدولی خان تنکابنی در خصوص وضعیت

املاک، اثاثیه و داراییهای وی

شیر و خورشید

حکومت نظامی طهران

سواد راپرت کمیسیون مأمور توقیف املاک سپهسالار اعظم

مورخه ۶ ثور ۱۳۰۰

نمره

حکومت جلیله نظامی طهران

حسب الامر اطلاعات لازمه در موضوع املاک و مستغلات توقیفی آقای سپهسالار اعظم به نمایندگان اداره بلدیہ صادر شده و از این تاریخ به بعد کمیسیون دیگر در این کار دخالت نخواهد نمود در موقع ختم وظیفه مرجوعه لازم می‌داند خاطر مبارک را به این نکته متوجه سازد که غیر از مستغلات و قنوت که بلدیہ اداره خواهد کرد املاک و اراضی مزروعی نیز توقیف و ضبط شده که شرح آن در طی راپورتهای قبلی به عرض رسیده است و اداره بلدیہ وسائل اداره و ضبط آنها را نخواهد داشت باید از طرف مقام ریاست وزرا عظام به اداره خالصجات امر شود که به ضبط و ربط آنها اقدام نمایند. همچنین مسئله اثاثیه سپهسالار اعظم که در خود عمارات مسکونی ایشان در تحت تعقیب توقیف است قابل توجه است و باید هرچه زودتر تکلیفی برای آن معین فرمایید که از دستبرد مستخدمین و حیف و میل محفوظ و مصون بماند.

تعیین تکلیف حقوق‌بگیران و مستخدمین و بستگان آقای سپهسالار اعظم نیز فوریت دارد زیرا هر روزه به کمیسیون مراجعه و کسب تکلیف می‌نمایند البته باید از طرف مقام وزرا عظام تصمیمی که باعث رفاهیت آنها باشد اتخاذ شود. در خاتمه از ذکر این مطلب ناگزیرم که آقای بهاء السلطنه در تمام مراحل اقدامات کمیسیون مساعدتهای مخصوص نموده‌اند و اعضای کمیسیون وظیفه خود را به راهنمایی فکری ایشان انجام داده‌اند، علیهذا مقتضی است در آتیه نیز اداره عالی و ادارات مربوطه دیگر از سابقه اطلاعات آقای بهاء السلطنه استفاده نموده بدون مشورت و اطلاع ایشان اقدامی ننمایند.

محل امضای آقای کنل کازم خان - محل امضای محمدجعفر میرزا - محل امضای معذل الممالک - محل امضای مستعان السلطان

[حاشیه: | سواد مطابق اصل است
| امضاء: | خوانده نشد]

[مهر: | آرشیو کابینه ریاست وزرا نمره ۱/۱۷
| تاریخ بایگ‌نام انسانی]

[۳۴۲۸۸-ن]

[۷۲]

نامه [سیدضیاءالدین طباطبایی] به وزارت جنگ مبنی بر بلامانع بودن ملاقات جان کالدول وزیر مختار^{۳۶} آمریکا با نصرت الدوله فیروز در زندان

۳۶. یوهان لورنس کالدول در سال ۱۹۱۵م/ ۱۳۳۴ق به عنوان سفیر آمریکا در ایران تعیین شد. وی رابطه خوبی با

تاریخ ۷ ثور ۱۳۰۰

تاج - شیر ایستاده - شمشیر

ریاست وزرا

نمره ۱۹۵۵

وزارت جنگ

جناب مستر کالدول وزیرمختار محترم آمریکا با یک نفر مترجم برای مذاکره مجدد در یک موضوع شخصی می‌خواهند شاهزاده نصرت‌الدوله را ملاقات نمایند. به مأمورین محافظت شاهزاده قدغن نمایند از ملاقات ایشان ممانعت نکنند.

[۶۰۳۴۰-ن]

[۷۳]

مصوبه هیئت دولت سیدضیاءالدین طباطبایی درخصوص استخدام صاحب‌منصبان انگلیسی برای اداره پلیس جنوب که از طرف انگلیسیها به ایران واگذار شده است

تاریخ ۵ برج ثور تخاقوی نیل ۱۳۳۹

ریاست وزرا

نمره ۱۳۸۰

نظر به اینکه برای نگاهداری و حسن انتظام قوه معروف به پلیس جنوب که از دولت انگلیس به دولت ایران انتقال می‌یابد وجود صاحب‌منصبان لایق کافی ضرورت کلی دارد و این مسئله پوشیده نیست که در ایران صاحب‌منصبان لایق به درجه کافی برای نگاهداری این قوه موجود نیست و نظر به اینکه انتخاب و اعزام صاحب‌منصبانی که هیئت وزرا تصویب نموده‌اند از مملکت سوئد برای کلیه تشکیلات ژاندارمری استخدام شود مستلزم طول مدتی است که چنانچه در فاصله انتخاب و ورود آنها به ایران یک چنین قوه‌ای بی‌سرپرست بماند بیم آن می‌رود که از تحت انتظام خارج گردد. علیهذا هیئت وزرا در جلسه سوم حمل تخاقوی نیل ۱۳۰۰ تصویب نمودند به‌طور موقت

→ آلمانی‌ها در ایران داشت و نا زمانی که حالت جنگی بین آمریکا و آلمان برقرار شد رسماً از منافع آلمان در ایران دفاع می‌کرد. وی از مخالفین قرارداد ۱۹۱۹ بود و در این راستا بسیار فعالیت می‌کرد. در برخی منابع ذکر شده که وی شخصاً با درشکه اعلامیه‌هایی را بر علیه قرارداد در تهران پخش می‌کرد. ملک‌الشعرا در خصوص اقدامات کالدول می‌نویسد وزیر مختار آمریکا به من گفت: قرارداد را به هم بزنید و انگلیسی را جواب بگویید. آن وقت به دولت آمریکا مراجعه کنید. قول می‌دهم هر قدر پول بخواهید به شما خواهند داد و مستشار هم می‌فرستند و مایه و نظام و معادن شما را اداره خواهند کرد. دیده‌ها و شنیده‌ها، پیشین، ص ۲۱۵ مجله آینده، سال ۱۴، ش ۱۲-۱، ص ۵۸۹.

عده‌ای مرکب از ۱۵ نفر صاحب‌منصب انگلیسی، یک نفر سیویل برای ریاست محاسبات، سه نفر دکتر و سه نفر بیطار که حداقل عده لازم از برای انتظام قوه مزبوره است با درجاتی که دولت معین می‌کند استخدام و در نقاط و قسمتهای تشکیلات ژاندارمری که دولت مقرر می‌دارد خدمات و دستجات ژاندارمری موقتاً گماشته شوند و مقرر شد که وزارت امور خارجه برای استخدام صاحب‌منصبان فوق مراسله لازمه به سفارت انگلیسی بنویسند: امضاء اعضای هیأت وزراء: سیدضیاءالدین طباطبایی، مشیرمعظم، محمود جم (مدیرالملک)، مؤدب‌الدوله، عیسی فیض. [۴۸۰۰-ن]

[۷۴]

ترجمه مقاله از روزنامه انگلیسی شرق نزدیک درباره انتصاب رضاخان به سمت وزارت جنگ، سابقه رضاخان در انجام کودتای نظامی، تمجید از سید ضیاءالدین طباطبایی و مواضع او نسبت به انگلیس و اظهار امیدواری نسبت به موفقیت قوای قزاق

شیر و خورشید

دارالترجمه وزارت امور خارجه

ترجمه شرق نزدیک

مورخه ۱۵ / ۱۹۲۱

۱۳۰۰/۲/۱۵

دولت ایران

سردار رضاخان فرمانده قزاقان ایران که در موقع کودتا نیز سرکردگی آنها را داشت داخل کابینه سید ضیاءالدین گردیده و به جای مسعود خان به سمت وزارت جنگ منصوب گشته است. احتمال قوی می‌رود که این تغییر موقعیت کابینه را بی‌نهایت مستحکم تر سازد. رضاخان در قضیه کودتا مجرب می‌باشد زیرا قبل از کودتای ۲۱ فوریه به سرکردگی فوج همدان به چنین اقدامی مبادرت ورزیده^{۳۷} و در نتیجه آن (استاروسلسکی) فرمانده بریگارد قزاق گردیده و در این صورت این قبیل وقایع را پیش‌بینی می‌کند. علاوه بر این فعالیت و اطلاعات نظامی وی سرمایه‌های نفیسی برای

۳۷. پالکونیک کلرزه پس از سقوط رژیم تزاری که ابتدا منجر به تشکیل حکومت الکساندر کرنسکی شد به جای بارون مابدل به ریاست دیویزیون قزاق ایران برگزیده شد. مشیرالدوله وزیر جنگ وی را به رسمیت نشناخت، اندکی بعد با صحنه‌گردانی انگلیس و عملیات مشترک استاروسلسکی و رضاخان میرنچ، کلرزه برکنار و استاروسلسکی خود به فرماندهی قزاقخانه رسید. برای اطلاع بیشتر در این خصوص رجوع کنید به: ملک‌الشعراء محمدتقی بهار. تاریخ مختصر احزاب سیاسی، ج ۱، صص ۷۵-۷۶، یامداد. پیشین، ج ۲، ص ۷.

حزب خودش می‌باشد لکن اوضاع کنونی ایران به قسمی است که دو صفت و خصلت مزبوره حتماً به مورد امتحان و آزمایش گذاشته خواهد شد. اخیراً قزاقان خطوط جبهه شمال قزوین را تحت تصرف خود در آورده و قوای ما کاملاً آنجا را تخلیه کرده‌اند ولی در بدایت امر حادثه بین آنها و بالشویکها به وقوع پیوسته و بالشویکها مشغول بمباران آنها گردیده‌اند. وزیر مختار جدیدالورود بالشویکی فوراً از این بابت معذرت خواهد نمود و دولت هم قبول کرد لکن به مشارالیه اخطار نموده که هرگاه این قبیل وقایع تکرار شود مناسبات خود را با وی مقطوع خواهد ساخت. سید ضیاءالدین هم‌وطنان خود را برای اینکه جنبش به جهت دفاع وطن نموده‌اند تبریک و تهنیت گفته و از قراری ما نه تنها برای تخلیه ایران بلکه به جهت آمدن به ایران اظهار امتنان و تشکر نموده و لهذا از این نکته معلوم و مبرهن می‌شود که عاقبت معزای الیه درک کرده است که ما چه خدماتی به ایران نموده‌ایم. جمیع دوستان و احباب ایران امیدوارند که هرگاه قزاقان در بونه امتحان گذاشته شوند به کلی بی‌غل و غش خارج گردیده و کفایت خود را مانند اوایل سنه ماضیه به منصفه ظهور خواهند رسانید و دیگر برخلاف سابق به واسطه عدم لیاقت و کفایت و یا خیانت صاحبمنصبان انحلال و متلاشی شدن قوای قزاق تکرار نخواهد گشت.

[حاشیه:] ۲۲ سرطان ۱۳۰۰ [۱۳ و ۱۲-۱-۱۳۹-ک]

[۷۵]

نامه مستر اسمارت به [سید ضیاءالدین طباطبایی] مبنی بر لزوم پرداخت حقوق قشون محافظ راههای سیستان از محل گمرکات تحت نظر [محمدابراهیم علم] شوکت‌الملک به پیشنهاد کنسول انگلیس در سیستان^{۲۸}

فوری است

سفارت انگلیس

۲۳ ثور ۱۳۰۰

۱۳ می ۱۹۲۱

فدایت شوم درخصوص مسئله قشونی که آقای شوکت‌الملک باید جهت حفظ نظم در طرق و شوارع سیستان و بیرجند تهیه نمایند سابقاً به حضرت اشرف پیشنهاد نموده که مخارج این استعداد از گمرک پرداخته شود و حضرت اشرف فرمودند که باید از عایدات محل پرداخته گردد. دیروز فراموش نمودم تلگرافی را که از قونسول انگلیس مقیم سیستان که موقتاً در بیرجند می‌باشند واصل شده به حضرت اشرف ابلاغ

۲۸. این سند علاقه سنتی انگلستان به مناطق شرقی ایران را در آن عصر آشکار می‌سازد و همچنین بیانگر مداخلات گسترده آنها در دوره پس از کودتا در امور داخلی ایران است.

دارد نظر به اینکه قونسول مزبور می‌خواهند به زودی به سیستان مراجعت نمایند مایل اند که این مسئله قبل از حرکتشان از بیرجند تصفیه گردد خواهشمندم به هر زودی ممکن شود رأی خودتان را در این خصوص مرقوم فرمایید ترجمه تلگراف واصله از قرار ذیل است.

مخارج قشون تقریباً جهت دو بیست نفر به انضمام صاحب‌منصبان و صاحب‌منصبان جزء در ماه به دو هزار و پانصد تومان بالغ می‌شود شوکت‌الملک سیصد نفر پیشنهاد نموده‌اند لیکن عقیده دوستدار این است که عده کمتر که حقوق آنها مکفی بوده باشد به مراتب فعال‌تر از عده معتناهی خواهد بود که به میزان مواجب ایرانی حقوق آنها کم باشد. قشون مزبور در تحت ریاست یک نفر از صاحب‌منصبان قشون محلی خواهد بود که سابقاً در تحت ریاست انگلیسیها بوده است و میزان حقوقی که پیشنهاد شده است بسیاری از اشخاص خوب از قشون سابق محلی برای استخدام حاضر هستند. شوکت‌الملک با این نقشه به شرایط فوق‌الذکر موافق هستند و راجع به جزئیات این مسئله ما متفقاً مطالعات لازم نموده‌ایم تمام پیشرفت و موفقیت این استعداد منوط به این است که حقوق افراد مرتباً برسد و این مسئله فقط ممکن است به وسیله اداره گمرکات صورت گیرد رئیس اداره مزبور همیشه وجوه نقد در اختیار خود دارد و چون عایدات گمرکی منوط به امنیت طرق تجارت می‌باشد تأدیه حقوق استعداد منوطاً به عهده اداره گمرکات تعلق می‌گیرد. رئیس گمرکات سیستان کاملاً همراه اوست که وجوه استعداد را بپردازند مشروط بر اینکه خودشان مستقیماً این پول را به قشون بپردازند تا در ضمن معامله وجوه مزبور حیف و میل نشود محل دیگری برای تأدیه این وجوه در نظر نیست که بتوان حقوق این استعداد را مرتباً پرداخت. چنانچه شوکت‌الملک به دوستدار اطلاع می‌دهند که نمی‌توانند به اندازه مکفی وجه از اداره مالیه تحصیل نمایند که حقوق قشونی که فعلاً تهیه کرده‌اند و عده آن از استعدادی که باید اضافه شود به مراتب کمتر است بپردازند امیدوارم جناب اشرف آقای رئیس‌الوزرا پس از ملاحظه مراتب فوق اجازه خواهند داد که اداره مزبور حقوق مزبور را بپردازد. خیلی ممنون خواهم شد که به زودی جوابی در این موضوع برسد زیرا که مایلیم قبل از اینکه از سیستان مراجعت نمایم ترتیب این قشون با شوکت‌الملک داده شود.

خواهشمندم حضرت اشرف لطفاً هر چه زودتر ممکن است جواب این مسئله را به دوستدار اطلاع دهد که موجب امتنان خواهد بود.

ایام دوستی پایدار باد
(اسمارت)

[۷۳] و [۴۵۷۲-ن]

[۷۶]

تصویب نامه هیئت وزیران در خصوص پرداخت حقوق ورثه سه نفر مأمور نظمیه که در شب سوم اسفند ۱۲۹۹ مقتول شده بودند^{۳۹}

| شیر و خورشید |

هیئت وزرا

نمره ۶۶۸

بتاریخ ۲۴ برج ثور ۱۳۰۰

نظر به رعایت احوال ورثه سه نفر مستخدمین مفضّله الاسامی نظمیه که در ليله سوم حوت سنه ماضیه مقتول شده‌اند هیئت وزرا در جلسه ۱۳ ثور تخاقوی نیل ۱۳۰۰ برحسب پیشنهاد وزارت داخله و تقاضای اداره نظمیه تصویب نمودند که از قرار شرح ذیل حقوق ورثه

ورثه محمدخان سوزافسیه درجه ورثه باقرخان آژان ورثه یعقوبعلی خان آژان مأمور مرکز که در شب ۳ حوت درجه ۲ مأمور باجه ۲ درجه ۳ مأمور ناحیه مقتول شده ماهیانه که به قتل رسیده ماهیانه فوت کرده ماهیانه هفت تومان دوازده تومان هفت تومان

تقاعدی برای مدت سه سال درباره آنها برقرار و ماهیانه پرداخت گردد.

| امضاء: | سید ضیاءالدین طباطبایی، مشیر معظم، مؤدب الدوله، مصطفی خان منصور السلطنه، میرزا حسن خان عدل الملک، یک امضاء خوانده نشد | ۴۷۸۶ ن |

[۷۷]

نامه خصوصی حکومت نظامی تهران در خصوص احضار آقا سیدرضا [از اهل منبر]

تهران و تذکر به وی در خصوص عدم گفت و گو در امور سیاسی و پرداختن به

مسائل اخلاقی و احکام

۳۹. در شب وقوع کودتای ۱۲۹۹ بانوجه به هماهنگیهای به عمل آمده بین کودتاچیان و مسئولان نظمیه و ژاندارمری بنا نبود مقاومتی در برابر کودتاگران صورت بگیرد. به جهت عدم هماهنگی باکلاتری ۲، مأمورین آن مرکز مقاومت اندکی در مقابل نیروهای قزاق از خود بروز دادند که منجر به قتل سه مأمور شد. مقاومت اندک این مرکز بنا بر آنچه در منابع قید شده باعث نگرانی و ترس کودتاگران شده بود تا جایی که گمان کردند انگلیسیها که در روانه کردن آنان به سوی تهران نقش عمده‌ای داشتند، خلاف وعده عمل کرده و آنان را به مسلخ فرستاده‌اند.

ا شیر و خورشید |

حکومت نظامی طهران

نمره خصوصی

به تاریخ ۷ برج جوزا تخاقوی نیل ۱۳۰۰

تصدق حضور مبارکت شدم

حسب الامر مطاع مأمور فرستادم آقاسیدرضا را آورده‌اند به ایشان اخطار کردم به کلی سبک و رشته صحبت منبری خود را تغییر داده فقط در رشته مسائل و اخلاق صحبت بنمایند آن هم با کمال نزاکت و ابدأ مذاکره از مقامات عالیه و اولیای محترم به هیچ وجه ننمایند. یک نفر هم مفتش مأمور کردم که مواظب صحبت و مذاکرات منبری او بشود چون چیزی نداشت برای امور معاش نتوانست به کلی ایشان را از رفتن منبر محروم دارد همواره در ارجاع فرمایشات حاضر است فدوی
[امضا ناخوانا]

[۷۸]

ابلاغ حکم سید ضیاءالدین طباطبایی مبنی بر تغییر سلول آقای پهلوی^{۲۰}

ریاست وزرا

۷ حمل ۱۳۰۰

اداره جلیله نظمی

حسب الامر آقای پهلوی را از حبس نمره یک به حبس نمره ۲ انتقال دهید.

[۷۹]

نامه رئیس الوزرا به وزارت جنگ مبنی بر تغییر سلول آقای پهلوی و عدم سخت‌گیری

نسبت به وی تا معلوم شدن نتیجه بازجوییها

تاج - شیر ایستاده - شمشیر

ریاست وزرا

تاریخ ارسال ۱۲ جوزا

وزارت جلیله جنگ

۲۰. محمد پهلوی بعدها بالاجاز نام‌خانوادگی محمود را برای خود برگزید. محمود محمود از دوستان نزدیک سیدضیاء، بود که در جریان کودتا توسط قوای قزاق دستگیر شد. این اسناد نشان می‌دهد که سیدضیاء مراقب احوال او در زندان بوده است. وی بعدها کتاب تاریخ روابط سیاسی ایران و انگلیسی را تألیف نمود.

در تعقیب شرحی که امروز در باب استنطاق آقای پهلوی اشعار رفت از آنجا که گویا ترتیب محبس مشارالیه چندان خوب نیست و تا نتیجه استنطاق معلوم نشود سختگیری فوق‌العاده لازم نخواهد بود لازم است قدغن فرمایید در محبس از حیث اطاق و غیره اسباب آسایش ایشان را فراهم و زودتر نتیجه استنطاق را معلوم دارند که تکلیف مشارالیه معلوم شود.

[۶۰۳۴۶-ن]

[۸۰]

نامه رضاخان سردار سپه به سید ضیاءالدین طباطبایی در خصوص ایجاد تسهیلات برای آقای پهلوی در زندان

تاریخ ۱۳ جوزا ۱۳۰۰

تاج - شیر ایستاده - شمشر

دیویزیون قزاق

اعلیحضرت قویشوکت اقدس همایونی

نمره ۴۵۷۲

مقام مقدس ریاست وزرا عظام دامت شوکته‌العالی

در جواب مرقومه مبارک نمره ۳۵۹۲ راجع به ترتیب محبس آقای پهلوی و فراهم داشتن وسایل آسایش معزی‌الیه خاطر مبارک را مستحضر می‌دارد مخصوصاً دستور و تعلیمات لازمه صادر شد که عجلتاً محل مفتضی با رعایت راحتی ایشان را فراهم نمایند و بدیهی است پس از تکمیل استنطاق نتیجه را نیز از لحاظ مبارک خواهد گذراند.

وزیر جنگ و رئیس کل دیویزیون

[۶۰۳۴۵-ن]

[۸۱]

اعلامیه حکومت نظامی تهران بر علیه مخالفان کودتا

به تاریخ ۳۰ جوزا ۱۳۰۰

نمره ۲۵۸۲

اعلان

گاهی راپورت می‌دهند بعضی اشخاص مجهول‌الهویه که در مقام مقایسه با افراد مملکت در مرتبه صفر واقعد و نسبت آنها با سکنه این مملکت نسبت قطره و دریا است. این اشخاص از روی نادانی و جهالت یا علت دیگر در مقام خیانت بر آمده توطئه

بر ضد مصالح مملکت و وطن عزیز خودشان می نمایند به واسطه این اعلان آنها را خیر می دهم چنانچه دست از حرکات زشت ناپسند خود برندارند بدون ملاحظه هر کس از هر طبقه باشد در نهایت شدت دولت آنها را سیاست خواهد نمود.

حکومت نظامی طهران

سرتیپ سیم محمود آقا انصاری

| ۳۹۴۳-۰۰ ن |

[۸۲]

نامه همسر یکی از محبوسین کودتا به قوام السلطنه رئیس الوزرا مبنی بر درخواست آزادی آرسن ارمنی که به جرم نگهداری اسلحه و سوء قصد به سید ضیاء الدین طباطبایی زندانی شده بود

مقام منبع حضرت اشرف آقای قوام السلطنه رئیس الوزرا دامت شوکت العالی به عرض اشرف عالی می رساند آرسن نام ارمنی که حضرت اشرف آقای وثوق الدوله مشارالیه را جزء سوارهای رکابی خود قبول و مرسوم به عبدالله خان فرموده بودند در بدو تشکیل کابینه آقای سید ضیاء الدین به جرم آنکه جناب اشرف آقای وثوق الدوله که یک قبضه اسلحه متعلق به دولت در نزد ایشان سپرده و دیگر آنکه در افواه مردم منتشر است که آرسن سوء قصدی نسبت به آقای سید ضیاء الدین داشته دستگیر و اینکه متجاوز از سه ماه است که در توقیف اداره نظمیة هستند چنانکه خاطر حضرت اشرف مسوقست مغرضین در دستگیر نمودن خادمین از هیچ چیز کوتاهی ننموده اند. این کمیته کسی را ندارم که معاش جاریه را برساند لذا از آستان مقدس استدعای عاجزانه می نمایم که مراحم پدرانه را از این کمیته دریغ نفرموده امر و مقرر فرمایند که آرسن را مستخلص نموده و باعث دعاگویی ذات مقدس حضرت اشرف خواهد بود. امر امر حضرت اشرف است. کمیته عیال آرسن

[۸۳]

اعتصاب غذای شش تن از محبوسین کودتا در اعتراض به بازداشت بی دلیل خود

طهران

اشیروخورشید |

راپورت

[حاشیه] لذا با آقای میخائیلیان مذاکره شود

تاریخ ۲۹ سرطان ۱۳۰۰

[حاشیه] اقدام شده است

ضبط شد

نمره ۱۳۰

مقام محترم ریاست مجلس دام یقانه اشخاص ذیل که در مجلس نمره ۲ توقیف می‌باشند از دیروز نهار و شام خودشان را نخوردند. کریم آقا حسن زاده آقارضا مهدی خان اسدالله خان رحیم خان جبارخان

علت نخوردن شام و نهار از مشارالیهم تحقیقات کرده جواب می‌دهند چون نمی‌دانم به چه جرم در ردیف متهم و بلا تکلیف عاطل و اطفال ماها بی‌پرستارند آنقدر غذا نمی‌خوریم تا بمیریم برای استحضار خاطر مبارک معروض شده است.

[امضاء]

[حاشیه] عیناً برای اطلاع به حکومت نظامی

دارالخلافه ارسال می‌شود

۲۹ سرطان ۱۳۰۰

[امضاء]

[۶۰۳۴۸-ن]

[۸۴]

نامه سفارت انگلستان به قوام السلطنه رئیس الوزرا مبنی بر اعلام اسامی صاحب‌منصبان انگلیسی دیویزیون قزاق جهت دریافت نشان درجه دوم و سوم شیر و خورشید

سفارت بریتانیا

تهران

۹ اوت ۱۹۲۱

حضرت اشرف،

افتخار دارم تا با عطف به نامه مورخ ۲۹ ژوئن به پاراگراف آخر آن اشاره کنم که جنابعالی با بزرگواری هدف دولت خود را از اعطای نشان افتخار به افسران بریتانیایی که اخیراً در دیویزیون قزاق استخدام شده‌اند، اظهار داشتید.

اینک افتخار دارم فهرست شماری از افسران مورد نظر و نوع نشانی را که مناسب حال آنها است، جهت تأیید، تسلیم حضورتان نمایم.

از فرصت موجود برای تقدیم احترام استفاده می‌کنم.

حضرت اشرف

قوام السلطنه

فهرست افسران بریتانیایی دیویزیون قزاق ایران
جهت دریافت نشان «شیر و خورشید» درجه دوم

سرهنک دوم اچ. اسمیت دارنده نشان خدمات ممتازگردان چشایر
سرهنک دوم اچ. هادلستون دارنده نشان سنت میشل و سنت جورج، دارنده نشان
خدمات ممتاز، رئیس تشریفات (M.C.) گردان دورست

افسران مورد نظر برای نشان درجه سوم «شیر و خورشید»

سروان ال. ای. اچ. جادکینز	گردان یورک ولنکشایر
" جی. وی. مک کارتنی	رئیس تشریفات گردان نیستر
" تی. پی. آلدورث	دارنده نشان خدمات ممتاز، افسر امپراتوری بریتانیا،
" جی. آر. فرایر	گردان سوم، گردان رویال وست کنت
" دبلیو. آی. پی. پرکاک	تفنگدار سلطنتی پادشاه
" ای. ال. رورک	رئیس تشریفات، نیروی تیربار
" ال. اس. ایلینگ ورث	رئیس تشریفات، مهندس سلطنتی
" ال. پی. روکوئت	رئیس تشریفات، افسر امپراتوری بریتانیا، گردان
" جی. دبلیو. دین	منچستر
" اچ. اف. کانالی	توپخانه هندوستان، دیویزیون ماونتین
ستوان دی. اچ. تی. پراکتور	توپخانه زمینی سلطنتی
" ای. ال. نورمن	سواره نظام راهنما، ارتش هند
" جی. سی. ماوهود	تفنگدار لنکشایر
" ام. سی.	

[۸۵]

نامه هرمن کامرون فرمان به معین الملک^{۴۱} منشی احمدشاه مبنی بر عدم امکان

۴۱. غلامعلی فتوحی (معین الملک) منشی و رئیس دفتر مخصوص احمدشاه، از طرفداران قرارداد ۱۹۱۹ و عامل انگلیسیها در دربار احمدشاه بود. وی در سال ۱۳۰۴ شمسی حاکم یزد بود و در ۱۳۰۶ شمسی به حکومت استرآباد منصوب شد. احمد خان ملک ساسانی، یادبودهای سفارت استانبول، تهران، ایبنا.

پذیرش نشانهای اعطایی از سوی احمدشاه به افسران انگلیسی به جهت مقررات موجود

سفارت بریتانیا

تهران

قلهک، ۲۳ اوت ۱۹۲۱

معین‌الملک عزیز،

همان‌گونه که حضرت‌عالی بی‌شک مستحضرید، مقررات مربوط به قبول نشانهای خارجی از سوی اتباع انگلیسی بی‌نهایت سخت و دشوار است. مطابق این مقررات، از دولت بریتانیا مجوز قبول نشانهایی که اعلیحضرت همایونی شاه مایلند به سپهد سر آیملز هالدین (Aymles Haldane)، سرلشکر سیر آبرونساید و دیگر افسران نیروهای انگلیسی که در دفاع از سرزمین ایران در مناطق شمال غرب مشارکت داشتند، تقاضا کرده بودم.

مع الوصف، وزیر امور خارجه در پاسخ به این درخواست، کماکان به وجود مطلق این مقررات اشاره کرده که طی آن این مجوز، در صورتی که نشان اعطایی به دلیل خدمات نظامی که پس از امضای پیمان صلح با آلمان بوده باشد، مردود است.

از این رو، به دلیل مانع بزرگی که بر سر راهم است، از شما بسیار معذرت می‌خواهم و از حضور جنابعالی تقاضا دارم دلیل فوق‌الاشاره را به اعلیحضرت همایونی توضیح دهید که افسران ذینفع نمی‌توانند از الطاف سخاوتمند وی بهره‌مند شوند. با این وجود، با احترام تمام خاطره این عنایت پرلطف را در خاطر نگاه خواهند داشت.

ذیلاً، جهت اطلاع جنابعالی فهرست افسرانی که مشمول این برنامه هستند به شرح زیر اعلام می‌دارم:

سپهد سیر هالدین	سرلشکر سیر آبرونساید
سرهنگ فرانسیس	سرگرد مکین تایر
سرهنگ دوم لیون	سروان اسکینر
رهبر اسکادران روبینسون	سروان جیدت
سرگرد ادموند	کمک جراح بیدل
سرگردون استروبیزی	گروهیان سررشته‌داری ترنر
سرگرد اسمیت	

مراتب احترامات فائمه مرا بپذیرید.

نورمن

[۸۶]

جوابیه سید ضیاءالدین طباطبایی پس از خروج از ایران در خصوص مبالغی که بدون سند از بودجه دولتی خرج نموده است و عملکرد مالی ایپکیان

بیست و پنج هزار تومان قبل از حرکت با اطلاع آقای سردار سپه از خزانه دریافت شد مصرف این مبلغ را ایشان می‌دانند غیر از این مبلغ آنچه در مدت سه ماه دریافت شد برای پاره‌ای مصارف سری در طهران و ایالات خصوصاً نواحی شمالی بوده است که نمی‌توانستم به وزارت مالیه علنی حواله بدهم بنابراین با مسئولیت خود به اسم خود دریافت داشته به مصارف مهمه که لازم بوده است رساندم قسمت اعظم این مصارف را آقای سلطان محمد خان مستحضر هستند برای مصالح دولت کشف مبادی مخارج را مقتضی نمی‌دانم معهداً اگر مایل هستید از ایشان تحقیق بفرمایید. اما راجع به ایپکیان ایشان در مقابل دولت مسئولیت ندارند این مبلغ هم به امر من به مصارف مربوط به بلدیّه رسیده است. ۴شنبه ۸ سرطان بندر بصره ۱۳۰۰

| ۲۱-۱-۱۳۹۹ |

[۸۷]

جوابیه سید ضیاءالدین طباطبایی پس از خروج از ایران در خصوص مبالغی که بدون سند از بودجه دولتی خرج نموده است

سی هزار تومان از این مبلغ قبل از حرکت با اطلاع آقای سردار سپه از خزانه دریافت شد مصرف این مبلغ را ایشان می‌دانند غیر از این مبلغ آنچه در مدت سه ماه دریافت شده برای پاره‌ای مصارف سری بوده است که نمی‌توانستم به وزارت مالیه علنی حواله بدهم. بنابراین با مسئولیت خود به اسم خود دریافت داشته به مصارف مهمه که لازم می‌دانستم رساندم قسمت اعظم این مصارف را آقایان سلطان محمدخان و آقا میرزا حسن خان که رؤسای کابینه من بودند مستحضر هستند برای مصالح دولت کشف مبادی مخارج را مقتضی نمی‌دانم. معهداً اگر مایل هستید از آنها تحقیق فرمایید. پنجشنبه ۱۶ شوال از بصره

| ۲۲-۱-۱۳۹۹ |

احمد قوام (قوام‌السلطنه) [۴۸۹-۱]

[۸۸]

نامه کنسولگری ایران در بغداد به وزیر امور خارجه در خصوص ارسال جوابیه‌های
سید ضیاء‌الدین و تشریح آخرین وضعیت سید ضیاء، کاظم خان سیاح و ایپکیان

تاج - شیر ایستاده - شمشیر

۱۵ سرطان ۱۳۰۰

جنرال قونسولگری دولت علیه ایران در بغداد

مقام منبع وزارت جلیله امور خارجه دامه شوکتها

تلگراف مبارک راجع به برداشتی که بکصد و بیست هزار تومان جناب آقا سید

ضیاء‌الدین موقع حرکت به بصره رسید لدی‌الورد بصره با ایشان در هتل حکومتی منزل

داشتند ملاقات شد جوابی تفسیر کردند که بنده در حضور خودشان با سواد ضبط کرده خلاصه آن را تلگرافاً با مفتاح قنسولگری بصره به عرض رساند و در مراجعت از محمره که عازم بغداد بود ایشان را در اسکله ملاقات و صورت دیگری در جواب آن تلگراف دادند که چندان تفاوتی با اظهارات اولیه ندارد آن را هم نوشته اینک عین هر دو را تقدیم می‌دارد. اما در مسئله کاظم خان همین که به بغداد رسیده‌ام تلگراف مبارک زیارت شد فوراً به هتل مُد که منزل او بود فرستادم، معلوم شد به بصره رفته است ولی برمی‌گردد فوراً تحقیقات نموده به عرض می‌رساند اما اگر باید جداً مطالبه شود باید سفارت همراهی کرده به حکومت بین‌النهرین دستورالعمل بدهند یا تقاضا نمایند که در این مسئله فوراً مساعدت و همراهی نمایند. جناب سید ضیاءالدین آنچه با بنده مذاکره می‌کردند مصمم حرکت هند و فرنگ‌اند اما مردم می‌گویند از آن خیال منصرف شده و عازم رجعت به ایران‌اند حتی دیروز بعضی می‌گفتند مراجعت نموده است ایکیان هم گاهی در بغداد و گاهی بصره و توقف‌گاه معلومی ندارد.

[۸۹]

نامه جعفرقلی بختیاری به قوام‌السلطنه رئیس‌الوزرا در خصوص اقدامات فتح‌الدوله که تشکیلات کمیته آهن^{۴۲} را به نام کمیته فولاد راه‌اندازی کرده است

۱۹ مرداد ۱۳۰۰

شیر و خورشید

اداره تلگرافی دولت علیه ایران

۱۳۰۱/اسد/۱۹

از: کرمان

۴۲. کمیته آهن یا کمیته زرگنده کمیته‌ای بود که توسط کلنل هیگ انگلیسی برای اولین بار در اصفهان ایجاد شد. وظیفه این کمیته سازماندهی طرفداران انگلیسی در اصفهان بود. وی در این راستا از همکاری حسین کی‌استوان استفاده کرد. یحیی دولت‌آبادی نیز در اصفهان به این کمیته پیوست. با جدی شدن طرح کودتای ۱۲۹۹ شعبه این کمیته در اصفهان تحت عنوان جمعیتی سوسیالیستی تغییر مرام داد و اعضای مؤثر آن در تهران با کمک سیدضیاءالدین طباطبایی، کاظم خان سیاح، مسعود خان کیهان، منوچهر خان سپانلو، نصرت‌الدوله فیروز، ایکیان ارمنی، آبکار ارمنی، مازوز اسفندیار خان، عدل‌الملک دادگر، سلطان محمدخان عامری، میرموسی خان، میرزا کریم خان رشتی، معزالدوله، غفار خان سالار منصور قزوینی، سلطان اسکندر خان، منصورالسلطنه اقدام به تجدید سازمان این کمیته کردند. بیرون کردن صاحب‌منصبان روسی از قزاقخانه، جمع‌آوری قوای متفرق قزاق در اطراف قزوین، انجام کودتا و به دست گرفتن زمام امور کشور و اجرای روح قرارداد ۱۹۱۹ از جمله اقدامات این کمیته بود. پس از کودتا اکثر اعضای این کمیته به وزارت و حکومت رسیدند. / دولت‌آبادی. پیشین، ج ۴، ص ۲۱۹، مکی. پیشین، ج ۱، صص ۹۷-۹۶.

به: طهران

مقام منبع ریاست وزرا اعظام دامت شوکته، فتح‌الدوله که چندی است مفتش تحدید و وارد آمار شده است و از اشخاص خوش سابقه هم نیست در این جا به بعضی اقدامات خارج از وظیفه مشغول است. که از جمله تجدید تأسیس کمیته آهن به اسم کمیته فولاد است چون یک نفر مستخدم دولتی نباید داخل این طورها [...] بشود مستدعی است امر فرمایید او را به وظایف مرجوعه آگاه و از این قبیل اعمال زشت جلوگیری نمایند. مراقب اعمال و رفتار او هستم. که برخلاف انتظار اقدامی نکنند و خاطر مبارک را مستحضر داشتم. لیلہ ۱۹ اسد نمره ۱۵

امضاء: | جعفرقلی بختیاری

مهر: | خوانده نشد |

| ۵۰-۲۹۰۴۹-ن |

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پښتونستان ښوونځي
پښتونستان ښوونځي